

**MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO
SOCIALINIŲ TECHNOLOGIJŲ FAKULTETO
EDUKOLOGIJOS IR SOCIALINIO DARBO INSTITUTAS**

**INA ZAJANKAUSKAITĖ
VAIKO TEISIŲ APSAUGOS MAGISTRANTŪROS IŠTĚSTINĖS
STUDIJOS**

**TĖVŲ EMIGRACIJĄ PATYRUSIŲ VAIKŲ TEISIŲ PAŽEIDIMŲ
PREVENCIJA**

Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovas *doc. dr. Tomas Butvilas*

Vilnius,

2014

TURINYS

LENTELIŲ SĄRAŠAS.....	3
ĮVADAS.....	4
SĄVOKOS.....	7
1. EMIGRACIJOS REIŠKINIO TEORINIS DISKURSAS.....	8
1.1. Emigracijos samprata ir mastai.....	8
1.2. Emigraciją lemiančios priežastys ir jos rūšys.....	13
1.3. Iššūkiai šeimoms emigracijos kontekste.....	14
2. VAIKO TEISĖS Į ŠEIMOS RYŠIUS ANALIZĖ: TEORINIAI ASPEKTAI, SAMPRATA, TAIKYMO PRAKTIKA IR IŠKYLANTYS SUNKUMAI.....	19
2.1. Vaiko sąvokos apibrėžtis ir jo teisinis statusas.....	19
2.2. Vaikų (4–12 m.) psichosocialinė raida ir jos ypatybės.....	22
2.3. Šeimos svarba ir įtaka vaiko psichosocialiniam vystymuisi.....	24
2.4. Vaiko teisė į šeimos ryšius ir jos užtikrinimo svarba.....	27
2.5. Vaiko teisės į šeimos ryšius neužtikrinimo pasekmės.....	32
2.6. Prevencijos galimybės vaiko teisės į šeimos ryšius užtikrinimui.....	37
3. VAIKŲ, PATYRUSIŲ TĖVŲ EMIGRACIJĄ, TEISĖS Į ŠEIMOS RYŠIUS UŽTIKRINIMO IR PAŽEIDIMŲ BEI JŲ PREVENCIJOS GALIMYBIŲ TYRIMO METODIKA.....	40
3.1. Tyrimo organizavimas ir eiga.....	40
3.2. Tyrimo metodų pagrindimas.....	41
4. TYRIMO DUOMENŲ ANALIZĖ IR APIBENDRINIMAS.....	44
4.1. Šeimos, palikusios vaiką Lietuvoje su senele, atvejo pristatymas ir gautų rezultatų analizė.....	44
4.1.1. Emigracijos priežasčių įvardijimas, informavimas apie emigravimą šeimos nariams, jų reakcijų į žinią pristatymas.....	44
4.1.2. Sprendimo vaiką palikti Lietuvoje aplinkybių pristatymas: vaiko globa.....	47
4.1.3. Tėvų ir vaiko ryšių palaikymas emigracijos metu.....	50
4.1.4. Vaiko emociniai ir elgesio pokyčiai tėvų emigracijos metu gyvenant su senele.....	53
4.1.5. Kitų asmenų įtaka, įstaigų pagalba šeimai, palikusiai vaiką Lietuvoje.....	58
4.1.6. Vaiko elgesio ir šeimos padėties pasikeitimai, mamai grįžus iš užsienio.....	59
4.2. Šeimos, emigravusios kartu su savo vaikais, atvejo pristatymas ir gautų rezultatų analizė.....	62
4.2.1. Emigravimo priežastys, šeimos narių reakcijos į išvykimo iš šalies žinią bei sprendimo priėmimas pasiimti vaikus su savimi.....	62
4.2.2. Emigravusios šeimos ryšių palaikymas su likusiais Lietuvoje.....	66
4.2.3. Tėvų ir vaikų santykių bei gyvenimo sąlygų pasikeitimas emigravus.....	70
IŠVADOS.....	75
REKOMENDACIJOS.....	78
LITERATŪRA.....	79
SANTRAUKA.....	86
SUMMARY.....	88
PRIEDAI.....	90

LENTELIŲ SĄRAŠAS

1 lentelė. Emigrantų skaičius į užsienio valstybes.....	11
2 lentelė. Emigrantų skaičius į Jungtinę Karalystę.....	12
3 lentelė. Emigravusių vaikų (0–19 m.) skaičius.....	12
4 lentelė. Grįžtančių į Lietuvą asmenų skaičius.....	12

IVADAS

Tyrimo aktualumas ir iširtumas. 1992 m. Lietuva pasirašė ir 1995 m. ratifikavo 1989 m. Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvenciją (toliau – Konvencija), kurioje nurodoma, kad valstybės dalyvės juridiškai ir morališkai įsipareigojo užtikrinti vaikų teises administracinėmis, teisinėmis, edukacinėmis ir kitomis priemonėmis (Žin., 1995, Nr. 60-1501). Tačiau, kaip teigia B. Kairienė ir R. Žiemienė (2007), Lietuvai ratifikavus Konvenciją, pasikeitęs vaiko teisinis statusas neužtikrino tėvų, kitų suaugusiųjų elgesio su vaikais pasikeitimo ar valstybės veiksmų ir požiūrio į vaiką. Autorės teigia: *„Suaugusiųjų požiūris į vaiką yra esminis veiksnys, lemiantis elgesį su vaiku, jo poreikių patenkinimą, vaiko padėtį visuomenėje. Nors vaikas pripažintas aktyviu teisės subjektu, besinaudojančiu savo teisėmis, tačiau vaiko teises galima įgyvendinti tik per kitų asmenų – visų pirma tėvų, teises ir pareigas“* (2007, p. 43). Vienos iš tokių pareigų – prižiūrėti vaikus, juos dorai auklėti, lavinti. Tačiau viena iš priežasčių, dėl kurios tėvai šios pareigos neatlieka arba atlieka ne visiškai – yra emigracija. Tėvai, veikiami aplinkos ir turimų gyvenimo sąlygų, renkasi keisti savo gyvenimo būdą, šalį, finansines galimybes, o taip ir pakeičia savo šeimos santykius, pasirinkdami: ar vaiką (-us) pasiimti su savimi į užsienį, ar palikti jį (juos) Lietuvoje su kitais šeimos nariais, globėjais, ar dar blogiau – augti be tėvų ar kitų suaugusiųjų priežiūros.

Konvencijos 9 straipsnyje pabrėžiama, kad *„Valstybės dalyvės užtikrina, kad vaikas nebūtų išskirtas su savo tėvais prieš jų norą, išskyrus tuos atvejus, kai kompetentingi organai, vadovaudamiesi teismo sprendimu ir taikytiniais įstatymais, atitinkama tvarka nustato, kad toks atskyrimas yra būtinas vaiko interesams“* (Žin., 1995, Nr. 60-1501), tačiau lietuvių šeimos ne pirmas dešimtmetis susiduria su problema, kai dažniausiai dėl prastos materialinės padėties ir nepasirengimo įsikurti naujoje valstybėje, Lietuvoje palieka vaikus „prieš jų norą“ ir emigruoja į užsienį vieni. Susiklosčiusi tokia situacija tėvus priverčia pažeisti vaiko teisę į šeimos ryšius. G. Sagatys (2006) teigia, kad vaiko teisė į šeimos ryšius priskirtina prie pagrindinių vaiko teisių, kaip teisė, garantuojanti jo pamatinių interesų ir fiziologinių, saugumo, meilės ir kitų poreikių patenkinimą. Tačiau šią teisę pažeidžia tėvai, kurie išvyksta iš Lietuvos į kitas užsienio valstybes, bandydami užsidirbti, kad galėtų sukurti pačias geriausias sąlygas sau ir savo vaikams, nepagalvodami, kaip tai gali pastaruosius paveikti.

Emigracijai įtaką padarė ne tik nepakankami ištekliai ar galimybės pragyvenimui, atlyginimų skirtumai, žema ar nepopuliari kvalifikacija, bet ir priemonių stygius, derinant šeimos ir profesinį gyvenimą. Dėl emigracijos, kai vyksta vienas arba abu tėvai dirbti į užsienį, o branduolinė šeima lieka Lietuvoje, silpnėja šalies socialinis kapitalas – šeima (Šimkienė ir kt., 2008). Nuo 2009 m. emigracija tapo atsaku finansinei šalies krizei, nes augant nedarbui, atitinkamai augo ir emigruojančių žmonių skaičiai, o išvykimų priežastis dažnai lėmė gyventojų turimos paskolos, įmonių bankrotai

(Sipavičienė, Stankūnienė, 2011). Lietuvos statistikos departamento duomenimis¹ deklaravę išvykimą 2010 m. į užsienio valstybes buvo 83 157 asmenys, 2011 m. – 53 863, 2012 m. – 41 100, 2013 m. – 40 391. Didžioji dalis emigravusių Lietuvos piliečių yra darbingo amžiaus. Vieni šių asmenų savo vaikus išsivežė iš karto, kiti vėliau, tik įsikūrę naujoje šalyje, o dar kiti – paliko savo atžalas Lietuvoje. Tikslių skaičių apie paliktus Lietuvoje vaikus nėra, tačiau susidariusi situacija skatina tirti ir domėtis, kaip užtikrinama vaiko teisė į šeimos ryšius, kokie šios teisės pažeidimai ir prevencijos būdai emigracijos atveju.

Emigracijos ar kitų netekčių paliestų vaikų teisių pažeidimus ir konkrečiai teisę į šeimos ryšius tiria G. Sagatys (2006), T. Butvilas (2005, 2006, 2007, 2008), J. Terepaitė, A. Gumuliauskienė (2008). Vaiko teisių įgyvendinimą Lietuvoje nagrinėja V. Ž. Jonynienė (2005), B. Kairienė ir R. Žiemienė (2007), B. Kairienė (2012). Vaiko teises, kaip išskirtines žmogaus teises tiria M. Liebel (2012). Emigracijos keliamas socialines bei psichologines problemas ir paties reiškinių poveikį suaugusiajam ir vaikui tiria L. Labanauskas (2006), A. Maslauskaitė (2007), T. Lazdauskas (2011), A. Sipavičienė, V. Stankūnienė (2011), V. Šimkienė, A. Šerikova, J. Bagdanavičiūtė (2008), R. Dapkus, A. Lisinskienė (2011), A. Damulienė (2013), P. De Lima, S. Punch, A. Witehead (2012). Pagalbos ypatumus tėvų emigraciją išgyvenantiems vaikams išskyrė G. Malinauskas (2008), M. Giedraitytė, R. Zabaraukaitė (2010). Apie vaiko atskyrimą nuo tėvų ir to reikšmę bei pasekmes rašo G. Sagatys (2006), B. Kairienė, V. Purpurovič (2011), I. Juozeliūnienė, L. Kanapienienė, A. Kazlauskaitė (2008), K. Vitkauskas (2010), 2007 m. tyrimą atliko A. Maslauskaitė bei V. Stankūnienė. Emigracijos reiškinio daromą įtaką vaikų socializacijai tiria I. Leliūgienė, L. Rupšienė, L. Plavinskienė (2005), G. Kondrotaitė ir T. Butvilas (2007), santykį ir mokymo galimybes tarp emigrantų vaikų ir mokytojų aprašė Z. P. Zasyppin, G. E. Zborovskii, E. A. Shuklina (2013).

Tyrimo problema. Tėvams emigruojant ir priimant sprendimą savo vaikus palikti Lietuvoje ar pasiimti kartu su savimi, sprendžiasi ne vien vaiko, bet visos šeimos gerovės, išlikimo klausimai. Tėvai, nusprendę vaikus palikti Lietuvoje, mano, kad nekeisti vaiko gyvenamosios aplinkos yra geriau, nei išsiskirti su tėvais, su kuriais retas bendravimas, nedalyvavimas vaiko socialiniame gyvenime turės pasekmių jau pirmosiomis tėvų emigracijos savaitėmis. Pirmiausia, pažeidžiama vaiko teisė į šeimos ryšius su svarbiais vaiko gyvenime asmenimis – tėvais. Todėl tyrimu siekiama atsakyti į šiuos klausimus: kokiais būdais vaiko teisė į šeimos ryšius emigracijos atveju gali būti įgyvendinama?; kaip gali būti užtikrinama vaiko teisė į šeimos ryšius vienu atveju emigravus kartu su tėvais, kitu atveju – pasilikus Lietuvoje be tėvų?; kokios šios teisės pažeidimų prevencijos galimybės?

¹ Oficialiosios statistikos portalas. Prieiga per internetą: <<http://osp.stat.gov.lt/statistiniu-rodikliu-analize?id=1292&status=A>> [žiūrėta 2014-02-15].

Tyrimo objektas – vaikų (4–12 m.), patyrusių tėvų emigraciją, teisės į šeimos ryšius užtikrinimas ir pažeidimai bei jų prevencijos galimybės.

Tyrimo tikslas – atskleisti vaiko teisės į šeimos ryšius užtikrinimo būdus ir pažeidimo priežastis bei prevencijos galimybes tėvų emigracijos atveju.

Tyrimo uždaviniai:

1) aprašyti emigracijos sąvoką, priežastis ir reikšmę tiek individualiu, tiek ir šalies požiūriu;

2) įvardinti vaiko teisės į šeimos ryšius sampratą, turinį bei įvertinti šios teisės svarbą emigracijos atveju;

3) išnagrinėti pasirinktus du emigracijos atvejus vaiko teisės į šeimos ryšius aspektu.

Tyrimo metodika:

1) mokslinės literatūros ir kitų dokumentų analizė;

2) pusiau struktūruotas interviu, kuris pateikiamas vieniems tyrimo dalyviams „Skype“ programa susirašinėjant, kitiems – asmeninio gyvo pokalbio metu;

3) dviejų atvejų analizė, rodanti, kaip vienu atveju buvo užtikrinta, o kitu atveju pažeista vaiko (-ų) teisė į šeimos ryšius.

Tyrimo imtis – su emigracija susidūrusių šeimų kriterijaus imtis. Tyrime dalyvauja *dvi šeimos* ir jų nariai:

1) *pirmoji šeima* – išvykusi iš Lietuvos ir pasiėmusi abu vaikus su savimi; tyrime dalyvauja tėvas, motina, du vaikai ir viena močiutė, gyvenanti Lietuvoje;

2) *antroji šeima* – motina, kuri išvyko į užsienį ir paliko savo dukrą globoti senelei Lietuvoje; tyrime dalyvauja motina, dukra ir senelė (globėja).

SAVOKOS

Emigracija – asmens ar jų grupės persikėlimas iš vienos valstybės į kitą dėl ekonominių, politinių, religinių ar asmeninių priežasčių (Lietuvos istorija. Enciklopedinis žinynas, 2011).

Vaikas – kiekvienas žmogus, neturintis 18 metų, nebent jo pilnametystė yra pripažinta anksčiau (Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencija, Žin., 1995, nr. 60-1501).

Šeima – visuomenės ir valstybės pagrindas, o santuoka sudaroma laisvu vyro ir moters sutarimu². Taip pat šeima vadinami sutuoktiniai ir jų vaikai (įvaikiai), jeigu jų yra. Šeima gali būti nepilna (santuokai pasibaigus vaikai yra netekę vieno ar abiejų tėvų) ar išplėstinė (sutuoktiniai, jų vaikai (įvaikiai), jeigu jų yra, ir kartu gyvenantys artimieji giminaičiai) (Valstybinė šeimos politikos koncepcija, Žin., 2008, nr. 69-2624).

Teisė į šeimos ryšius – tai teisė, užtikrinanti, kad vaikas nebūtų išskirtas su savo tėvais prieš jų norą, nebent tai prieštarauja vaiko interesams. Taip pat ši teisė suteikia vaikui galimybę bendrauti su vienu ar abiem tėvais, jei jie negyvena kartu (išskyrus atvejus, kai tai nesuderinama su vaiko interesais). Ši teisė įpareigoja valstybę suteikti reikalingą informaciją tėvams, vaikui ar kitam šeimos nariui, jų prašymu, reikalingą informaciją apie nesančio šeimos nario buvimo vietą, jei ši informacija nekenkia vaiko gerovei ar neigiamų pasekmių kitiems asmenims (Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencija, Žin., 1995, nr. 60-1501).

Prevencija – visuma įvairių metodų, būdų ir veiklų, kuriais siekiama užbėgti už akių įvykiams, prieštaraujantiems moralės ir teisės normoms (Jovaiša, 2007) ar galimybių pasireikšti šalinimas (Dabartinės lietuvių kalbos žodynas³, 2012).

Socializacija – visuomenės kultūros perteikimas vaikams ir kitiems asmenims, siekiant, kad jie sėkmingai įsilietų į visuomenę. Lėtas ir nuolatinis individualus įprasto visuomenės mąstymo, vertybių, elgsenos perėmimas. Socializacija vyksta įvairiais komunikacijos būdais, sąveikaujant su kitais žmonėmis, įgyjant žinių, įgūdžių ir išsiugdant charakterio bruožų (Kvieskienė, 2003; Berns, 2009).

Transnacionalinė šeima – tai šeima, kurios nariai gyvena skirtingose nacionalinėse valstybėse, šios šeimos kasdienybė peržengia vienos nacionalinės valstybės ribas, o tokios šeimos gyvenimo sąlygos iš esmės transformuoja šeimą ir keičia jos funkcijas (Maslauskaitė, Stankūnienė, 2007).

² Lietuvos Respublikos Konstitucija. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/home/Konstitucija/Konstitucija.htm> [žiūrėta 2014-04-10].

³ Dabartinės lietuvių kalbos žodynas, 2012. Prieiga per internetą: <http://dz.lki.lt/search/> [žiūrėta 2013-06-20].

1. EMIGRACIJOS REIŠKINIO TEORINIS DISKURSAS

Pirmoje dalyje pristatomas emigracijos reiškinio teorinis diskursas, kuris neapima emigracijos istorinių ištakų ir kitų Europos valstybių, o yra koncentruotas į Lietuvos situaciją per pastaruosius praėjusius metus. Šioje dalyje akcentuojami paskutiniojo dešimtmečio mokslininkų darbai ir įžvalgos. Pirmos dalies pirmajame skyriuje pristatoma emigracijos samprata, pačios sąvokos reikšmė ir išvykusių žmonių mastai nuo 2010 m. Antrajame skyriuje plačiau aptariamos emigraciją lemiančios priežastys, emigracijos tipai ir rūšys, nes yra vieni su kitais betarpiškai susiję. Tačiau svarbu pažymėti tai, kad pačiame darbe didesnis dėmesys skiriamas emigracijai, nulemtai ekonominių priežasčių, nes darbe tiriama du šeimų atvejai, pasirinkusių emigraciją dėl suprastėjusios finansinės padėties. Trečiajame skyriuje plačiau aprašomas emigracijos fenomenas globaliame pasaulyje, jo keliami iššūkiai, su kuriais susiduria tiek vaikas, tiek šeima, tiek visuomenė ir valstybė.

1.1. Emigracijos samprata ir mastai

Emigracija – tai sąvoka ir reiškinys, palietęs ne vieną Lietuvos gyventojų šeimą, giminę. Emigruoti, migruoti po Europos sąjungos šalis teisę turi kiekvienas Europos Sąjungos pilietis, dėl šios priežasties emigruojantys žmonės įgauna įvairių patirčių, susijusių su šiuo reiškiniumi. Kai kurie Lietuvos gyventojai gali papasakoti apie teigiamus dalykus, kuriuos jiems suteikė emigravimas, o kai kurie gali dalintis emigracijos sukeltais sunkumais ir nesusiklosčiusiais gyvenimais. Koks tai yra reiškinys, kokios jo atsiradimo priežastys žmonių gyvenime, reikšmė, duodama nauda ir kylančios problemos? Kadangi pats reiškinys jau ne vieną dešimtmetį gajus lietuvių ir kitų šalių gyvenime, apie jį rašoma labai daug ir jis nagrinėjamas plačiai, tačiau šiame tyrime didžiausias dėmesys skiriamas emigracijos reiškinio daromam poveikiui šeimoms, tėvų ir vaikų santykiams, ryšiui, bendravimui. Pradžioje apibendrintai pristatoma emigracijos samprata, remiantis lietuvių ir užsienio autorių darbais. Nors daugeliu atvejų autorių mintys atkartoja vienos kitas, jos taip pat jas ir papildo, tačiau tai rodo, kad reiškinys, jo mastai nėra iki galo ištirti. Tai reiškia, kad socialinius reiškinius, kurie tebevyksta ir daro įtaką žmonių gyvenimams, valstybių ir viso pasaulio ekonomikai, raidai, yra sunku susisteminti, prieiti prie vieno bendro apibrėžimo, teorijų nustatymo.

„Emigracija – asmens ar jų grupės persikėlimas iš vienos valstybės į kitą dėl ekonominių, politinių, religinių ar asmeninių priežasčių. Emigracija gali būti laikina (sezoninė) arba nuolatinė, priverstinė arba savanoriška“ (Lietuvos istorija. Enciklopedinis žinynas, 2011, p. 408–409). *„Emigracija – 1. Žmonių persikėlimas iš tėvynės į kt. šalis; 2. Kurioje nors šalyje gyvenančių emigrantų visuma,*

išveivija“ (Tarptautinių žodžių žodynas, 1985, p. 137). Lietuvos statistikos departamentas pateikia apibrėžimą „*Emigracija – išvykimas į kitą valstybę, ketinant apsigyventi naujoje gyvenamojoje vietoje nuolat arba ne trumpiau kaip 12 mėnesių*“⁴. Šios apibrėžtys rodo, kad emigracija, kaip reiškinys, susideda iš dviejų pagrindinių kriterijų – laiko ir erdvės, o nuo to priklauso migracijos, o šiuo atveju, emigracijos, tipai. A. Maslauskaitė ir V. Stankūnienė (2007) apibrėžia migracijos tipus, kurie gali sutapti vieni su kitais:

- 1) pagal persikėlimo trukmę – ilgalaikė, pastovi, trumpalaikė, laikina, sezoninė, turistinė ir pan.;
- 2) pagal legalumą migracija gali būti skirstoma į oficialią / legalią / reguliarią, nelegalią / nedeklaruotą;
- 3) pagal persikėlimo kryptį / vietą – į vidinę, išorinę / tarptautinę, lokalią;
- 4) pagal migracijos pobūdį / motyvus – darbo, mokymosi, šeiminei (šeimų susijungimas);
- 5) pagal migrantų kvalifikacijos išsaugojimą – „protų nutekėjimo“, „protų praradimo / švaistymo“, „rankų nutekėjimo“;
- 6) pagal apsisprendimo savarankiškumą – savanorišką, priverstinę, deportaciją / prievartinę;
- 7) pagal migracijos srautų kryptį konkrečios šalies atžvilgiu – į emigraciją / išvykimą, imigraciją / atvykimą, grįžtamąją migraciją;
- 8) pagal ekonomines migracijos priežastis – ekonominę, darbo, komercinę migracija ir pan.;
- 9) pagal politines migracijos priežastis – repatriaciją, pabėgėlių srautus, kolonizacijos / dekolonizacijos migraciją;
- 10) pagal organizacinį pobūdį – organizuota / institucionalizuota, savarankiška ir pan.;
- 11) pagal kriminogeninį pobūdį – prekybą žmonėmis ir t. t.

Grįžtant prie laiko kriterijaus, pabrėžiama, kad ilgalaikė tarptautinė migracija yra tada, kai asmenys atvyksta į šalį ir lieka gyventi vienerius metus arba daugiau. Trumpalaikė tarptautinė migracija trunka nuo trijų mėnesių iki vienerių metų. Ilgalaikė emigracija yra dažniausiai traktuojama kaip vienkartinis persikėlimas, įskaitant ilgalaikį gyvenamosios vietos pakeitimą; trumpalaikė emigracija yra

⁴ Ambrozaitienė D. Lietuvos gyventojų tarptautinė migracija. Pranešimas LR Seimo ir Pasaulio Lietuvių bendruomenės komisijos posėdyje 2013-05-09. Prieiga per internetą: <http://osp.stat.gov.lt/documents/10180/637156/Pasaulio_lietuviu_bendr_Gyv_+tarpt_+migr_130509.pdf/48e90937-3bd1-4590-8aa6-68087cdf46dd> [žiūrėta 2014-01-10].

pasikartojantys kintančios trukmės išvykimai, kai persikėlimas gali trukti nuo kelių valandų, dienų, savaitių ar net mėnesių, sezoninės emigracijos atveju. Trumpalaikės emigracijos buvimo periodai yra labai skirtingi. Trumpalaikė emigracija nebūtinai yra susijusi su naujos darbo vietos paieškomis keičiant ir gyvenamąją vietą, bet ir su atostogų kelionėmis, verslo kelionėmis, dalyvavimu mokslinėse konferencijose (Butkus, Matuzevičiūtė, 2009).

Skirtingas požiūris į migracijos procesą akcentuojamas 6 pagrindinėse migracijos teorijose: neoklasikinėje, naujojoje migracijos ekonomikos, dviejų darbo rinkų, pasaulio sistemų, migracijos tinklo, migracijos sistemų. Dauguma teorijų nėra pritaikytos specialiai emigracijos fenomenui aiškinti. Pirmiausia jomis buvo siekiama išaiškinti žmogaus elgsenos aspektus ir tik vėliau jos buvo pritaikytos emigracijos procesui tirti. Atskiri modeliai migraciją analizuoja dalimis, akcentuodami vieną arba kitą aspektą, taip pat modeliuose trūksta sisteminio požiūrio, todėl šias teorijas reikėtų vertinti ne kaip alternatyvas, bet kaip vienas kitą papildančius modelius (Butkus, Matuzevičiūtė, 2009). J. Karalevičienė ir K. Matuzevičiūtė (2009), apibendrinusios šias teorijas, teigia, kad pagrindiniai tarptautinės emigracijos veiksniai yra šie: nevienodi šalių ekonominio išsivystymo lygiai; šalių gyvenimo lygio skirtumai; darbo užmokesčio skirtumai; užimtumo ir nedarbo lygiai šalyse. Atskirai išskirti šių veiksnių įtaką emigracijai yra sunku, nes jie sąveikauja tarpusavyje. Tuo tarpu V. Kumpikaitė ir I. Žičkutė (2012), atlikusios migracijos teorijų analizę, išskyrė tokius emigracijai įtaką darančius veiksnius: darbo užmokesčio skirtumai bei pajamų nelygybė, šalies ekonominio išsivystymo lygis, produktų kainų politika, prekybos sąlygos, neproporcingas darbo jėgos pasiskirstymas tarp sektorių, naujų darbo vietų kūrimo ir įdarbinimo skatinimas, nedarbo lygis, mokesčių sistema, mokslas ir švietimo sistema, įsidarbinimo galimybės, gyvenimo sąlygos, kultūros centrų pasiekiamumas, socialinės sąlygos, sveikatos priežiūros lygis, aplinkos sąlygos, migracijos tinklai, ekonomikos ciklai bei investicijos. Visus šiuos veiksnius galima tapatinti su emigracijos priežastimis, dėl kurių žmonės palieka šalį, tik pastebima tai, kad tam tikri veiksniai veikia žmones toje šalyje, iš kurios jie ruošiasi išvykti (pvz., žemas nedarbo lygis), o kiti veiksniai yra tie, kurie priklauso tai šaliai, į kurią vykstama (didesnės įsidarbinimo galimybės). Todėl galima sakyti, kad ne vienos, o kelių emigracijos teorijų išskyrimas ir veiksnių gausa rodo, kad emigracija nėra vienalypis reiškinys, o atvirkščiai, sudėtingas, apimantis įvairias sritis, procesas ir reiškinys.

Kai kurie autoriai didesnę dėmesį atkreipia į emigracijos sukeltus žmonių skaičiaus pokyčius šalyje ir kaip galimybę laisvai judėti po šalis. A. Gumuliauskienė ir kt. (2008), apibendrinami kitus autorius, teigia (cit. pagal Makauskienė, 2005; Sipavičienė, 2006; Martinaitis ir Žvalionytė, 2007), kad emigracija yra vienas pagrindinių veiksnių, nulemiančių valstybės gyventojų skaičiaus pokyčius, o šio reiškinio priežastys būna įvairios – ekonominės, politinės, socialinės,

asmeninės. Teigiama šio reiškimo pusė yra ta, kad tai žmonių teisė laisvai judėti po šalis, jas pažinti, tobulintis, atradimas naujų galimybių, o galiausiai, kaip laimės ieškojimas svetur. N. Valavičienė sako: „Šiuolaikinė migracija tarp valstybių yra ypatinga savo junglumu – galėjimu sudaryti daugialypes, abipuses jungtis su individo, šeimos, visuomenės ar pasaulio kontekstu. Tai reiškia, kad pati migracija yra praėties įvykių padarinys ir ateities įvykių prielaida“ (2013, p. 253). Suprantama, kad emigracija gali būti naudinga valstybės ekonomikai, tačiau ji gali tapti žalinga, nes Lietuvos valstybė netenka reikiamos darbo jėgos, o dėl šios priežasties įvyksta gyventojų senėjimas – rizika tautai išnykti.

Kalbant apie emigracijos mastus, pastebima, kad emigracija suintensyvėjo 2004 m. Lietuvai tapus Europos Sąjungos (toliau – ES) valstybe nare, nes tuo metu įsigaliojo laisvas asmenų judėjimas. Lietuvos piliečiai palieka savo gimtąją šalį pasinaudodami teise pasirinkti kitą ES šalį, kurioje gali dirbti ir gyventi, tačiau toks laisvas žmonių judėjimas pasidaro pavojingas, kai peržengiama riba (Šimkienė ir kt., 2008). Ribos peržengimas akivaizdžiai matomas prasidėjus ekonominei krizei Lietuvoje, kai dar daugiau žmonių ryžosi išvykti iš Lietuvos. Žemiau pateikiami 2010–2013 m. laikotarpiu emigravusių žmonių skaičiai, taip pat išskirti mastai tų, kurie emigravo į Jungtinę karalystę ir vaikų, kuriuos tėvai pasiėmė kartu su savimi emigrudami. Nors išvykstančių žmonių skaičiai nėra maži, tačiau pastebima tendencija, kad kiekvienais pateiktais metais mažėja. Lentelėse pateikti duomenys yra paimti iš Oficialiosios statistikos portal⁵.

Pirmoje lentelėje pateikti iš Lietuvos emigravusių žmonių skaičiai.

2 lentelė. Emigrantų skaičius į užsienio valstybes

Metai	Emigrantų skaičius
2010	83 157
2011	53 863
2012	41 100
2013	40 391

Pažymėtina tai, kad 2013 m. emigrantų skaičius yra dvigubai mažesnis nei 2010 ir 2011 m. Tai rodo, kad ypač po 2008 m. kilusios Lietuvos ekonominės krizės emigrantų skaičius žymiai išaugo, tačiau ekonominei situacijai gerėjant, išvykstančių žmonių Lietuvoje vis mažiau.

Atsižvelgiant į tai, kad tyrime dalyvauja dvi šeimos, kurios emigravo į Jungtinę karalystę, pateikiami duomenys į šią šalį emigravusių ir tai deklaravusių asmenų skaičiai (2 lentelė).

⁵ Oficialiosios statistikos portalas. Prieiga per internetą: <<http://osp.stat.gov.lt/statistiniu-rodikliu-analize?id=1292&status=A>> [žiūrėta 2014-03-10].

2 lentelė. Emigrantų skaičius į Jungtinę Karalystę

Metai	Emigrantų skaičius
2010	40 901
2011	26 395
2012	19 857
2013	17 895

Atitinkamai kaip ir pirmojoje lentelėje pastebimas didelis emigruojančių žmonių skaičius, antroje lentelėje taip pat matyti tai, kad 2013 m. daugiau nei dvigubai mažiau žmonių emigravo į Jungtinę karalystę.

Svarbu pateikti vaikų, deklaravusių išvykimą į užsienio valstybes, skaičius (3 lentelė).

3 lentelė. Emigravusių vaikų (0–19 m.) skaičius

Metai	Emigravusių vaikų skaičius
2010	13 392
2011	9474
2012	8079
2013	7562

Šiame darbe svarbu tiek Lietuvoje likę vaikai, kurių tėvai emigravo į užsienį, tiek išvykę kartu su tėvais. Pažymėtina tai, kad Oficialiosios statistikos portalo pateikiami duomenys apie emigravusius vaikus, kurių amžiaus tarpsnį galima pasirinkti nuo gimimo iki 19, o ne 18 metų. Iš lentelėje pateiktų duomenų matyti, kad 2010 m. emigravo dvigubai daugiau vaikų nei 2013. Tai rodo, kad tiek išvykstančių, tiek išsivežančių vaikų skaičiai mažėja.

4 lentelėje kaip atsvara emigracijai pateikiami lietuvių imigracijos duomenys⁶ tuo pačiu, 2010–2013 m., laikotarpiu.

4 lentelė. Grįžtančių į Lietuvą asmenų skaičius

Metai	Lietuviai imigrantai
2010	4 153
2011	14 012
2012	17 357
2013	18 975

⁶ Europos migracijos tinklo informacija. Prieiga per internetą: <<http://123.emn.lt/lt/imigracija/kas-imigruoja-i-lietuva>> [žiūrėta 2014-03-11].

Taigi, iš pateiktų rezultatų matyti, kad nors ir emigracijos mastai mažėja ir išvykstančiųjų iš Lietuvos dvigubai mažiau nei krizės metu, tačiau grįžtančiųjų į Lietuvą šios šalies gyventojų skaičiai nėra dideli. Tačiau pokytis į gera yra akivaizdus, nes daugiau nei 4 kartais 2013 m. grįžo lietuvių nei 2010 m. Toliau aprašomos emigraciją lemiančios priežastys ir žmonių pasirinkimo emigruoti kriterijai.

1.2. Emigraciją lemiančios priežastys ir jos rūšys

Bendriausia pagrindine emigracijos priežastimi galima pavadinti žmogaus norą ieškoti to, kas yra geriau, patogiau už turimą, esamą situaciją. Tačiau iš toliau pateiktos autorių apžvalgos tampa aišku, kad emigracijos priežasčių gali būti ir yra įvairių – nuo liečiančių vieną asmenį iki tokių, kurios priklauso visos valstybės padėties. Iš to, kokia emigracijos priežastis, galima išskirti ir emigracijos rūšys.

V. Šimkienė ir kt. autoriai (2008) teigia, kad žmonės važiuoja, skrenda ten, kur didesni atlyginimai, nes tikis daugiau užsidirbti, o tokiu būdu užtikrinti sau ir savo vaikams kokybiškesnę ateitį. Kai kurie tose šalyje ir lieka, kiti grįžta. Svarbu paminėti tai, kad viso to sustabdyti nėra įmanoma. Panašiai kaip prieš tai minėti autoriai, M. Mikėlionienė ir kt. (2012) įvardija pagrindinę emigracijos priežastį – prasta ekonominė šalies situacija ar žmonių finansinė padėtis. Kiti veiksniai, kurie daro ne tokią didelę įtaką emigracijai – kultūriniai, socialiniai, politiniai ir kt. Pastarieji autoriai pastebi, kad nors emigracijos priežastys yra visiems žinomos, tačiau nėra numatomi veiksmingi sprendimai, kurie sulaukėtų asmenis likti savo šalyje ir čia kurti savo ateitį. Tai, vadinama ekonominė emigracija, kai iš Lietuvos išvykstama siekiant geresnės gyvenimo kokybės, didesnio darbo užmokesčio, geresnių gyvenimo, darbo sąlygų, arba sava šalis paliekama dėl kitų ekonominių priežasčių. Kai kalbama apie ekonominę emigraciją, minimas terminas „protų nutekėjimas“. Siaurąja prasme šiuo terminu vadinama mokslininkų ir tyrėjų emigracija, plačiąja – aukštos kvalifikacijos darbuotojų išvykimas dirbti į užsienį. Lietuvos kontekste apie „protų nutekėjimą“ kalbama kaip apie vieną iš ekonominės emigracijos tipų, nes išvykstama dėl ekonominių priežasčių, tai būdinga mokslininkams, gydytojams, mokytojams (Barcevičius, Žvalionytė, 2012). A. Stulgienė ir A. Daunorienė (2009) taip pat pabrėžia, kad dėl migracijos ne tik mažėja gyventojų skaičius, bet vyksta ir „protų nutekėjimas“, kuris susijęs aukštos kvalifikacijos darbuotojų praradimu ir dėl to mažėja šalies potencialas, susijęs su ekonomiais ištekliais. Tos pačios autorės pastebi, kad aukštos ir aukščiausios kvalifikacijos specialistų trūkumas jaučiamas daugelyje ūkio šakų. L. Labanauskas (2006) išskiria labiausiai „protų nutekėjimu“ pasižyminčias sritis ir specialistus: informacinių technologijų, mokslų daktarai ir medikai. Taip pat verta paminėti abiturientų, studentų iš Lietuvos emigraciją, kurie ieško,

siekia geresnės mokslo kokybės ir stoja į užsienio universitetus. A. Damulienė (2013) pastebi tai, kad Lietuva savo perspektyvius protus praranda būtent tokiu būdu, nes išvykę studijuoti jauni žmonės dažnai ten pasilieka gyventi ir dirbti. I. Urbonavičienė ir kt. (2008) daro išvadą, kad polinkis emigruoti iš dalies susijęs su sparčiu aukštųjų mokyklų absolventų skaičiaus augimu, nes jie yra laikomi kvalifikuota darbo jėga. A. Damulienė (2013) mini ir lietuvių bendruomenių tinklo kūrimąsi užsienio šalyse, kuris taip pat gali būti priežastimi emigruoti, tam įtakos turi (cit. pagal Migracija Lietuvoje: faktai ir skaičiai, 2011) socialinio nesaugumo jausmas, teisingumo stygius, netenkinantis darbdavių ir darbuotojų elgesys, karjeros galimybės.

Vadinasi, nors dažno lietuvių asmeninė ir jo šeimos gerovė suprantama tik kaip materialus apsirūpinimas ir šeimos aprūpinimas, tačiau svarbu paminėti, kad ekonominio užsitikrinimo ieškojimas sukelia kitų socialinių, emocinių ir šeimos gerovės problemų, kurios ir bus aptariamose tolesniuose darbo skyriuose.

1.3. Iššūkiai šeimoms emigracijos kontekste

Iš šalies išvykusių darbingo amžiaus žmonių skaičiai per pastarąjį dešimtmetį rodo, kad emigracija turi ir teigiamų, ir neigiamų pasekmių. Dėl to šalis praranda gyventojų, mokesčių mokėtojus, o išvykę žmonės praranda ekonominius bei emocinius ryšius su gimtąja šalimi, netenka galimybių savęs realizuoti Lietuvoje. Lietuvos gyventojų emigracija yra daugiausia ekonominė, nes išvykimai ir grįžimai yra susiję su bendrojo vidaus produkto augimo ir nedarbo lygio pokyčiais. Taip pat aktuali protų nutekėjimo problema, nes apie 2/3 emigrantų dirba darbus, kuriuose nepanaudoja Lietuvoje įgyto išsilavinimo. Kita vertus, emigracija sumažino bendrą nedarbo lygį maždaug 0,5–1 proc. (cit. pagal Barrell, Fitzgerald, Riley, 2010), o perlaidos iš užsienio padeda Lietuvoje likusiems šeimų nariams, skatina vidaus vartojimą (Barcevičius, Žvalionytė, 2012).

A. Stulgienė ir A. Daunorienė (2009) teigia, kad Lietuvos gyventojų migracija laikoma viena rimčiausių grėsmių šalies demografini raidai, ūkio augimui ir kultūrinio savitumo išsaugojimui. Šias pačias emigracijos keliamas problemas išvelgia ir A. Maslauskaitė, V. Stankūnienė (2007), teigdamos, kad emigracijos paveiktos šeimos transformacija keičia jos struktūrą, kuria papildomus socialinius vaidmenis, kasdienius šeimos santykius. Autorės sako, kad paprastai tokie santykiai užtikrina susietumą su artimaisiais ir aplinka bei priklausomumą artimiausiai bendruomenei jausmą, psichosocialinį saugumą, visuomeninių, socialinių normų ir kultūrinių vertybių perėmimą. Dėl emigracijos šeimoje atsiradę pokyčiai turi ilgalaikes pasekmes šeimoms ir visuomenei – asmens socializacijai ir tapimui visuomenės nariu, šeimos stabilumui, gimstamumui. Tų pačių autorių

nuomone, tokie pokyčiai visiškai pakeičia visuomenės socialinės ir fizinės kaitos, atsinaujinimo sąlygas ir kad emigracija turi didelį poveikį šalies demografijai ir minimas gyventojų skaičiaus mažėjimas, kuris itin intensyvus buvo ekonominės krizės metu. Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos 2011 m. veiklos ataskaitoje iškeliamas ir vaikų skaičiaus mažėjimas. Pavyzdžiui, 2010–2011 m. gyventojų Lietuvoje sumažėjo 84 4000 tūkst. ir net trečdalis jų (25 400 tūkst.) buvo vaikai. Ataskaitoje pateikiamos ir galimos vaikų skaičiaus mažėjimą lemiančios priežastys: 1) mažėjantis gimstamumas; 2) emigracija⁷.

Be visų šaliai keliamų ekonominių pasikeitimų, išryškėja socialiniai pokyčiai, kurie pasireiškia tuo, kad Lietuvos visuomenėje atsirado naujas šeimos tipas – transnacionalinė šeima (Maslauskaitė, Stankūnienė, 2007). Šio naujo tipo atsiradimą paskatino migracijos procesai. Tai šeima, kurios nariai gyvena skirtingose valstybėse, tai reiškia, kad tokių šeimų kasdienybė keičia šeimos gyvenimo sąlygas, kurios pakeičia šeimą, jos funkcijas. Tokioje šeimoje, kurioje emigruoja vienas ar keli šeimos nariai, pakinta šeimai priskiriamos funkcijos: ekonominė, globos ir rūpybos, psichologinės paramos, prokreacinė (duoti gyvybę, gimdyti), seksualinių ryšių ir kt. Kai kurios iš šių funkcijų transnacionalinėse šeimose būna perduotos kitiems (šeimos nariams, giminaičiams, artimiesiems) arba apskritai nevykdomos (Maslauskaitė, Stankūnienė, 2007). K. Vitkauskas (2010) išskiria taip pat naują šeimų tipą, atsiradusį dėl darbingų žmonių emigracijos, tai – atotolio šeimos (našlaičio sindromas). Tarp šių tipų esantis skirtumas yra nedidelis, kuris pasireiškia ekonominės emigracijos įtaka atotolio šeimose, kai transnacionalinių šeimų apibrėžimas yra platesnis. Todėl kalbant apskritai apie emigracijos paliestas šeimas, nebūtinai susidūrusias su finansinėmis priežastimis, verta vartoti bendresnį pavadinimą. Šiame darbe svarbu emigracijos reiškinys, kuris atsirado dėl ekonominių priežasčių ir daro įtaką tiek šeimoms, kurios išvyksta į užsienį su vaikais, tiek vaikams, kurie yra paliekami Lietuvoje, kai tėvai yra emigravę į kitas šalis. Didžiausią nerimą kelia vaikai, kurie yra paliekami Lietuvoje artimiesiems, globėjams ar gyventi vieni. Emigracija yra viena iš priežasčių, dėl kurios vaikai būna atskirti nuo vieno iš tėvų, abiejų ar visos šeimos, nes būna atvejų, kai vienas ar keli vaikai būna paliekami Lietuvoje, o kiti pasiimami su savimi. Bet kokiu iš paminėtų atvejų, vaikas patiria netektį, kuri kiekvienam žmogui palieka tam tikras pasekmes, kurios bus aptartos kitoje darbo dalyje. Tyrimų gautais duomenimis nuo tėvų atskirti vaikai dažnai stokoja atsakomybės, pasitikėjimo savimi ir kitais, neturi motyvacijos mokytis, negeba kūrybingai planuoti laisvalaikio ir jiems yra sunku pasirengti būsimai karjerai. Tokia savijauta gali trukdyti normaliai asmenybės raidai, taip gali sukelti

⁷ Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos 2011 m. veiklos ataskaita. Prieiga per internetą: <<http://www.vaikoteises.lt/media/file/2011patigalutine.pdf>> [žiūrėta 2013-05-11].

sunkumų įsitraukiant į darbo rinką ir visavertį visuomeninį gyvenimą (Dapkus ir kt., 2011). Kalbant apskritai, visuomenės nuomonė apie emigraciją ir emigracijos įvaizdžiai, vyraujantys viešojoje erdvėje, yra neigiami. Daugelis išvykusių dirba prastos kvalifikacijos darbus, kurių nenori dirbti vietiniai gyventojai, taip pat prarandamas tautinis identitetas bei ryšiai su šeima, tėvyne. Migracija pakeitė Lietuvos socialinį, kultūrinį bei psichologinį kontekstą, o dėl to formuojasi migrantų tauta ir lieka vis mažiau šeimų, kurių bent vienas narys nebūtų išvykęs į užsienį. Emigracija išskiria šeimas, nes senelių ir artimųjų grobai lieka vaikai, kurių tėvai išvyko į užsienį (Barcevičius, Žvalionytė, 2012).

Be to, kad mokslininkai išskiria atsiradusius naujus šeimos tipus, M. Mikelionienė ir kt. (2012) nurodo (cit. pagal E. Aleksandravičiaus ir kt., 2008), kad formuojasi nauja emigrantų karta – žmonės, turintys bendrą ar panašią tarptautinės migracijos patirtį. Pastaruosius autoriai įvardija kaip išskirtinę socialinę visuomenės grupę, kuri dalijasi „kolektyvine atmintimi“. Pažymima, kad aktyvūs šios grupės dalyviai yra vaikai, kurie į užsienio šalį ir iš jos keliauja dėl tėvų ar išplėstinės šeimos sprendimo. Tėvai (globėjai) yra atsakingi už savo vaikus iki pilnametystės, todėl dažniausiai tik tėvų pasirinkimas nulemia vaikų emigraciją. Ar vaikas emigruos kartu su tėvais, priklauso nuo to, ar tėvai galės savo vaikams užtikrinti mokslo, popamokinio ugdymo, priežiūros ir saugumo galimybes toje šalyje, į kurią išvyksta. Kai tėvai to negali užtikrinti, jiems tenka priimti sprendimą vaiką (-us) palikti Lietuvoje giminaičiams, pažįstamiems ar net augti vienus. Tokiu atveju atsiranda problemos, kurias tėvų materialinis apsirūpinimas ir vaiko aprūpinimas nepadeda išspręsti. Kalbama apie tėvų ir vaikų santykius, neužtikrinamas vaiko teises, pasikeitusį vaikų elgesį, psichologines, socialines ir kitas problemas. A. Gumuliauskienė ir kt. (2008) (cit. pagal Dovydaitienė, 2001; Juodaitytė, 2003; Giddens, 2005) teigia, kad emigracija neigiamai veikia ne tik šalies socialinę ir ūkio raidą švietimo, darbo, sveikatos apsaugos ir kitų sričių padėti, bet ir daro didelę žalą šeimoms bei vaikams, kurie yra palikti gyvena atskirai nuo savo tėvų. Tokie vaikai praranda savo identifikaciją, jiems sutrinka vertybių perimamumas, o visa tai yra socializacijos pamatas. T. Butvilas ir J. Terepaitė (2008) teigia (cit. pagal James ir Friedman, 2001; Perry, 2001 ir kt.), kad tėvų emigraciją patyrusiems vaikams padažnėja psichinės sveikatos problemos, jie dažniau išgyvena depresiją, vienišumo jausmą ir save prasčiau vertina nei kiti bendraamžiai, kurie nėra išgyvenę tėvų emigracijos. M. Mikelionienės ir kt. (2012) atliktas tyrimas atskleidė, kad palikti emigravusių tėvų vaikai, ypač mažamečiai, per pertraukas dažniausiai vaikšto vieni, liūdi arba atvirksčiai – yra maištautojai, elgiasi taip, kad atkreiptų kitų dėmesį, tačiau ne vien teigiamu elgesiu. Teigiama, kad tėvų emigracija yra viena iš pagrindinių vaiko problemiško elgesio priežasčių, pvz., vaikai pradeda nelankyti mokyklos, nėra motyvuoti mokytis. Taip pat atkreipiamas dėmesys į tuos vaikus, kurių tėvų emigracijos trukmė nėra apibrėžta, tas laiko neapibrėžtumas kelia vaikams stresą, nes jie nežino, kokia jų šeimos ateitis. Tokia vaiko būseną

atsiliepia vaiko elgesiui, nes kai kurie jų tampa uždaresni, nori atsiriboti nuo juos supančio išorinio pasaulio, kiti patenka į rizikos grupes dėl delinkventinio elgesio. Tyrimas parodė, kad su emigracija susijusių šeimų vaikai save priskiria socialiniai atskirčiai, bendrumų daugiau randa su panašaus likimo vaikais. Taip pat pastebėta, kad emigrantų vaikai yra geriau aprūpinti materialiai.

R. Dapkus ir kt. (2011) pabrėžia, kad vaiko visapusiškai raidai ir pilnaverčiam gyvenimui reikalingas ne tik materialinis aprūpinimas, tinkamos gyvenimo sąlygos, ugdymaisi, mokslas, bet ir visavertė šeima, nenutrūkstama tėvų priežiūra, globa, santykiai tiek su išplėstine šeima ir visais aplinkiniais, šeimos ir šalies tradicijų puoselėjimas. Remdamiesi kitų tyrėjų darbais (cit. pagal James, 2001; Perry, 2001), autoriai teigia, kad vaikams, kurie patyrė tėvų emigraciją, pasireiškia psichinės sveikatos problemos, jie dažniau suserga depresija, jaučiasi vieniši, prasčiau vertina save. Pastebimas tokių vaikų nemokėjimas reikšti savo jausmų, dažnai jaučiamas pyktis, liūdesys, net agresyvus elgesys (Dapkus ir kt., 2011). G. Malinauskas (2008), remdamasis ilgamete psichologų ir socialinių darbuotojų patirtimi, padarė išvadą, kad emigravusių tėvų vaikų situacija mokyklose pablogėjo, nes vaikai jaučiasi nesaugūs ir liūdni, nerimastingi, abejingi ir nemotyvuoti, pastebimi depresijos požymiai. Šie vaikai dažniau nei kiti bendraamžiai sunkiai susikaupia pamokose, netvarkingi, nedrausmingi, kai kada net agresyvūs. Dėl šių priežasčių sumažėjo ir mokslo rezultatai. E. Karmaza (2009), apibendrinamas 2009 m. atlikto tyrimo⁸ rezultatus teigia, kad tėvų išvykimas dirbti į užsienį turi teigiamos įtakos tik vaikų fizinių poreikių patenkinimui (trečdaliui vaikų pagerėjo), tačiau pažangumas mokykloje bei elgesys, išvykus tėvams, pablogėjo. Taip pat tyrimas parodė, kad daugiau nei pusė paliktų vaikų geriau bendrauja su mokytojais, bendraklasiais, yra geros nuotaikos, dali ėmė elgtis atsakingiau. Tuo tarpu 14 proc. paliktų vaikų tapo nelaimingi, liūdnesni, 13 proc. tapo sunkiau susikaupti, 12 proc. pasidarė nervingesni, įsitempę. Kas dešimtam vaikui būdinga staigi nuotaikos ar jausmų kaita, o 8 proc. atsirado sveikatos problemų.

A. Sipavičienė (2006) išskiria šias emigracijos pasekmes: gyventojų skaičiaus sumažėjimas, prarandamas jaunimas, nutautėjimo grėsmė, migracijos pasekmės šeimai ir vaikams, kurios dar nėra iki galo aiškios, prekyba žmonėmis, „protų nutekėjimas“, kultūriniai mainai, užsienio patirties įsigijimas, mažinama socialinė įtampą darbo rinkoje ir visuomenėje, sprendžiamos ekonominės šeimos problemos. Be visų šių sukeltų emigracijos pasekmių, kurios paliečia žmones Lietuvoje, verta paminėti ir tas problemas, su kuriomis susiduria emigravę į kitą šalį. T. Butvilas (2007) (cit. pagal Kanopkienė ir Mikulionienė, 2006) pastebi, kad emigrantai dėl menko, o kartais dėl visiško

⁸ 2009 m. Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos užsakymu darbo ir socialinių tyrimų institutas vykdė tyrimą „Vaikų, kurių tėvai išvyko iš Lietuvos, psichologiniai ir socialiniai gerovės veiksniai“. Prieiga per internetą: <<http://www.childcentre.info/14380/>> [žiūrėta 2014-02-15].

kalbos nemokėjimo, susiduria su kliūtimis tvarkantis reikalingus darbo dokumentus, ieškant būsto, norint atsidaryti sąskaitas, bendraujant su vietiniais gyventojais, bandant pažinti jų kultūrą ir pan. Šie ir kiti aspektai sunkina ne tik emigravusiojo tėvo ar tėvų buvimą svetimose šalyse, bet turi neigiamos įtakos santykiams su tais, kurie liko Lietuvoje.

Iš visų paminėtų pasekmių darytina išvada, kad emigracija, kaip reiškinys, gali paliesti tiek kiekvieno žmogaus atskirai, tiek jo šeimos ir šalies gyvenimą bendrąja prasme. Vieniems emigracija gali būti kaip naujas teigiamas gyvenimo etapas, kitiems – kaip reiškinys, kurio pasekmes (psichologines, socialines, ekonomines) jaus ilgai. T. Butvilas (2007) ypač akcentuoja tai, kad dėl emigracijos labiausiai išryškėja šeimos institucijos pažeidžiamumas. Emigracijos poveikį globaliame pasaulyje mato ir P. Manning (2008), pažymėdamas, kad emigracija padarė teigiamą poveikį moterų ir vaikų teisėms įvairiose pasaulio šalyse, taip pat priduria, kad besikeičiantis vaiko statusas pakeitė daugelio šeimų funkcionavimą. Jau minėti autorių pasisakymai apie naujos emigrantų kartos formavimąsi ir naujo šeimos tipo atsiradimas rodo, kad emigracija kaip reiškinys yra stipriai paveikus, keičiantis tiek vieno žmogaus atskirai, tiek visuomenės ar valstybės gyvenimą. Jei teigiama, kad šeima yra visuomenės pagrindas, o emigracija daro dažnai neigiamą poveikį šeimos institucijai, vadinasi visuomenės pagrindui yra daromas žalinga įtaka, į kurią turi būti orientuoti tiek šeimų nariai, tiek visos valstybės gyventojai ir valdžios institucijos.

2. VAIKO TEISĖS Į ŠEIMOS RYŠIUS ANALIZĖ: TEORINIAI ASPEKTAI, SAMPRATA, TAIKYMO PRAKTIKA IR IŠKYLANTYS SUNKUMAI

Antroje darbo dalyje atliekama vaiko teisės į šeimos ryšius teorinė analizė, kuri apima tarptautinės, nacionalinės teisės aktus ir atskirų mokslininkų įžvalgas. Pirmuose skyriuose nagrinėjamos sąvokos „vaiko teisė į šeimos ryšius“ sudedamosios dalys: 1) vaiko sąvokos apibrėžtis, išskiriamas vaiko teisinis statusas, taip pat trumpai apibūdinami raidos tarpniai, kurie apima tyrime dalyvavusių vaikų amžių, t. y. nuo 4 iki 12 m.; 2) kita sąvoka, kuri reikalauja taip pat platesnio aptarimo, tai šeima, jos reikšmė tiek vaikui, tiek visuomenei, santykių su šeimos nariais ypatumai emigracijos kontekste. Paskutiniai skyriai skirti konkrečiai vaiko teisės į šeimos ryšius teorinei sampratai atskleisti ir pažymėti šios teisės užtikrinimo svarbai. Atsižvelgiant į tai, kad tyrime nagrinėjamas atvejis, kai vaikas buvo paliktas Lietuvoje, kai tėvai emigravo, plačiai aptariamos teisės į šeimos ryšius neužtikrinimo pasekmės emigracijos kontekste, taip pat pateikiami mokslininkų išskirti prevencijos būdai, kurie padėtų užkirsti kelią šios teisės pažeidimams ar sumažinimui žalos, kuri padaroma, kai tėvai emigruoja ir nepasiima vaikų su savimi.

2.1. Vaiko sąvokos apibrėžtis ir jo teisinis statusas

G. Sagatys sako: „<...> akivaizdu, kad šiandien tiek tarptautinėje, tiek nacionalinėje teisėje lieka vis mažiau sričių, kur vaiko tiesių savarankiškumas būtų ribojamas ar kvestionuojamas“ (2006, p. 37), tačiau kalbant apie vaikus ir jų teises, vis dar reikia nurodyti, ką vadiname vaiku, kokios jo charakteristikos yra nustatytos pagal tarptautinius ir nacionalinius teisės aktus, taip pat būtina apibrėžti vaiko, kaip pilnaverčio teisinio subjekto, teisinį statusą ir kokios jo ypatybės.

Konvencijoje apibrėžiama, kad vaiku laikomas kiekvienas žmogus, neturintis 18 metų, nebent jo pilnametystė yra pripažinta anksčiau (Žin., 1995, Nr. 60-1501). Pagal Lietuvos Respublikos Civilinio kodekso (toliau – LR CK) antrosios knygos 2.9 straipsnio 1 dalį⁹, nepilnametis gali būti teismo tvarka pripažintas veiksniu, sulaukęs 16 metų amžiaus savo paties prašymu ar sutikimu, tačiau turi būti pagrindas, rodantis, kad šis asmuo gebės savarankiškai vykdyti visas civilines pareigas bei įgyvendinti teises. Taip pat visiškai veiksniais nepilnamečiai gali tapti sudarę santuoką, o ją nutraukę iki 18 metų, veiksnumo nepraranda (LR CK 3.14)¹⁰. Kai Lietuva prisijungė prie Konvencijos, kurioje vaikas pripažintas savarankišku teisės subjektu, įvyko pokyčiai, kurie lėmė vaiko teisinio statuso

⁹ Lietuvos Respublikos Civilinis kodeksas. Prieiga per internetą:

<<http://www3.lrs.lt/pls/inter3/oldsearch.preps2?Condition1=107687&Condition2=>> [žiūrėta 2013-05-10].

¹⁰ Ten pat. [žiūrėta 2013-05-10].

apibrėžimą ir visuomenės požiūrio į vaiką keitimąsi. B. Kairienė (2012 a) pažymi tai, kad Konvencijoje vaiko teisės apibrėžtos atskirai nuo šeimos, dėl šios priežasties buvo pradėta vertinti tik vaiko poreikius ir interesus. Svarbu tai, kad vaikui atsirado galimybė dalyvauti įgyvendinant ir ginant savo teises ir interesus. Vaiko teisės yra vienodos visiems nepilnamečiams, turintiems vaiko teisinį statusą. Teisės nepriklauso nuo aplinkos, sąlygų, kuriomis gyvena vaikas, nuo to, ar vaikas turi tėvus, ar ne ir pan. (Kairienė, 2012 b). Tuo tarpu M. Liebel (2012) nurodo, kad nepaisant vaiko amžiaus ir teisinio statuso, būtina atsižvelgti į tai, kokioje kultūrinėje terpėje jis auga, kokioje šalyje, pagal tos šalies papročius ir pagal tai pritaikyti Konvencijoje nurodytas vaikų teises (ypač tada, kai kalbama apie „trečiojo pasaulio“ šalių vaikus). Vadinasi pastarasis autorius mano, kad nepaisant to, jog priimtas beveik visose pasaulio šalyse vienas bendras vaikų teises ginantis ir įteisinantis dokumentas, galima daryti tam tikras išlygas ir pakeitimus, atsižvelgiant į vaiko gyvenamosios šalies ekonominį lygį, gyvenimo sąlygas.

„Vaikai turi visas bendrąsias žmogaus teises ir laisves, kurios, atsižvelgiant į jo interesus, nulemtus fizinio, emocinio, protinio nesubrendimo, gali būti praplėstos arba apribotos. Tai suponuoja vaiko – privilegijuoto subjekto – padėtį, todėl vaikai gali turėti tokių teisių, kurios nebūdingos suaugusiems, pavyzdžiui, teisę būti apsaugotam nuo prievartos ir nepriežiūros, teisę, kad juo būtų pasirūpinta, teisę žaisti, teisę išsaugoti savo identiškumą, teisę sveikai vystytis ir panašiai“ (Sagatys, 2006, p. 39). B. Kairienė (2012 a) taip pat teigia, kad vaiko ypatingus poreikius lemia vaiko fizinės, psichinės, socialinės raidos bruožai, todėl vaikai turi teisių, kurių neturi suaugę. Tam priskiriamos tokios teisės – į globą, būti auginamam savo tėvų, bendrauti su broliais, seserimis, sveikai vystytis, teisę išsakyti savo nuomonę ir būti išklaustytam jį liečiančiais klausimais. Vaiko teisės vienodai apibrėžtos ir galioja visiems vaikams, nepriklausomai nuo sveikatos būklės, išsivystymo lygio, gabumų ar kitokių ypatumų. Negalima pamiršti to, kad kiekvieno vaiko teisių įgyvendinimas siejamas su vaiko interesų apsaugos ir gynimo principu, reiškiančiu, kad vaiko interesai yra svarbiausi (Kairienė, 2012 a). Pastebima, kad pasikeitęs vaiko teisinis statusas neužtikrina suaugusiųjų požiūrio į vaiką ir elgesio su juo pasikeitimo, nors požiūris į vaiką yra tiesiogiai susijęs su suaugusiųjų elgesiu su vaiku, jo poreikių patenkinimu, galimybe save realizuoti ir vaiko padėties užtikrinimu visuomenėje (Kairienė, Žiemienė, 2007). Iš mokslininkų teiginių ir esamos situacijos matoma, kad nepaisant to, jog yra priimti dokumentai, nurodantys tėvų teises ir pareigas, kurios yra susiję su vaikų teisių įgyvendinimu, vis dar kelia problemų suaugusiųjų požiūris į vaikus, to priežastis gali būti negebėjimas tomis tėvų teisėmis naudotis arba jų neišmanymas.

Vaikui įgavus savarankiško teisinio subjekto statusą ir įvardijus teises, iškyla klausimas tiek jam, tiek suaugusiems, kaip jomis naudotis. B. Kairienė (2012 a, 2012 b) teigia, kad vaikas pats negali savarankiškai įgyvendinti savo teisių ir interesų. Tokiu atveju pirmiausia tėvams yra numatyta teisė ir pareiga įgyvendinti vaiko teises, atsižvelgti į interesus. Taip pat negalima pamiršti, kad ne vien

tėvai yra atsakingi už savo atžalas, bet ir valstybė, kuri turi pasirūpinti vaikų gerove. Autorė pabrėžia, kad tėvų teisės ir pareigos tiesiogiai siejasi su vaiko teisėmis, todėl gali iškilti ir iškyla atskirų asmenų teisių ir interesų įgyvendinimo problema. Jei bus neatsižvelgiama į vaiko dalyvavimo principą, vaiko teisės nebus tinkamai įgyvendinamos, nes vaiko nuomonė viena iš priemonių, padedančių nustatyti ir įgyvendinti vaiko teises. B. Kairienė (2012 a), atsižvelgdama į kitų mokslininkų tyrimus, daro išvadą, kad dažniausiai su savo vaiku tėvai išlaiko savininkišką santykį, nepripažindami jo kaip savarankiško teisinio subjekto vertės. Todėl būtina atkreipti dėmesį į tai, kad vaiko teisinio statuso įgyvendinimas įmanomas esant lygiaverčiam santykiui su vaiku, atsižvelgiant į jo dalyvavimo ir nuomonės svarbą, būtina vaiką išklaudyti ir išgirsti. Į vaiko nuomonę reikia atsižvelgti tais atvejais, kai tai neprieštarauja vaiko interesams. Jei taip nutinka, galutinį sprendimą turi priimti tėvai, auklėtojai, mokytojai, socialiniai pedagogai, teisėjai, socialiniai darbuotojai ir kiti suaugusieji. B. Kairienė (2012 a) pripažįsta, kad nepaisant pasikeitusio vaiko teisinio statuso ir apibrėžtų jo teisių, vaiko teisių ir interesų įgyvendinimas priklauso nuo suaugusiųjų, todėl ir galutiniai sprendimai priklauso nuo suaugusiųjų. Negalima pamiršti to, kad vaikų teisės yra prigimtinės, o tėvų – išvestinės, nes jos kyla iš vaiko teisių (Kairienė, 2012 b).

Apibendrinant galima teigti, kad nors ir vaikas pripažintas savarankišku teisiniu subjektu, yra dokumentai, kurie įvardija jo teises, teisės gali būti įgyvendintos tik suaugusiųjų. Vadinasi, vaikui reikalingas tėvų ar kitų teisėtų atstovų buvimas šalia, nuolatinė globa, ypač tada, kai yra keliamas tam tikros teisės įgyvendinimo, teisės pažeidimo užkirtimo ir kiti vaiko interesų klausimai.

2.2. Vaikų (4–12 m.) psichosocialinė raida ir jos ypatybės

Atsižvelgiant į tai, kad tyrime dalyvauja vaikai, kurie tuo metu, kai jų tėvai su jais ar be jų emigravo į užsienį, buvo 4, 10 ir 12 metų, verta išskirti šio amžiaus tarpinių vaikų raidos ypatumus, nes nuo vaiko amžiaus taip pat priklauso tai, kaip jis priima išsiskyrimą su tėvais, reaguoja į aplinkos keitimą ir apskritai į pokyčius, vykstančius jo gyvenime.

Vienas iš mokslininkų, išskyres psichosocialines raidos stadijas yra E. Eriksonas, kuris teigė, kad žmogaus raidai daro poveikį socialinė bei kultūrinė aplinka. G. Matulienė (2012), R. Žukauskienė (2012) pateikia E. Eriksono 8 raidos stadijas, tačiau čia išskirsime 3, 4 ir 5, kurios apima tiriamų vaikų amžiaus tarpinį. Trečioji stadija apima 3–6 m. amžiaus vaikus ir yra vadinama žaidimo amžiumi. Tai stadija, kurioje pasireiškia konfliktas tarp iniciatyvos ir kaltės ir prasideda orientavimasis į tikslą, naujos veiklos planavimą. Šioje stadijoje formuojasi kaltės jausmas, jei tėvai vaikui parodo, kad vaiko veikla yra nepageidaujama, jo klausimai įkyrūs, o žaidimai beprasmiški. Taip pat šioje stadijoje vaikas geba numatyti įvykius, kurie šiuo metu nevyksta. Ketvirtoji stadija vadinama mokykliniu amžiumi ir apima 6–12 m. amžiaus vaikus. Šioje stadijoje galima nepilnavertiškumo krizė arba gebėjimas pasiekti tikslą. Vaikams būdingas interesas išsiaiškinti, kaip ir iš ko sudaryti daiktai, labai svarbu užbaigti pradėtą darbą ir pasiekti tikslą, tačiau kuo daugiau nutinka nesėkmių besiekiant tikslo, tuo didesnė tikimybė pasijusti nepilnavertiškam. R. Žukauskienė (2012) teigia, kad šio amžiaus vaikai darosi vis mažiau priklausomi nuo savo tėvų, tai laikas, kai ima patys atsakyti už savo elgesį. Kai tėvų vaidmuo mažėja, didėja bendraamžių įtaka, o jei neranda draugų, tampa nelaimingi ir jaučiasi nepilnaverčiai. Penktoji stadija apima brandą ir jaunystę (12–18 m.), o jai būdinga asmenybės identifikacija arba socialinių vaidmenų sumaištis krizė. Šioje stadijoje vaikas turi išsiugdyti sugebėjimą suvokti save kaip tam tikrą asmenį (sūnų, dukrą, vyrą, moterį ir pan.), nes ateityje šie socialiniai vaidmenys bus skirtingi. Svarbu tai, kad šioje stadijoje vyksta fiziologiniai ir psichologiniai pokyčiai, kurie įvyksta pasirinkimų laikotarpiu, dėl ko atsiranda sumaištis, kuri dažnai būna paauglių asocialaus elgesio prielaida. Penktojoje stadijoje paliktas vaikas tėvų, gali prarasti supratimą apie save, negebėti savęs identifikuoti, pradėti kaltinti save dėl esamų pokyčių. Paauglystė – vienas sudėtingiausių žmogaus gyvenimo periodų. Šis laikotarpis tampa dar sunkesnis, jei vaikas užsidaro nuo supančio pasaulio ir neieško arba nepriima pagalbos iš kitų suaugusiųjų, jei tuo metu tėvai yra emigravę, o seneliai į tokius pokyčius kreipia ne tiek dėmesio, kiek kreiptų tėvai. R. Žukauskienė (2012) teigia, kad paauglystėje taip pat labai didelę reikšmę ir įtaką daro bendraamžiai. Jie gali pradėti neigti savo šeimos nuomonę, vertybes, tikslus, įpročius. Tai vienas iš būdų, kuriuo paauglys stengiasi lyg išprovokuoti savo tėvus, kad šie norėtų su juo nutraukti emocinius ryšius.

J. Piaget (Myers, 2000) išskiria 4 pažintinės raidos stadijas, iš kurių apžvelgsime tris: priešoperacinę, konkrečių operacijų ir formalių operacijų stadiją. Priešoperacinė stadija apima 2–6 m. amžiaus vaikus. Šiuo laikotarpiu daiktai yra įvardijami žodžiais ar vaizdais, tačiau dar vaikas nemąsto logiškai. Vaikas turi savas sąvokas, tačiau jos yra individualios ir neatitinka tikrovės. Šio tarpsnio vaikams sunku atlikti protines operacijas ir jie tiki tuo, ką mato. Ikimokyklinukai neturi tvermės sampratos, todėl nesupranta, kad keičiantis formai, medžiagos kiekis nekinta. J. Piaget taip pat įvardija, kad vaikai šio amžiaus yra egocentriški, nes nesuvokia daiktų kito asmens požiūriu. Konkrečių operacijų stadija apima 7–11 m. vaikus, kurie logiškai mąsto apie konkrečius įvykius, atlieka aritmetines operacijas, turi tvermės sampratą, vartoja logines sąvokas, bet iki galo neįsisąmonina veikiančių dėsnių, kai sprendžiamos klasifikacijos, grupavimo ar išdėstymo eilėje užduotys. Formalių operacijų stadija apima 12 m. amžiaus vaikus ir vyresnius, kurie nuo konkretaus mąstymo eina prie abstraktaus. Šio amžiaus tarpsnio vaikai samprotauja hipotetiniais teiginiais, gali iškelti hipotezes. Tokį mąstymą turi ir suaugusieji. Mokslininkų išskirti vaikų raidos tarpsniai ir kiekvieno iš jų specifika yra perprasti ir suprasti, kai vaikai yra auginami, su jais bendraujama ir aiškinami socialiniams gyvenimui reikalingi dalykai. Tačiau visa tai netenka prasmės, kai tėvai išvyksta ir palieka savo vaikus tiems, kurie nėra pasiruošę tiek laiko skirti globojamam vaikui.

D. Grakauskaitė-Karkockienė (2012) teigia (cit. Melgosa, Melgosa, 2008), kad vaikų auginimas yra ir teikiantis džiaugsmo, bet kartu ir nelengvas darbas, nes vaikai turi daugybę poreikių, kuriuos turi patenkinti tėvai, šeima. Autorė išskiria vaikų poreikių grupes: fiziniai poreikiai (drabužiai, maistas, judėjimo vystymasis, žaidimai, sportas, higiena, sveikata ir kt.); pažinimo poreikiai (kalbos mokymasis, intelekto vystymasis, problemų sprendimas, vaikų darželis, mokykla, knygos, kino filmai, teatrai ir kt.); socialiniai poreikiai (bendri tėvų ir vaikų užsiėmimai, draugystė su bendraamžiais, nesutarimų sprendimas, šventės, kelionės ir kt.); moraliniai ir dvasiniai poreikiai (vertybių įdiegimas, charakterio ugdymas, mokymas skirti gerį ir blogį, brandumas, emocijų savikontrolė, paklusnumas, pasitikėjimas ir kt.).

Apibendrinant galima teigti, kad vaikų poreikiai turi būti patenkinti tėvų, šeimos, tačiau emigravę tėvai turi galimybę tik iš dalies tai padaryti, o kai kurių poreikių patenkinimas yra sustabdomas, priklausomai nuo, kiek laiko trunka tėvų emigracija. Taip pat poreikiai ne visi būna patenkinti, jei vaikus prižiūri artimieji, seneliai, kurie skiria per mažai dėmesio savo anūkams, dėl šios priežasties reikia apsvarstyti, kas, kokių ir kiek poreikių patenkins emigracijos atveju.

2.3. Šeimos svarba ir įtaka vaiko psichosocialiniam vystymuisi

Kiekvienam žmogui, ypač vaikui, reikalinga terpė, kurioje jis jaustųsi saugus, globojamas ne tik fiziškai, bet ir emociškai. Būtent darnioje šeimoje dažnas gali pasijusti pilnavertis ir reikalingas, čia ugdomos kiekvieno tiek šeiminės, tiek bendrosios vertybės, vyksta vaikų socializacija ir vaiko asmenybės raida. Kas yra šeima ir koks jos vaidmuo, kai kalbama apie vaikų teisės, aptarsime šiame poskyryje.

G. Navaitis (2013) pažymi, kad šeima yra viena seniausių visuomenės institucijų, o V. Stankūnienė ir kt. (2003) šeimą vadina unikalios socialine institucija, suvokiama kaip pirminė savo narių emocinės paramos ir globos teikimo sistema, kaip prieglobstis nuo vienatvės ir gyvenimo negandų, tenkinantis meilės, supratimo ir palaikymo poreikį. Nors laikui bėgant šeimos samprata keičiasi, tačiau ji vis dar yra viena svarbiausių socialinių institucijų, lemiančių asmenybės vystymąsi ir raidą (Ivanauskienė, 2012). Šeima – tai pirmoji ugdymo institucija, kuri stipriausiai veikia tolesnį asmens gyvenimą, nes šeimoje suteikiami pirmieji dorovingumo pagrindai, formuojasi pagrindinės elgesio normos, atsiveria žmogaus vidinis pasaulis ir individualios asmens savybės, taip pat šeima turi įtakos asmens savivertei, pasitikėjimui, taip pat stimuliuoja jos kūrybinį ir socialinį aktyvumą (Leliūgienė, 2003). V. Ivanauskienė (2012) teigia, kad svarbiausią vaidmenį formuojantis žmogaus asmenybei, jai socializuojantis atlieka šeima, nes jos vaidmuo visuomenėje savo galia neprilygsta jokiai kitai institucijai ir daro didžiausią įtaką žmogaus asmenybės formavimuisi ir vystymuisi, susipažinimui su socialiniais vaidmenimis, kurie yra būtini normaliam vaiko prisitaikymui visuomenėje. Žmonės, kurdami šeimą tikisi, kad turėdami ją, patenkins savus poreikius (Navaitis, 2013). Reiškia, kad šeima, kaip institucija, reikalinga ne tik vaikui, jo augimui, raidai, bet ir patiems tėvams, kitiems nariams, nes būtent šeimoje patenkinami visi poreikiai, kurie reikalingi pilnaverčiam žmogaus gyvenimui. G. Navaitis (2012) pažymi, kad tik laimingi žmonės kuria laimingas šeimas, o laimingoje šeimoje gyvena laimingi sutuoktiniai ir vaikai, taip pat teigia, kad būtent šeimai priklauso visuomenės ateitis. Tačiau taip pat pastebi, kad iki to, kol mūsų visuomenė taps laiminga, reikia daugiau dėmesio skirti laimės lygiui padidinti šalyje. Kuomet kalbama apie šeimas, autorius rekomenduoja pirmiausia padidinti išmokas šeimoms, auginančioms vaikus, ir sukurti draugišką aplinką šeimai, pavyzdžiui, sudaryti sąlygas derinti profesinę veiklą ir vaikų ugdymą, dirbti ne visą darbo dieną, taikyti nuolaidas teatruose, filmuose, transporte, kad atsirastų daugiau aikštelių žaidimams, darželių, auklių ir pan. Iš to galima spręsti, kad jei šeima šalyje bus laiminga ir jaus, kad ja rūpinamasi, nekils noro keisti savo gyvenimo, išvykti į užsienio šalis, skirtis šeimų nariams.

LR Konstitucijos¹¹ 38 straipsnis šeimą įvardija kaip visuomenės ir valstybės pagrindą. Svarbiausiame šalies dokumente nurodoma, kad valstybė saugo ir globoja šeimą, motinystę, tėvystę ir vaikystę, o santuoka sudaroma laisvu vyro ir moters sutarimu. Tėvų teisė ir pareiga – auklėti savo vaikus dorais žmonėmis ir ištikimais piliečiais, iki pilnametystės juos išlaikyti, tuo tarpu vaikų pareiga – gerbti tėvus, globoti juos senatvėje ir tausoti jų palikimą. Valstybinėje šeimos politikos koncepcijoje (Žin., 2008, Nr. 69-2624) šeima apibūdinama kaip esminis visuomenės gėris, kylantis iš žmogaus prigimties ir grindžiamas savanorišku vyro ir moters santuokiniu pasižadėjimu skirti savo gyvenimą šeiminiams santykiams kurti, užtikrinantis šeimos narių – vyro ir moters, vaikų bei visų kartų gerovę ir sveikos visuomenės raidą, tautos bei valstybės gyvybingumą ir kūrybingumą. Tarptautinio ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių pakto, kuris Lietuvoje įsigaliojo 1992 m. vasario 20 d., 10 straipsnyje rašoma, kad šeimai, kuri yra natūrali ir pagrindinė visuomenės ląstelė, turi būti teikiama kuo didesnė apsauga ir pagalba, ypač tuomet, kai ji yra kuriama, ir tol, kol ji atsakinga už nesavarankiškų vaikų išlaikymą ir auklėjimą (Pagrindiniai Jungtinių Tautų žmogaus teisių dokumentai, 2008).

Iš pateiktų apibrėžčių matoma, kad šeima neturi konkretaus ir aiškaus apibūdinimo LR norminiuose aktuose, taip, kaip ir šalies piliečiai turi savą supratimą apie šeimą kaip apie instituciją. V. Česnuitytė (2012) atlikus tyrimą apie šeimos sampratą pastebėjo, kad didžioji Lietuvos gyventojų dalis savo šeimos nariais pirmiausiai laiko branduolinės šeimos narius, trečdaliui gyventojų šeima asocijuojasi su išplėstine šeima, o dešimtadaliui – su draugu (-u) / sugyventiniu (-e), buvusiu (-sia) sutuoktiniu (-e), buvusiu (-siu) draugu (-e) / sugyventiniu (-e). Čia išvardinti asmenys, su kuriais jie gyvena ne santuokoje, arba asmenys, su kuriais jie anksčiau gyveno santuokoje arba ne santuokoje. Tai rodo, kad dalis Lietuvos gyventojų orientuojasi į netradicinius šeimos modelius. Taip pat pastebima, kad įvardijant šeimos narius neapsiribojama viena karta, o apimama kartais dvi trys ar net keturios kartos. Šie duomenys rodo, kad kiekvienas žmogus šeimą supranta ir įvardija savaip, vadinasi ir jos prasmę, atliekamos funkcijos suprantamos skirtingai. Dėl to žemiau pateikiamos tyrėjų susistemintos šeimos funkcijos.

Šeima yra sudėtinga sistema, kuri turi savo *funkcijas*, ir kiekvienas asmuo joje taip pat turi savąsias. G. Navaitis (2013) teigia, kad šeimos funkcija yra šeimos gyvenimo sritis, tiesiogiai susijusi su jos narių tam tikrų poreikių tenkinimu. Autorius išskiria šias pagrindines poreikių, kuriuo norima patenkinti šeimoje, grupes: materialinių šeimos gyvenimo sąlygų sukūrimo ir palaikymo poreikiai; meilės ir globos poreikiai, susiję su motinyste ir tėvyste; seksualiniai-erotiniai poreikiai; šeiminio bendravimo poreikiai. Mokslininkas tvirtina, kad visus šiuos poreikius galima patenkinti ne vien

¹¹ Lietuvos Respublikos Konstitucija. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/home/Konstitucija/Konstitucija.htm> [žiūrėta 2013-05-11].

šeimoje, tačiau tik šeimoje jie gali būti patenkinti kompleksiskai, visus kartu. K. Ralys (2009) teigia, kad svarbiausios šeimos funkcijos yra: vaikų gimdymas, jų auginimas, tautos etoso tęstinumas, ūkinė bei ekonominė, rekreacinė, komunikacinė, emocinė, seksualinė, vaikų ugdymas, šeimos materialinių poreikių tenkinimas, vienas kito šeimos narių pripažinimas ir psichologinė parama, dvasinis bendravimas. Autorius pabrėžia, kad šeimos ryšiai ir tėvų bendravimo su vaiku stilius yra įtakingiausias socialinių įgūdžių formavimo modelis, o nuo santykių šeimoje dažnai priklauso vaiko elgesio bei emocijų raiškos sunkumai. G. Matulienė (2012) išskiria emocinę funkciją, nes nėra nei vienos tokios institucijos, kuri šią funkciją iki galo atliktų. Šeima rodo meilę, rūpestį, suteikia galimybę priklausyti kažkam, kas gali patarti, pakonsultuoti. Taip pat autorė pabrėžia tai, kad šeima daug padeda visuomenei socializuodama ir paruošdama gyvenimui būsimus piliečius.

Išskiriami 3 pagrindiniai šeimų *tipai*:

- a) gimininė šeima – tai tokia šeima, kurioje kiekvienas asmuo yra giminė (tėvai, vaikai, broliai, seserys, seneliai);
- b) branduolinė šeima – tai šeima, kurią sudaro sutuoktiniai ir jų vaikai, gimę toje pačioje šeimoje arba atėję iš ankstesnės santuokos;
- c) išplėstinė šeima apima ne tik branduolinę šeimą, bet visus gimines ir artimuosius, kurie gyvena kartu (Matulienė, 2012).

Valstybinėje šeimos politikos koncepcijoje (Žin., 2008, Nr. 69-2624) šeimų tipų sąrašas yra praplėstas, jį sudaro: darni šeima – atliekanti šeimos funkcijas, kurios užtikrina visų jos narių fizinę, psichinę ir dvasinę gerovę; daugiavaikė šeima – auginanti tris ar daugiau vaikų; išplėstinė šeima – sutuoktiniai, jų vaikai (įvaikiai), jeigu jų yra, ir kartu gyvenantys artimieji giminaičiai; krizę išgyvenanti šeima – sudėtingą gyvenimo etapą dėl tam tikrų psichologinių, socialinių, sveikatos, ekonominių ar kt. problemų išgyvenanti šeima (besiskirianti; kurioje vienas arba abu tėvai laikinai gyvena užsienyje, o jų vaikai, likę gyventi gimtinėje; netektį ar smurtą patyrusi ar kitų problemų turinti šeima ir pan.); nepilna šeima – šeima arba išplėstinė šeima, kurioje santuokai pasibaigus vaikai yra netekę vieno ar abiejų tėvų; socialinės rizikos šeima – šeima, kurioje auga vaikų iki 18 metų ir kurioje bent vienas iš tėvų piktnaudžiauja alkoholiu, narkotinėmis, psichotropinėmis ar toksinėmis medžiagomis, yra priklausomas nuo azartinių lošimų, dėl socialinių įgūdžių stokos nemoka ar negali tinkamai prižiūrėti vaikų, naudoja psichologinę, fizinę ar seksualinę prievartą, gaunamą valstybės paramą naudoja ne šeimos interesams ir todėl iškyla pavojus vaikų fiziniam, protiniam, dvasiniam, doroviniam vystymuisi ir saugumui¹².

¹² Lietuvos Respublikos 2006 m. sausio 19 d. nr. X-493 socialinių paslaugų įstatymas. Prieiga per internetą: <www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=270342&p_query=&p_tr2=> [žiūrėta 2014-03-01].

Apibendrinant galima teigti, kad bet koks ryšio, santykio praradimas tarp tėvų ir vaikų gali turėti nepataisomos žalos tiek vaiko gyvenime, tiek apskritai šeimai, kaip institucijai. Šeimos narių išsiskyrimas turi žalos tiek šeimos atliekamoms funkcijoms, tiek poreikių tenkinimui, kurie, kaip žinia, visi kompleksiskai patenkinami tik šeimoje. Priimant sprendimą emigruoti reikia nepamiršti tėvų įsipareigojimų savo vaikams, kuriuos nustato nacionaliniai teisės aktai ir apgalvoti, kokios pasekmės gali laukti tada, kai yra pažeidžiamos vaikų tam tikros teisės ir nepaisoma geriausių vaiko interesų.

2.4. Vaiko teisė į šeimos ryšius ir jos užtikrinimo svarba

Tiek valstybė, tiek tėvai, tiek aplinkiniai turi saugoti ir įgyvendinti vaikų teises, tačiau kai kalbama apskritai apie vaiko teisių apsaugos sistemą LR, ją užtikrina: 1) valstybė ir jos institucijos; 2) vietos savivaldos institucijos; 3) visuomeninės organizacijos, kurių veikla susijusi su vaiko teisių apsauga¹³. Tai reiškia, kad tėvai nėra palikti vieni be paramos, kai tenka užtikrinti savo vaikų teises, tačiau ne visada deda visas pastangas, kad apsaugotų savo atžalas nuo jų teisių pažeidimų. Kiekvienos vaiko teisės užtikrinimas ir įgyvendinimas yra svarbus tiek vaiko gerovei, tiek šeimai, tiek valstybei. V. Ž. Jonynienė (2005) teigia, kad Lietuvai atgavus nepriklausomybę pasikeitė visa vaiko teisių apsaugos sistema ir požiūris į vaiką, jo socialinę padėtį, atsakomybes ir teises. Didžiausią įtaką tokiam pasikeitimui Lietuvoje padarė Konvencijos ratifikavimas, kuri remiasi šiais principais: siekia visaverčio vaiko vystymosi, nediskriminavimo, paiso jo interesų bei dalyvavimo sprendžiant jam aktualius klausimus. Lietuvos valstybė prisiėmė atsakomybę už Konvencijoje nurodytų vertybių ir principų įgyvendinimą, taip pat įsipareigojo ginti vaiko teises visomis priemonėmis (administracinėmis, teisinėmis, edukacinėmis ir kt.) ir turi reguliariai atsiskaityti Jungtinių Tautų Vaiko teisių komitetui apie Konvencijos įgyvendinimą. Tačiau vis tiek išlieka sunku apsaugoti ir užtikrinti vaikų teises, nes Konvencija apima ne tik juridinius, bet ir moralinius standartus, kurių įgyvendinimo lygį, kokybę sunku objektyviai vertinti. A. Gumuliauskienė ir kt. (2008) apibendrinami teigia, kad Konvencija, Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas bei kiti teisės aktai akcentuoja kiekvieno vaiko teisę žinoti savo tėvus, gyventi ir bendrauti su jais, būti auklėjamam ir aprūpinamam savo tėvų, išsaugoti savo tapatybę, taip pat ir šeimos ryšius, be to, autoriai pabrėžia (cit. pagal Šalaševičiūtė, 2006), kad vaiko visapusiškam, harmoningam vystymuisi reikalinga nuolatinė tėvų globa bei priežiūra, o ne tik materialinis aprūpinimas ar tinkamos gyvenimo sąlygos. Kaip rašoma „Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencijos įgyvendinimo vadove“ (2002), valstybė gali tėvus įpareigoti vaiku materialiai rūpintis,

¹³ Lietuvos Respublikos 1996 m. kovo 14 d. nr. I-1234 Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo 58 str. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_1?p_id=26397> [žiūrėta 2014-01-20].

juos išlaikyti, tačiau negali priversti juos tinkamai auklėti, prižiūrėti. Kalbant apie vaiko teisę į šeimos ryšius, viena iš terpių, kurioje ji gali būti pažeista, yra emigracija, jos paliestos šeimos ir atvejai, kai vaikas yra paliekamas tretiems asmenims, arba emigruoja su šeima į užsienį, tačiau neturi galimybės palaikyti ryšių su kitais šeimos asmenimis. Apie emigrantų paliktus vaikus domisi ir jų gerovę tiria Tarptautinis migracijos, sveikatos ir vystymosi centras, kuriam nerimą kelia ilgalaikis vaiko ir šeimos atsiskyrimas, svarbus emigracijos neigiama įtaka vaikų sveikatai, švietimui, emociniam stabilumui ir elgesio nuostatoms. Ne tik užsienio šalims yra aktuali emigracijos paliestų šeimų problema, bet ir lietuvių mokslininkus, tyrėjus neramina šio reiškinių poveikis vaikui, šeimai ir visuomenei¹⁴.

A. Gumuliauskienė ir kt. (2008) išskyrė vaiko teisių pažeidimus, kurie gali atsirasti ar atsiranda dėl tėvų emigracijos padaryto poveikio ir turi reikšmę vaiko socialinės gerovės užtikrinimui (toliau išvardijami teisių pažeidimai ir šalia nurodytas Konvencijos straipsnis, kurį atitinka galimas pažeidimas):

- 1) vaikas gali patirti diskriminaciją (gali būti vadinamas „našlaičiu“ ir pan. (2 straipsnis);
- 2) gali būti pažeista teisė fiziškai, emociškai, psichologiškai, socialiai, kognityviai ir kūrybiškai gyventi bei vystytis, kai nėra paskirto globėjo, kuris visu tuo rūpintųsi ir prižiūrėtų (6 straipsnis);
- 3) gali būti pažeisti teisėti vaiko interesai (3 straipsnis);
- 4) gali būti pažeista teisė į tinkamą tėvų ir šeimos elgesį (5 straipsnis);
- 5) pažeista teisė gyventi kartu su tėvais (9 straipsnis);
- 6) gali būti pažeista teisė reikšti savo nuomonę arba į ją neatsižvelgiama (12 straipsnis);
- 7) pažeista teisė būti auginamam tėvų (18 straipsnis);
- 8) gali būti pažeista teisė būti apsaugotam nuo smurto (19 straipsnis);
- 9) gali būti pažeista teisė į sveikatos apsaugą, medicininę priežiūrą bei informaciją apie sveikatingumą (24 straipsnis);
- 10) gali būti pažeista teisė į geras gyvenimo sąlygas (27 straipsnis);
- 11) gali būti pažeista teisė į apsaugą nuo žiauraus ir skaudaus baudimo (37 straipsnis).

Atsižvelgiant į pažeidimus, kurie įvyksta ar gali įvykti dėl tėvų emigravimo iš Lietuvos, svarbu stebėti tai patyrusius vaikus, išanalizuoti emigracijos reiškinių pasekmes vaikams ir užtikrinti jų socialinę gerovę (Gumuliauskienė ir kt., 2008). Nors šeimose, kurios susidūrė su emigracija, matomi ir galimi ir kiti vaikų teisių pažeidimai, tačiau šiame darbe tiriama viena iš pagrindinių teisių ir jos

¹⁴ International Centre for Migration Health and Development. Prieiga per internetą: <http://icmhd.wordpress.com/2013/08/12/migration-displacement-and-children-left-behind-clbs/> [žiūrėta 2014-03-15]

užtikrinimas – teisė į šeimos ryšius. Aprašant ir tiriant vaiko teisę į šeimos ryšius, vaiku yra laikomas kiekvienas asmuo nuo jo gimimo momento iki pilnametystės (18 metų) arba iki tol, kol neįgijo visiško civilinio veiksnio įstatymų nustatyta tvarka (sudarant santuoką arba emancipacijos būdu) (Sagatys, 2006).

G. Sagatys (2006) rašo, kad dar 1959 m. Vaiko teisių deklaracijoje buvo įtvirtinta, kad vaikas turi augti tėvų globoje ir jų priežiūroje (jei tai įmanoma). Taip pat vaiko teisė į šeimos ryšius ginama ir Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartijos¹⁵ 7 straipsnyje, kuris įtvirtina kiekvieno teisę į pagarbą jo privačiam ir šeimos gyvenimui, būsto neliečiamybę bei bendravimo slaptumą. Chartijos 24 straipsnyje¹⁶ atkreipiamas dėmesys ir į vaiko teises, įtvirtinant teisę į reguliarius asmeninius santykius bei tiesioginį bendravimą su abiem tėvais, išskyrus atvejus, kai tai prieštarauja paties vaiko interesams. Be viso to, vaiko teisę į šeimos ryšius saugo ir nacionaliniai įstatymai, tokie kaip Konstitucija, LR CK, Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas ir kt. Šeimos reikšmingumas minimas Konstitucijos 38 straipsnyje, kuris numato, kad šeima yra visuomenės ir valstybės pagrindas, o valstybė saugo ir globoja šeimą, motinystę, tėvystę ir vaikystę¹⁷. Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo 9 straipsnio 1 dalyje pabrėžiama, kad vaikas nuo gimimo turi teisę į vardą, pavardę, tautybę ir pilietybę, teisę į šeimos bei kitus su jo individualybe susijusius ryšius ir jų išsaugojimą, o 6 straipsnio 1 dalyje nurodoma, kad tėvai ir kiti teisėti vaiko atstovai turi sudaryti tinkamas sąlygas gyventi ir augti šeimoje, rūpintis vaiku (Žin., 1996, Nr. 33-807). Kitame nacionaliniame įstatyme, LR CK trečiosios knygos 161 straipsnio 3 dalyje įtvirtinama, kad „*Vaikas turi teisę gyventi kartu su tėvais, būti auklėjamas ir aprūpinamas savo tėvų šeimoje, bendrauti su tėvais, nesvarbu, ar tėvai gyvena kartu, ar skyrium, bendrauti su giminaičiais, jei tai nekenkia vaiko interesams*“¹⁸.

G. Sagatys (2006) atkreipia dėmesį į tai, kad Konvencijos įgyvendinimo ataskaitoje, patvirtintoje LR Vyriausybės 2004 m. vasario 9 d. nutarimu nr. 142, vaiko teisė į šeimos ryšius pristatoma kaip vaiko teisė nuolat ir tiesiogiai bendrauti su abiem tėvais ir kitų giminaičių bendravimas su vaiku. Tačiau toks šios teisės supratimas gali klaidinti, nes lieka neaišku, ar į šį apibrėžimą patenka vaiko teisės kaip teisė žinoti savo tėvus, teisė gyventi kartu su tėvais, nebūti išskirtam ir pan. Autorius teigia, kad vaiko teisę į šeimos ryšius reikia suvokti daug plačiau, kaip apimančią ryšius ir su kitais asmenimis, esančiais šeimos narių kategorijoje: globėjais, broliais, seserimis, seneliais, dėdėmis,

¹⁵ Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartija. Prieiga per internetą: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2010:083:0389:0403:lt:PDF> [žiūrėta 2014-01-20].

¹⁶ Ten pat. [žiūrėta 2014-01-20].

¹⁷ Lietuvos Respublikos Konstitucija. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/home/Konstitucija/Konstitucija.htm> [žiūrėta 2014-01-22].

¹⁸ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. Prieiga per internetą:

<http://www3.lrs.lt/pls/inter3/oldsearch.preps2?Condition1=107687&Condition2=>> [žiūrėta 2014-01-22]

tetomis, pusbroliais, pusseserėmis ir kt. „Vaiko teisę į šeimos ryšius reikėtų suvokti kaip neturinčio 18 metų, įstatytą tvarka neemancipuoto ir nesudariusio santuokos asmens valstybės pripažintą ir teisinėmis priemonėmis ginamą interesą būti socialinių santykių su kitais asmenimis, esančiais jo šeimos narių kategorijoje, dalyviu“ (Sagatys, 2006, p. 42). Tam pritaria A. Gumuliauskienė ir kt. (2008), teigdami, kad vaiko teisė į šeimos ryšius suprantama kaip vaiko teisė nuolat ir tiesiogiai bendrauti su tėvais, kitais giminaičiais. Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus 2012 m. veiklos ataskaitoje taip pat rašoma, kad vaiko tapatybės jausmui kiti giminaičiai (seneliai, tetos, dėdės, pusbroliai, pusseserės, proseneliai) yra lygiai taip pat svarbūs kaip ir tėvai, o kartais gali tapti net svarbesniais. Minima, kad vaiko prierašumo ryšys su kitais asmenimis priklauso nuo bendravimo intensyvumo, todėl vaikui ne mažiau yra svarbus bendravimas ir su giminaičiais. Bendravimas plačiąja prasme, pasak R. Lekavičienės ir kt. (2010), yra dviejų ar daugiau asmenų tarpusavio suvokimas, sąveika, santykiai ir keitimasis informacija. Šis procesas atlieka tam tikras funkcijas:

- 1) pačių savęs ir mus supančio pasaulio pažinimo ir suvokimo;
- 2) keitimosi informacija;
- 3) socialinės įtakos darymo;
- 4) ilgalaikių santykių išlaikymo, tapimo socialinių grupių dalimi;
- 5) pramogavimo, žaidimo, atsipalaidavimo.

Todėl galima teigti, kad vaikai, kurių nėra užtikrinta vaiko teisė į šeimos ryšius, netenka ir bendravimo duodamos naudos. Kai vienas ar abu tėvai išvyksta ir palieka savo vaiką kitiems asmenims, svarbu neprarasti ryšio, su vaiku bendrauti, juo domėtis. Apie tai rašo V. Vaitekoniene (2010), pažymėdama, kad svarbu būdas, kuriuo transnacionalinės šeimos palaiko ryšį. Autorė teigia, kad mamos į bendravimą, susisiekimą su vaikais įdeda daugiau pastangų nei tėčiai, siunčia vaikams laiškus, daug kalba telefonu bei siunčia dovanas.

Vaiko teisė į šeimos ryšius G. Sagačio (2006) priskirtina prie pilietinių, arba „negatyviųjų“, žmogaus teisių. Ši asmens teisė yra įtvirtinta Tarptautinio pilietinių ir politinių teisių pakto 17 straipsnyje¹⁹, kuris nustato, kad „1) niekas neturi patirti savavališko ar neteisėto kišimosi į jo asmeninį ir šeimyninį gyvenimą, jo būsto neliečiamybę, susirašinėjimo slaptumą, neteisėto kėsinosi į jo garbę ir orumą; 2) kiekvienas asmuo turi teisę į įstatymo apsaugą nuo tokio kišimosi arba tokių pasikėsinių“. Šios tiesės įgyvendinime svarbus faktorius yra šeima, kuri, anot G. Sagačio (2006), nulemia vaiko socializaciją. Autorius teigia (cit. pagal Wilkinson, 1992), kad šeima, kurioje vaikui užtikrinama parama ir apsauga, yra akivaizdžiai emociškai stabiliausia ir saugiausia vaiko augimo

¹⁹ Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas. Prieiga per internetą:
<http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=174848&p_query=&p_tr2=> [žiūrėta 2014-01-20].

terpė. Todėl kiekvienam vaikui, nepaisant to, koks jo amžius, yra svarbiausia jo tėvų ir šeimos santarvė ir stipri santuoka. LR Vaiko teisių kontrolieriaus 2002 m. ataskaitoje pabrėžiama, jog „*Faktiškai kiekvienu atveju vaiko teisės būti auklėjamam ir aprūpinamam savo tėvų, nuolat ir tiesiogiai bendrauti su abiem tėvais, teisės į šeimos bei kitus su vaiko individualybe susijusius ryšius ir jų išsaugojimą pažeidimas yra susijęs ir su kitų vaiko teisių – teisės į sveikas ir saugias gyvenimo sąlygas, teisės būti apsaugotam ir nepatirti įvairiausio pobūdžio fizinio ar psichologinio smurto, piktnaudžiavimo, grubaus elgesio, teisės į asmeninį gyvenimą, asmens neliečiamybę ir laisvę pažeidimais.*“²⁰ Vaiko teisė į šeimos ryšius, kai kalbame ne tik apie Lietuvos situaciją, apima ir pabėgėlių vaikus, kurie ieškodami prieglobsčio atvyksta į kitą šalį be tėvų ir neturi teisėtų globėjų svetimose šalyje. Šių vaikų bendravime pasitaikanti „tyla“ rodo, kad vaikai yra traumuoti psichologiškai, bando save padaryti nematomais, tai jų apsauginė funkcija (Liebel, 2012).

Žinoma tai, kad vaikas be globos negali būti paliktas, todėl emigracijos atveju kyla vaiko teisių įgyvendinimo, interesų užtikrinimo, atstovavimo vaikui klausimas. B. Kairienė ir V. Purpurovič (2011) atkreipia dėmesį į vaiko globos problemas tuo atveju, kai tėvai emigruoja ir palieka vaikus Lietuvoje. Emigravimo atveju turi būti ribojamos tėvų teisės ir steigiama vaiko globa (rūpyba). Iš atlikto autorių tyrimo matyti, kad tėvai, prieš išvykstant į užsienį, paprastai nesikreipia dėl laikinos vaiko globos nustatymo. Jie vaikus palieka artimųjų globai, bet pastarieji susiduria su problema, nes jie netampa jie nėra įstatyminiai vaiko atstovai. Autorės teigia, kad jei tėvai remia vaiką pinigais, jiems taikoma vaiko atskyrimo nuo tėvų priemonė, o jei tėvai apskritai nesirūpina būdami užsienyje savo vaiku – jiems apribojama tėvų valdžia. Autorės pastebi įstatymuose esančią spragą – nėra nustatytas tėvų ir vaikų gyvenimo atskirai laikotarpis, kuriam esant tėvai turėtų kreiptis dėl vaiko laikinosios globos. Dėl šios priežasties, manoma, tėvai delsia pasirūpinti savo vaikų teisių ir interesų įgyvendinimu, jų atstovavimu. Kai tėvai emigruoja, jie netenka teisės gyventi su jais ir jiems atstovauti, tačiau kitas teisės ir pareigas gali įgyvendinti domėdamiesi vaikais, jų poreikiais, raida, materialiai padėdami bei bendraudami su vaiko globėjais, taip pat dalyvauti tada, kai priimami svarbūs vaikui sprendimai. Labai svarbu suderinti globėjų ir tėvų funkcijas, kad vaikas vystytųsi, fiziškai ir socialiai augtų. Tačiau lieka neaišku, kam turėtų būti teikiama pirmenybė emigravimo atveju – tėvams ar globėjams – kai yra priimami sprendimai, liečiantys vaiką (Kairienė, Purpurovič, 2011). Kalbant apie vaiko globėjus, ne tik emigracijos metu, bet apskritai, svarbu paminėti tai, kad jiems stinga finansinės paramos, mokymų ar specialistų konsultacijų globos metu, todėl pravartu savivaldybėse teikti pagalbą vaikams globojantiems giminaičiams (Raudeliūnaitė, Urbikaitė, 2011). Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaiga, bendradarbiaudama su Švietimo ir mokslo ministerija, 2007 m. atliko tyrimą,

²⁰ Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus 2002 m. veiklos ataskaita. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=2706&p_d=23982&p_k=1> [žiūrėta 2014-01-20].

siekdama įvertinti aspektus, susijusius su vaikų teisių ir teisėtų interesų užtikrinimu, tuo atveju, kai tėvai išvyksta į užsienį. Tyrimo duomenys parodė, kad nėra statistikos, kiek vaikų yra palikta trečių asmenų globai faktiškai ar oficialiai, to priežastis gali būti ta, kad tėvai nedeklaruoja savo išvykimo ir apie tai nepraneša atsakingoms institucijoms. Taip pat akivaizdus tarpinstitucinio bendradarbiavimo nebuvimas ar trūkumas, menkas reikalingos psichologinės, socialinės pagalbos teikimas ir papildomo užimtumo skatinimą, taip pat gajį problema – tėvų nesvarstymas vaikų juridinio atstovavimo klausimas, nepranešimas reikalingoms institucijoms apie tai, kad palieka savo vaikus tretiesiems asmenims. Trečiųjų asmenų parinkimas ir paskyrimas, to tvarka, taip pat nėra aiški (Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus veiklos ataskaita, 2007).

Apibendrinant galima teigti, kad nors vaiko teisę į šeimos ryšius saugo ir įvardija tiek tarptautiniai, tiek nacionaliniai įstatymai, tačiau tėvai ją pažeidžia, priimdami sprendimus, kurie pakentia tiek vaikui, tiek vaikų ir tėvų santykiams. Taip pat padėtį dėl šios teisės įgyvendinimo, vaiko ir jo interesų atstovavimo būtinumą apsunkina tėvų prieš emigraciją neapgalvoti arba skuboti vaiko globos, priežiūros sprendimai, kurie atsiranda ir dėl įstatymuose esančių spragų, ir dėl nežinojimo.

2.5. Vaiko teisės į šeimos ryšius neužtikrinimo pasekmės

Šiame skyriuje išskiriamos vaiko teisės į šeimos ryšius neužtikrinimo galimos pasekmės ir atkreipiamas dėmesys į tai, į ką tėvams, specialistas ir atsakingoms institucijoms būtina atsižvelgti ir priimti atitinkamus sprendimus, poveikio priemones, nes vaikai, palikti tėvų, yra problema, kuriai išspręsti vieno ir konkretaus sprendimo būdo nėra. Nors dauguma mokslininkų ir tyrėjų prieina prie išvados, kad vaikui buvimas su tėvais yra geriausias pasirinkimas, nes tėvai gali ir privalo užtikrinti vaiko teises, Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos 2011 m. veiklos ataskaitoje²¹ nurodoma, kad tėvai, kartu su savimi į išsiveždami vaikus, ne visada išsprendžia vaiko gyvenimo sąlygų, ugdymo ir priežiūros klausimus, ir pažymi, kad vėliau tai gali atsilipti vaiko savijautai ir nesaugumui, o taip pat sukelti užsienio šalies socialinių tarnybų susirūpinimą. Toje pačioje ataskaitoje teigiama, kad emigravusių vaikų dalis, lyginant su bendru emigrantų skaičiumi, mažėja, nes nemažai išvykstančių tėvų vaikus palieka giminaičių ar kitų asmenų globoje. Toliau pateikiamos tokio vaikų palikimo pasekmės.

Tėvų išvykimas į užsienį ir palikimas vaiko augti Lietuvoje kitiems asmenims, gali pastarajam būti ir yra lygus netekčiai, žinoma, viskas priklauso nuo vaiko, esamos situacijos, nuo tėvų pasirengimo išvykimui, informacijos perteikimo vaikui ir kitų aplinkybių. T. Butvilas (2005) teigia, kad

²¹ Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos 2011 m. veiklos ataskaita. Prieiga per internetą: <http://www.vaikoteises.lt/media/file/2011patigalutine.pdf> [žiūrėta 2013-06-20].

bet kokia netektis šeimoje veikia vaiko tolesnę socializaciją. I. Leliūgienė ir kt. (2005) taip pat tai tvirtina ir priduria, kad aktyviausiai socializacijos procesas vyksta vaikystėje, nes tuo metu dedami pagrindai žmogaus socialiniam gyvenimui, o tam didžiausią įtaką daro artimiausia socialinė aplinka – šeima, nes joje vaikas gimsta, auga, bręsta, formuojasi savo pasaulėžiūrą, vertybes ir tampa asmenybe. I. Leliūgienė ir kt. (2005) įvardija Lietuvoje atsiradusią naują socialinės rizikos grupę – vaikus, kurių tėvai išvyko dirbti į užsienį ir kurie dažniausia palieka savo vaikus gimtojoje šalyje. Šių vaikų padėtis yra netipiška. Taip yra dėl to, kad nors vaiko neatsisako tėvai, tačiau jis priverstas gyventi be jų (ar vieno jų); nors tėvai ir rūpinasi vaiku, tačiau dažniausia tik materialiai, o kitų tėvų funkcijų negali atlikti, nes juos skiria atstumas. Taip pat autoriai teigia, kad vaikai, bendraudami ir palaikydami ryšį su tėvais, broliais ir seserimis, ima po truputį pažinti visuomenę, mokosi visuomenės nario atlikimo vaidmens ir ima funkcionuoti visuomenėje kaip visavertės asmenybės. Socializacijos procese vaikui labai svarbus tėvų pavyzdys (jų vertybių skalė, kultūra, moralė, įpročiai, bendravimas, problemų sprendimų būdai, jų, kitų šeimos narių meilė ir pan.). Reikia nepamiršti, kad vaikas daugiausia išmoksta sekdamas tėvų pavyzdžiu, net tada, kai kalbama apie socializaciją ir tapimą pilnaverčiu visuomenės nariu. Tai reiškia, kad kai vienas iš tėvų ar abu emigruoja ir palieka savo vaiką, vaikas neturės iš ko paimti pavyzdžio, mokytis, o jei liks vienas tėvas ar tik globėjas, tai pavyzdį gaus ne visą, o tik dalinį. I. Leliūgienė ir kt. (2005) daro išvadą, kad tėvų išvykimas ir atsiskyrimas nuo šeimos tampa veiksniumi, lemiančiu šeimos nefunkcionavimą, o tai reiškia, kad sutrinka šeimos funkcijų, tuo pačiu ir socializacijos, atlikimas. Vaikai netenka galimybės pamatyti, kas yra branduolinė šeima, jie negali suvokti, kokios yra tėvų vertybės, kultūra, moralės normos, tuo pačiu sutrinka emocinė šeimos sistema, tai reiškia, kad yra apribojami bendri siekimai, veikla ir išgyvenimai. Kiek vaiką ir jo socializaciją paveikia tėvų išvykimas ir palikimas, priklauso nuo įvairių veiksnių, tokių kaip šeimos sudėtis, vaiko ir tėvų amžius, vaiko lytis, krizės pobūdžio ir lygio, parengimo ar pasirengimo tokiam išsiskyrimui ir netekčiai. Paauglystėje vaikai pakeičia savo moralines vertybes arba jas peržiūri, nes jos mažiau tampa siejamos su tėvų autoritetu, paaugliai pradeda sekti bendraamžiais, draugais ir jų grupės autoritetais, tai, kuo jie gyvena. Todėl šio amžiaus vaikų tėvai turėtų didesnę dėmesį skirti buvimui, bendravimui su savo vaikais, kas tampa dar sunkiau, kai vaikai paliekami be tėvų globos.

Užsienio ir lietuvių autorių (cit. pagal Perry, 2001; Dovydaitienė, 2001; Hilliard, 2001) tyrimai rodo, kad vaikams, kurie patyrė artimųjų netektį sutrinka vertybių perėmimas ir jie labiau nei kiti yra linkę į agresyvų ir delinkventinį elgesį. Išskirti būdingesni netektį patyrusių vaikų vidiniai bruožai: uždarumas, emocinis nepastovumas, agresyvumas, menkas savęs vertinimas, savikontrolės stoka (Butvilas, 2005). A. Gumuliauskienė ir kt. (2008) taip pat pažymi, kad vaikai, kuriuos emigravę tėvai paliko, pasižymi delinkventiniu elgesiu, maištauja, patiria emociškes, dvasines, psichologines

traumas. Šie vaikai yra nepakantūs ir mažiau taikūs, nepamiršta nuoskaudų, dažniau naudoja smurtą, jėgą. Atkreipiamas dėmesys į tėvus, kurie pasirūpina vaiko globėjais, atstovavimu, tačiau psichosocialinė gerovė tampa ne tokia svarbi. I. Leliūgienė ir kt. (2005) sako, kad išgyvenantiems netektį būdinga liūdesys, sielvartas, tuštumos ir ilgesio jausmas, brangaus ir artimo žmogaus netekties išgyvenimas gali sukelti nerimą, vienišumo jausmą, norą žudyti, taip pat abejingumą tėvams. Tai tokios problemos, kurių sprendimo jei nebūtų imtasi, būtų galima tikėtis dar skaudesnių pasekmių. Pasak G. Kondrotaitės ir T. Butvilo (2007), netektį šeimoje patyrę vaikai, palyginti su jų bendraamžiais, mažiau pasitiki savimi ir kitais, jiems stinga atvirumo ir aktyvumo. Viena iš tėvų mirtis, jų skyrybos, vieno iš jų ar abiejų išvykimas, tėvų nedarbas yra tos netektys, kurios labiausiai lemia vaikų uždarumą, nenorą bendrauti ar dalyvauti bendroje klasės veikloje. Dėl tėvų emigracijos patirta netektis turi neigiamos įtakos vaikų statusui klasėje, nustatyta, kad kiek žemesnį statusą turi daugiau netektį patyrusių vaikų nei jos nepatyrusių. Taip pat autoriai akcentuoja tai, kad ir vaikų požiūriui į save tėvų emigracija dažnai turi įtakos. Tuo tarpu pradinių klasių mokiniai apie savo statusą yra palankesnės nuomonės, jie jaučiasi mėgstami savo bendraklasių, tačiau lyginant su vaikais, kurie nepatyrė netekties, jų statusas vis tiek yra žemesnis (Butvilas, 2006). Tai reiškia, kad dauguma rodiklių yra žemesni, kai gretinami su vaikų, kurie nepatyrė netekties, todėl turi būti skiriamas didelis dėmesys šių vaikų psichologinei būklei stebėti ir šiems vaikams padėti. G. Kondrotaitė ir T. Butvilas (2007) atliko tyrimą ir nustatė, kad netektį patyrusių vaikų elgesys daugeliu atvejų skiriasi nuo bendraamžių, kurie nėra patyrę šio išgyvenimo. Netektį šeimoje patyrę vaikai mažiau keršija ir nenaudoja tiek prievartos nei jų bendraamžiai, o tai reiškia, kad šiems vaikams būdingi taikumo ir pakantumo požymiai, jie mielai išklauso kitus žmones, nežemina jų, netrukdo per pamokas, sutaria su kitais ar patys apsisprendžia, kuo užsiimti. Tačiau jie kur kas rečiau dalijasi su kitais, nenori prisipažinti klydę, kai nepasiseka, bando dar kartą atlikti užduotį. Tai suponuoja išvadą, kad netektį patyrusiems vaikams būdingi mažiau išreikšti šių vertybių požymiais: nuoširdumo ir tiesumo, tikėjimo kitais ir savimi, jautrumo, dėmesingumo, pagarbos, kantrumo, solidarumo, taikumo bei aktyvumo, iniciatyvumo. Autoriai, atlikdami tyrimą kreipė dėmesį ir į tai, kaip skiriasi mergaičių ir berniukų išgyvenimai, kai yra patiriama netektis vaiko šeimoje. Kad vaikų išgyvenimams įtaką daro lytis, yra grindžiama biologiniais mergaičių ir berniukų skirtumais. G. Kondrotaitė, T. Butvilas (2008), apibendrinami kitų autorių teiginius (cit. pagal C. Nitschas, 2003, Biddulph, 1997, McKissockas, 1998), pažymi, kad berniukai labiau nei mergaitės nelinkę kitiems nuolaidžiauti, ieškoti kompromisų, o savo neigiamas emocijas dažnai reiškia agresyvesniu elgesiu, linkę nerimauti dėl galimo išsiskyrimo, yra judresni bei pasižymintys hiperaktyvumu. Mergaitės, kitaip nei berniukai, netektį išgyvena kiek lengviau, yra atviresnės, dažniau išsako tai, ką jaučia. Kai netektį išgyvenusios mergaitės lyginamos su savo vienmetėmis,

neturėjusiomis šio išgyvenimo, pastebima, kad joms yra mažiau būdingas pasitikėjimas savimi, dėmesingumas, savikontrolė ir iniciatyvumas, nes jos kur kas rečiau linkusios bandyti dar kartą atlikti užduotį, išklausti kitus žmones, ištikus nesėkmei nepasiduoti neigiamoms emocijoms ir apsispręsti, ką veikti. Svarbu tai, kad jos šiek tiek dažniau dalijasi su kitais, nemeluoja, pasakoja apie save, mažiau skundžiasi, nekerštuoja ir pan. Atliktame autorių tyrime paaiškėjo, kad „*netektį patyrę berniukai rečiau dalijasi su kitais, nemeluoja, pripažįsta suklydę, nepasisėkus bando dar kartą atlikti užduotį, pasakoja apie save, klausia kitų nuomonės, išklauso kitus žmones, nežemina kitų, pradėtą užduotį atlieka iki galo, nesėkmės atveju nedejuoja, netrukdo per pamokas, sutaria, nenaudoja prievartos, baigia darbą savarankiškai ir patys apsisprendžia, ką veikti*“ (2008, p. 102). Palyginus netektį patyrusių berniukų ir mergaičių elgesį prieita išvada, kad patirta netektis labiau neigiamai veikia berniukų nei to paties amžiaus mergaičių.

Vaikai, kurie lieka vieni, dažniau pradeda vėluoti į pamokas, jas praleidinėja, dėl mokslų geresnių rezultatų nejaučia atsakomybės, namų darbai dažniau lieka neparuoši, taip pat pradeda elgtis įžūliai, nedrausmingai, jų gyvenime atsiranda žalingi įpročiai (alkoholis, rūkymas, psichotropinių medžiagų vartojimas), konfliktuoja su bendraamžiais ir pedagogais (*Šeimos krizių prevencija, socialinės ir psichologinės pagalbos šeimai būdai*, 2008). Konfliktai su pedagogais gali vykti dar ir dėl tų priežasčių, kad dažnai mokykla yra apie tai informuota, bet tai reiškia, kad žino administracija apie vieno ar kito vaiko tėvų išvykimą, tačiau informacija nebūna perduota visiems mokytojams, kurie dėsto netektį patyrusiam vaikui. Tikima, kad jei mokytojai žinotų apie susiklosčiusią situaciją, tai galėtų būti viena iš prevencinių priemonių, kuri padėtų vaikui lengviau prisitaikyti likus be tėvų. Kitu atveju mokytojas tiesiog nesitaiko su vaiko pasikeitusiu elgesiu. M. Skerytė-Kazlauskienė ir kt. (2012) teigia, kad mokymosi sunkumų turintys paaugliai prasčiau vertina savo žinių, socialinių ir elgesio gebėjimų ir apskritai pačiu savęs vertinimus. Todėl išeitis vaikams padėti mokykloje – socialiniai darbuotojai ar socialiniai pedagogai, kurie, anot K. Wolf (2012), gali ženkliai pagerinti vaikų vystymosi, augimo sąlygas, kai to negali padaryti tėvai, jie taip pat suteikia geresnes galimybes šeimoms, turinčioms įvairių problemų, bet tam reikalingi gerai kvalifikuoti specialistai, kuriems žmogus rūpi.

Knygoje „*Šeimos krizių prevencija, socialinės ir psichologinės pagalbos šeimai būdai*“ (2008) rašoma, kad kai kuriems vaikams, kurių tėvai emigravo, toks išvykimas atsiliepia psichologinei sveikatai, sukelia emocijų, elgesio problemų, kurios pasireiškia depresiškumu, padidėjusiu dirglumu, nerimu, taip pat šiems vaikas kyla adaptacijos sunkumų. Vaikai bijo, kad tėvai negrįš, sukurs naują šeimą, paliks, pamirš Lietuvoje likusius. Šiems vaikams reikalinga psichologinė pagalba, nes tėvų emigravimas sukelia neigiamus išgyvenimus. Tokį vaikų nerimą dar labiau sustiprina dažnai neapibrėžtas laikas, kuriam tėvai juos palieka. Manoma, kad dauguma vaikų, kuriuos tėvai paliko Lietuvoje ir nusprendė emigruoti, nebuvo iš anksto tinkamai paruošti šiam išsiskyrimui, nes tėvai

neskyrė atitinkamai laiko pokalbiui su vaiku apie gresiančią padėtį. Jei vaikas yra paliekamas senelių ar kitų artimųjų priežiūrai, atsiranda atsakomybės stoka, nes reikalingos ribos, kurias tinkamai dažniausia gali nustatyti tik tėvai. Atsiradęs kelio ir laiko atstumas tarp vaikų ir tėvų sukelia ir psichologinio ryšio distanciją, suprastėja socialiniai santykiai, nes vaikai užsisklendžia savyje, o tėvai įsisuka į naują darbą, veiklas ir naujos gyvenamosios vietos pažinimą, o viso to kaina – materialinė gerovė. Kai kuriems emigrantų vaikams būdingas mažesnis domėjimasis aplinkiniu pasauliu, tampa uždaresni, ne tokie įdomūs tampa jiems bendraamžiai, kitiems netektį išgyvenantiems vaikams konfliktai ir maištavimas tampa kasdienybe, į problemų sprendimus žiūrima agresyviai, prisitaikyti mokykloje ir prie bendraamžių tampa sudėtinga. Nerimą kelia tai, kad netektį emigravusių tėvų išgyvenantiems vaikams neteikiama speciali psichosocialinė pagalba ir atitinkamos paslaugos, o didelis dėmesys kreipiamas tėvams ir jų smerkimui, neretai pamirštami vaikai ir jų jausmai, išgyvenimai ir esama psichologinė situacija (*Šeimos krizių prevencija, socialinės ir psichologinės pagalbos šeimai būdai*, 2008). V. Vaitekoniene (2010) pastebi, kad palikti vaikai dažnai naudojami savo „statusu“ ir pradeda reikalauti daugiau iš tėvų ir juos globojančių asmenų. Todėl seneliai ar kiti asmenys, prižiūrintys paliktą vaiką užjaučia, per daug pradeda globoti, tačiau nenubrėžia ribų ir netaiko įprastos disciplinos. Vadinas, kai kurie vaikai geba naudotis savo esama padėtimi, o juos supantys žmonės praranda savo galią ir autoritetą, kurį turėjo prieš išvykstant tėvams. O tėvai, jausdami nuoskaudą, kad paliko vaikus, jiems taip pat nuolaidžiauja, remia materialiai ir nepalaiko tokių ribų, kokios buvo prieš išvykstant. Taip iš dalies pasikeičia visa šeimos sistema ir funkcionavimas.

M. Giedraitytė ir R. Bieliauskaitė (2010) teigia, kad išsiskyrimo su vienu ar abiem tėvais, psichologinis poveikis nėra iki galo perprastas, o emigracijos paliestos šeimos yra ta terpė, kurioje atliekami tyrimai gali duoti rezultatų, kurie padės geriau suprasti tokius vaikus ir pritaikyti pagalbos būdus. Sunkumų kelia mažiausiai tirta viduriniojoje vaikystėje patirta netektis, o šiuo metu vaikams būdingas prierašumo jausmas ir su juo vykstantys pokyčiai, neaišku, kaip gali paveikti vaiką, paliktą tėvų emigracijos metu. Autorės atliko 7–11 m. vaikų tyrimą, kurio rezultatus palygino su Lietuvos reprezentacinės imties duomenimis ir padarė tokias išvadas: 1) vaikų, kurių vienas ar abu tėvai išvykę, psichosocialinis prisitaikymas (išreikštas elgesio ir emocijų sunkumais) statistiškai nesiskiria nuo reprezentacinės imties; 2) vaikų elgesio ir emocijų sunkumai nėra susiję su vaiko amžiumi, kai jį paliko tėvai, ir tėvų dalyvavimu vaiko auklėjime. Tačiau verta paminėti, kad autorių pasirinkta imtis neatspindi visų paliktų vaikų prisitaikymo prie netekties, taip pat buvo tirti pradinukai, kurių tiek namų, tiek mokyklos sistema, autorių nuomone, gerai struktūruota, taip pat tyrime dalyvavo šeimos, kurių bent vienas tėvas likę su vaiku, tad manoma, kad jei būtų tirti vaikai, kurių abu tėvai išvykę, rezultatai skirtųsi.

2.6. Prevencijos galimybės vaiko teisės į šeimos ryšius užtikrinimui

Atsižvelgiant į tai, kad vaikų teisės į šeimos ryšius pažeidimo pasekmių yra daug ir skaudžių, priklausančių nuo kiekvieno vaiko ir situacijos, reikia apžvelgti mokslininkų siūlomas prevencijos galimybes ir galimas poveikio priemones. K. Vitkauskas (2010) teigia, kad dėl atotolio šeimų atsiradimo pasikeitė ir išmokų šeimoms išmokėjimo tvarka, taip pat padaugėjo tėvų, skubiau besitvarkančių dokumentus, kad vaikams paskirtų laikinus globėjus. Tokiu būdu siekiama padidinti tėvų atsakomybę dėl savo vaikų ir jų teisių įgyvendinimą. Tai reiškia, kad tėvai turi išmanyti visus procesinius dalykus, susijusius su šalies ir vaikų palikimu, jie turi užtikrinti, kad vaikai turės teisėtus atstovus jų nebuvimo su šeima metu. T. Butvilas (2007) taip pat atkreipia dėmesį į vaikų, paliktų Lietuvoje, priežiūros problemas, teigdamas, kad vaikai tampa mažiau prižiūrimi, labiau rūpinamasi jų materialine gerove, o ne psichologine, emocine ir dvasine būsena. Kadangi į jų auklėjimą žiūrima laisviau, nuolaidžiau, vaikai patiria didesnę laisvę, mažesnę jais domėjimąsi, ne tiek dėmesio skiriama jų mokslo rezultatams, o po viso to atsiranda prasto ar koreguotino elgesio pasekmės su aplinkiniais, bendraamžiais ar namiškiais. Dėl šios priežasties autorius siūlo daugiau dėmesio kreipti vaikų emociniams išgyvenimams, tačiau tam kliūtimi tampa mitai, kurie yra susiję su emociniu vaikų ugdymu: „neverta liūdėti“, „tai, ko netekai, galima pakeisti kitu“, „būk tvirtas“, „liūdėti dera vienam, kai nieks nemato“, „su laiku viskas praeina“, „kai būna liūdna, verčiau kažkuo užsiimti“. Bet kokie vaiko išgyvenimai, susiję su netektimis, turi būti neslopunami, neužgožiami, o skatinami. T. Butvilas (2005) teigia, kad norint padėti šiems vaikams įgyti vidinę pusiausvyrą, būtina skatinti didesnę atvirumą, pasitikėjimą savimi ir kitais, jautrumą, pagarbą, savitvardą, solidarumą. Taip pat reikia nepamiršti globėjams, kad jie prižiūri vaiką, kuris ką tik patyrė išsiskyrimą su tėvais, tolygų netekčiai, dėl šios priežasties nereikėtų apleisti vaiko, o kaip tik jam ir jo interesams, poreikiams skirti daugiau dėmesio. Šioje situacijoje, kada tėvai yra emigravę, priklausomai nuo to, kokio amžiaus yra paliktas vaikas, svarbu, kad apie visą situaciją žinotų mokykla, jos administracija ir svarbiausia – mokytojai. Atsižvelgiant į tai, kaip vaikų elgesys pasikeičia pamokų metu, kaip elgiamasi su bendraamžiais, galima teigti, kad visa tai geriausia matoma mokytojams, auklėtojams ir klasės draugams. Dėl šios priežasties mokytojas, žinodamas, kokia vaiko šeimoje situacija, galėtų adekvačiai reaguoti į tam tikrus išsišokimus, emocijas būsenas ir elgesį, kuris kelia sunkumų. Mokytojų išmanymas ir susipažinimas su situacija, galėtų būti viena iš prevencinių priemonių, kuri padėtų vaikui lengviau prisitaikyti likus be tėvų. Jei šios žinios, apie vaiko likimą vieno ar su seneliais, globėjais, nėra žinoma mokytojui, jis paprasčiausiai nesitaiko su vaiko pasikeitusiu elgesiu.

Kai kalbama apie vaikus, kurie su tėvais emigravo į užsienį, yra susiduriama su problema, kuri liečia vaikų ir naujųjų mokytojų pasiruošimą priimti ir mokyti emigrantų vaikus. Užsienio autoriai (Zasyrkin et al., 2013) teigia, kad nėra iki galo sukurta sistema, kaip valstybėms priimti į mokyklas emigrantų vaikus, kurie, dažnai nemoka kalbos, o mokytojams papildomų valandų tų vaikų ugdymui nėra skiriama, nėra specializuotų programų ir patys mokytojai nemoka atvykėlių kalbos. Vienas iš būdų palengvinti šiai situacijai, savaitgalinės, šeštadieninės ar specialiosios mokyklos, kurios apmoko atvykėlių vaikus. Taip pat apie švietimo įstaigos parinkimo strategijas ir apskritai švietimą imigrantų užsienio valstybėje tiria D. K. Kuzmickaitė (2008), kuri teigia, kad užsienio kalbos nemokėjimas tėvams yra rimta kliūtis tada, kai ieško vaikams tinkamos mokyklos, tokiu atveju jie yra priversti kreiptis į giminaičius, pažįstamus ir tapti nuo jų priklausomi. Taip pat svarbu pažymėti, kad kai kurie tėvai, norėdami apsaugoti vaikus nuo nežinios ir galimų sunkumų mokykloje, naujoje šalyje, paliko vaikus Lietuvos mokyklose.

Vaiko teisės į šeimos ryšius užtikrinimas priklauso nuo jo tėvų, o emigracijos atveju, kai vaikas yra paliekamas globėjams, jo savijauta ir emocinė, psichologinė būklė dar yra priklausoma nuo asmenų, su kuriais vaikas buvo paliktas, nuo tos aplinkos, kurį jį supa. Mokslininkai ir suinteresuoti asmenys kelia klausimą, kaip pagerinti šio likusio be tėvų vaiko būklę, todėl A. Gumuliauskienė ir kt. (2008) išskiria vaikų, kurie patyrė tėvų emigraciją, globos socialinės gerovės indikatorius: a) nuolatinis emocinis kontaktas su tėvais bei jų priežiūra; b) socialinis vaiko užimtumas ir aprūpinimas; c) emocinis bei dvasinis stabilumas; d) socialaus elgesio ugdymas bei palaikymas. Ekspertai, kurių nuomone rėmėsi A. Gumuliauskienė ir kt. (2008), teigia, kad be nuolatinio emocinio kontakto su tėvais, priežiūros, vaikas socialiai apleidžiamas. Atsižvelgiant į tai, kokios žalos daro vaiko atskyrimas nuo tėvų prieš jo valią, stebint, kokie išgyvenimai ir emocinė būklė lydi vaikus tėvų emigracijos laikotarpiu ir po jos, keliamos prielaidos, kada vaikams tampa lengviau išgyventi netektį: „1) su jais sąžiningai ir atvirai kalbamas apie šeimos, bendravimo su tėvais pokyčius; 2) jiems garantuojamas saugumas ir vaikai ruošiami pasikeitimams; 3) išsaugomas stabilumas; 4) leidžiama vaikams išreikšti savo jausmus; 5) neatskiriami broliai ir seserys (jų atskyrimas sukelia dar didesnę praradimo jausmą).“ (Leliūgienė ir kt., 2005, p. 38) A. Gumuliauskienė ir kt. (2008), remdamiesi ekspertų nuomonėmis, išskiria galimus pagalbos būdus tėvų emigraciją patyrusiems vaikams ir jų psichosocialinei gerovei: 1) tėvai padėtų, jei nepaliktų vaikų Lietuvoje, o pasiimtų kartu su savimi; 2) svarbu, kad tėvai paaiškintų išvykimo priežastis, ir pabrėžtų, kad ne vaikų kaltė dėl išvykimo, o vaikai vis dar mylimi ir reikalingi; 3) įvairių tarnybų labiau visapusiška pagalba; 4) kvalifikuotų psichologų ir socialinių darbuotojų konsultacijos ir kt.; 5) reikalinga institucijų pagalba šeimai, nes dažniausiai globėju pasirenkamas giminaitis (močiutė), bet sunkumų kelia didelis amžiaus skirtumas, kylą kartų konfliktai.

Apžvelgiant ir apibendrinant visas pasekmes, kurias sukelia tėvų emigracija ir vaiko palikimas Lietuvoje, tampa aišku, kad šiems vaikams, patyrusiems tėvų emigravimą (ar netektį), reikalinga psichologo pagalba, nes tėvų išvykimas sukelia daugiau neigiamus, nei teigiamus jausmus. Prieš išvykstant tėvams, rekomenduojama vaikus ruošti psichologiškai šiam įvykiui, kuris pakeis nusistovėjusią kasdienio gyvenimo tvarką, nebijoti apie tai kalbėti, nurodyti terminus, suprantamai paaiškinti priežastis, nes vaikai linkę kaltinti save dėl šio tėvų sprendimo, pasijunta nereikalingi.

3. VAIKŲ, PATYRUSIŲ TĖVŲ EMIGRACIJĄ, TEISĖS Į ŠEIMOS RYŠIUS UŽTIKRINIMO IR PAŽEIDIMŲ BEI JŲ PREVENCIJOS GALIMYBIŲ TYRIMO METODIKA

Siekiant nustatyti, koku būdu užtikrinama ar pažeidžiama vaiko teisė į šeimos ryšius tėvų emigracijos atveju, taip pat nustatant abiem atvejais teisės užtikrinimo prevencijos galimybes, buvo atliktas kokybinis tyrimas. Tam panaudoti skirtingi pusiau struktūruoti interviu, skirti dviejų šeimų, patyrusių emigraciją, atvejų analizei atlikti.

3.1. Tyrimo organizavimas ir eiga

Vaikų, patyrusių tėvų emigraciją, teisės į šeimos ryšius užtikrinimo ir pažeidimų bei jų prevencijos galimybių tyrimas buvo atliekamas nuo 2013 m. III ketvirčio, kuomet buvo pradėta rinkti ir sisteminti teorinė medžiaga, kuria remiantis buvo paruošti pusiau struktūruoto interviu klausimai. 2013 m. gruodžio ir 2014 m. sausio mėnesiais buvo atliekami interviu su pasirinktais tyrimo dalyviais – dviem šeimomis. Tyrimui dalyviai buvo pasirinkti pagal šiuos kriterijus: *1) žinomumo, nes su abiem šeimomis yra palaikomas asmeninis santykis ir turimas giminystės ryšys; 2) turimo patyrimo, nes visus tyrimo dalyvius sieja emigracijos reiškinių padarytas poveikis, tiek vaikams, tiek ir suaugusiems.* Po interviu atlikimo vyko gautų duomenų kokybinis sisteminimas ir atvejų analizė.

Prieš interviu atlikimą su tyrimo dalyviais – tėvais ir senelėmis – buvo susisiekiama telefonu ir teirautasi, ar jie sutinka būti tiriamaisiais ir tėvų klausta, ar tyrime gali dalyvauti jų nepilnamečiai vaikai. Gavus sutikimą, kai kurie interviu klausimai buvo pakoreguoti ir papildyti taip, kad padėtų atskleisti emigravimo ir šeimų pasirinkimo palikti vaikus ar išsivežti su savimi į užsienį priežastis, pasekmes bei ryšių tvirtumo ar susilpnėjimo apraiškas. Prieš apklausiant vaikus taip pat buvo jų pačių atsiklausta, ar jie sutinka atsakyti į užduodamus klausimus. Jiems neprieštaravus, buvo paaiškinta tyrimo tikslai ir kodėl jų pateikta informacija yra tokia svarbi. Kaip teigia K. Kardelis (2007), tyrimo dalyviai turi žinoti, kad jų dalyvavimas yra savanoriškas ir apsispręsti jame dalyvauti ar iš jo pasitraukti jau prasidėjus, žmogus turi teisę, nes tai yra laisvo apsisprendimo aspektas. Prieš atliekant tyrimą, dalyviams buvo paaiškinta, kad visa jų pateikta informacija yra konfidenciali, bus gerbiamas informanto privatumas, anonimiškumas. Abi šeimos, išskyrus jų seneles, buvo apklausiamos susirašinėjant „Skype“ programa. Tiriamų šeimų senelės buvo apklausiamos žodžiu, pokalbį įrašant į diktofoną.

Svarbu tai, kad kiekvieno atliekamo interviu metu, tyrėjas papildydavo pokalbį klausimais, išskyrus tada, kai buvo jaučiamas nenoras daug kalbėti, plėstis ir atvirauti. Pirmiausia buvo apklausiami tėvai, vėliau vaikai, o galiausiai – senelės. Visi interviu vyko nenutrūkstamai, informacijos nereikėjo pasitikslinti po tam tikro laiko. Tėvams, kurie išsivežė vaikus su savimi į užsienį buvo paruošta apie 12–14 klausimų (priedas nr. 4, priedas nr. 5), jų sūnams – po 14 klausimų (priedas nr. 6, priedas nr. 7). Senelei, kurių anūkus išsivežė į užsienį, prieš pokalbį buvo paruošti 6 klausimai, kurie prasiplėtė iki 11 (priedas nr. 8). Motinai, kuri paliko savo dukrą Lietuvoje močiutei, buvo paruošta 15 klausimų, kurie buvo papildyti iki 19 (priedas nr. 1), jos dukrai – 8, tačiau jų papildyta iki 49 (priedas nr. 2). Didelis klausimų skaičius mergaitei, kuri buvo palikta su močiute Lietuvoje rodo, kad jai pateikus pagrindinius klausimus, gauti atsakymai buvo trumpu, lakoniški, todėl norėta labiau juos praplėsti ir geriau suprasti jos situaciją. Močiutei, kuriai buvo palikta globoti anūkė, buvo užduota 12 klausimų (priedas nr. 3).

3.2. Tyrimo metodų pagrindimas

Vaikų, patyrusių tėvų emigraciją, teisės į šeimos ryšius užtikrinimo ir pažeidimų bei jų prevencijos galimybių tyrime naudojami kokybinio tyrimo duomenų rinkimo **metodai**:

- 1) mokslinės literatūros ir kitų dokumentų analizė;
- 2) pusiau struktūruotas interviu;
- 3) dviejų atvejų analizė, rodanti, kaip vienu atveju buvo užtikrinta, o kitu atveju pažeista vaiko (-ų) teisė į šeimos ryšius.

Pirmasis metodas, kuriuo buvo siekiama gauti duomenų pasirinkta tema, yra mokslinės literatūros ir kitų dokumentų analizė. Nors dokumentai pagal formą skirstomi į 3 grupes – tekstai, vaizdo dokumentai ir garso dokumentai (Bitinas ir kt., 2008) – šiame darbe analizuojama tik dalis rašytinių tekstų (mokslinės knygos, moksliniai žurnalai, internete rastos ataskaitos, mokslinė literatūra, statistiniai duomenys, informacija apie valstybines institucijas, patvirtinti dokumentų, daktaro disertacijos ar monografijos ir kt.). Šiame tyrime neapsieinama be oficialios statistikos duomenų panaudojimo, kurie parodo tyrimo populiaciją, kaitos tendencijas ir pan. Taip pat tyrime naudojami vyriausybiniai dokumentai, tokie kaip strategijos, nutarimai, veiklos ataskaitos ir kt., nes juose esanti informacija yra patikima ir objektyvi. Literatūros šaltinių analizė yra pagrindinė mokslinio darbo dalis, kuri tęsiasi per visą mokslinio tyrimo procesą (K. Kardelis, 2007).

Antruoju tyrimo metodu buvo pasirinktas pusiau struktūruotas interviu, kurio metu tyrėjas ir informantas turi asmeninį pokalbį „Skype“ programa bei gyvu bendravimu susitikus. Interviu

klausimai sukurti tyrėjo remiantis išanalizuota mokslinė ir kt. literatūra, o vėliau, interviu metu, klausimai iškeliami atsižvelgiant į informantą bei esamą pokalbio situaciją. R. Tidikis (2003) teigia, kad interviu metodas yra geras priartėjimo prie žmonių suvokimo, reikšmių, situacijų apibrėžimo ir realybės aiškinimo būdas. B. Bitinas ir kt. (2008) sako, kad interviu siekiama suvokti informantų patirtį, sužinoti asmeninę nuomonę tiriamu klausimu, kurią jie pateikia savais žodžiais – čia ir dabar. Svarbu tai, kad interviu metu neturi būti primestos tyrėjo naudojamos sąvokos. Anot R. Tidikio (2003), norint suprasti, kaip tyrimo dalyviai aiškina tikrovę, turime jų paklausti taip, kad jie galėtų papasakoti savo terminais. Todėl ir šio tyrimo metu klausimai pateikiami nesudėtingai, sklandžiai, kasdiene kalba. Pabrėžiama, kad atliekant interviu reikia atkreipti dėmesį ne tik į gaunamą žodinį atsakymą, bet ir stebėti, kaip informantas sako, kaip tuo metu elgiasi. Tai yra papildoma medžiaga prie pagrindinės, kurią tyrėjas gauna iš informantų pasisakymų (Bitinas ir kt., 2008). Atliekant tyrimą buvo pasirinktas neformalizuotas interviu – pusiau struktūruotas interviu, kurio didžiausią privalumą Bitinas ir kt. (2008) mato visiškoje tyrėjo laisvėje. Jo metu galima spontaniškai formuluoti klausimus, interpretuoti, atskleisti netikėtus ar nenumatytus problemos aspektus. Tačiau, kalbant apie surinktų duomenų analizavimą, jis pasunkėja nuo to, kiek interviu yra neformalizuotas. Prieš tyrimo atlikimą dalis interviu klausimų buvo numatyti iš anksto, o kiti kilo pokalbio metu spontaniškai, norint patikslinti gautą informaciją ar atsiradus naujoms aplinkybėms ar temoms, kurios nebuvo numatytos iš anksto. Dėl šios priežasties galima teigti, kad jei būtų atliktas struktūruotas interviu ar pasirinktas kitas tyrimo metodas, pvz., anoniminė anketa, kurios metu būtų jau numatyti klausimai ir jų papildyti negalima, tam tikra informacija galėjo nepasiekti tyrėjo.

Atvejo tyrimas ypatingas tuo, kad tyrimą sudaro vienas ar keli, šiuo atveju, du objektai (šeimos, patyrusios emigraciją). B. Bitinas ir kt. (2008) teigia, kad pagrindinis atvejo tyrimo privalumas yra tyrėjo gilinimasis į žmonių elgsenos subtilybes, sudėtingų santykių analizę, į tuos ypatumus, kurių neįmanoma išmatuoti ar ištirti kitomis priemonėmis. Dėl šios priežasties pasirinkta atvejo analizės metodu tirti vaikų, patyrusių emigraciją, teisės į šeimos ryšius pažeidimus bei užtikrinimą, nes tik apklausiant, bendraujant asmeniškai su vaiku, jo tėvus ar kitu šeimos narius, galima gauti informaciją, kurios testavimo, anketavimo metodais nepasieksi. Šio tyrimo metu neformali aplinka ir asmeninis pokalbis padeda patikimiau atskleisti bei įvertinti užfiksuotas subtilybes ir sudėtingas situacijas (Bitinas ir kt., 2008). Atliekant bet kokį tyrimą, keliamas klausimas, kiek gauti rezultatai, išvados yra realūs, teisingi. K. Kardelis (2007) teigia, kad tyrimo duomenų patikimumas priklauso nuo pasirinkto metodo ir kartu atkreipia dėmesį, kad socialiniuose tyrimuose rezultatai galioja tik konkrečiai situacijai, kurioje yra tiriamasis ir tyrėjas. Taip pat rezultatams įtaką turi laikmetis, todėl socialiniai mokslai ir jų tyrimai sunkiai prognozuoja ateities perspektyvas. Autorius taip pat atkreipia dėmesį į tai, kad rezultatų

patikimumas priklauso ir nuo jų aiškinimo. Nes tyrėjas, gavęs tam tikrus rezultatus juos vertina savo asmenine nuomone, subjektyviu požiūriu, todėl tyrėjui tenka būti atsargiam interpretuojant gautą tyrimo medžiagą.

Remiantis K. Kardelio (2007) nuomone, galima teigti, kad kokybinis tyrimas šiuo atveju pasirinktas dėl to, kad jo metodai yra orientuoti į interpretaciją, o ne į matavimus, į patį procesą, o ne į išvadą ir atkreipia dėmesį į situacijos ir elgesio ryšį, kuris daro didžiausią įtaką patirties formavimui. Kokybiniame tyrime svarbus tyrėjo vaidmuo, jo refleksija, gebėjimas kritiškai mąstyti ir savianalizė, bet ne tokia svarbi arba nėra nustatyta tyrimo imtis. Autoriaus pateiktoje kokybinio tyrimo apibrėžtyje akcentuojama tai, kad šis tyrimas yra *a) sistemingas, b) nestructūrizuotas atvejo ar individų grupės, situacijos ar įvykio tyrimas natūralioje aplinkoje, c) juo siekiama suprasti tiriamuosius reiškinius bei d) pateikti interpretacinį bei holistinį²² jų paaiškinimą*. Šiame tyrime svarbiausia kokybiniai duomenys, kurie yra išreikšti žodine forma ir yra vertinami subjektyviai, jame tyrėjimas orientuojasi į pavienes situacijas, kurioms priskiriamas unikalumas, individualumas ir yra analizuojami tiriamųjų pasisakymai, o rezultatai interpretuojami istoriniame ir socialiniame kontekste (Bitinas ir kt., 2008).

²² Holizmas – metodologinė filosofijos, sociologijos, biologijos, mokslotyros pažiūra, reikalaujanti suvokti reiškinį kaip tam tikrą vientisą visumą, netolygią jos elementų sumai (Kauno technologijos universitetas. Tarptautinių žodžių žodynas. Prieiga per internetą: <<http://www.ukc.ktu.lt/zodynas/word.php?zodis=holizmas>> [žiūrėta 2014-03-20]).

4. TYRIMO DUOMENŲ ANALIZĖ IR APIBENDRINIMAS

4.1. Šeimos, palikusios vaiką Lietuvoje su senele, atvejo pristatymas ir gautų rezultatų analizė

Šiame skyriuje pristatomas atvejis ir gauti tyrimo rezultatai šeimos, kuri paliko savo vaiką Lietuvoje. Motina (šiuo metu 39 m. amžiaus) ir tėvas (šiuo metu 42 m. amžiaus) emigravo vienas po kito į skirtingas šalis, o dukrą paliko prižiūrėti senelei. Tuo metu, kai emigravo tėvas į Airiją, mergaitei buvo 10 m., o po 2 m. mama išvyko į Jungtinę Karalystę (Velsą). Mergaitė liko Lietuvoje gyventi savo namuose su senele (63 m.), kuri taip pat nuo mergaitės gimimo gyveno tuose pačiuose namuose, tad mergaitės gyvenamoji vieta nesikeitė. Be abiejų tėvų mergaitė gyveno su senele apie 2 metus. Tyrimo atlikimo metu senelė, motina ir dukra gyveno Lietuvoje.

Toliau darbe, analizuojant ir pristatant gautus tyrimo duomenis, yra naudojami informantų – šeimos narių kodai: motina – M1, dukra – D1, senelė – S1.

Atsižvelgiant į I. Juozeliūnienės ir kt. (2008) rekomendacijas ir pripažįstant, kad atotolio šeimos yra nevienalypės grupės, kurios viena nuo kitų skiriasi migracijos priežastimis, išvykstančių tėvų skaičiumi, emigravimo trukme, santuokinių statusu, vaikų gyvenimo sąlygomis ir vietos požiūriu, į tiriamą šeimą žiūrima kaip į savitą, su skirtinga šeimos struktūra, tarpasmeniniais santykiais ir gebėjimais įveikti problemas. Todėl ir tėvų išvykimo pasekmės vaiko fizinei ir emociniai savijautai yra skirtingos.

4.1.1. Emigracijos priežasčių įvardijimas, informavimas apie emigravimą šeimos nariams, jų reakcijų į žinią pristatymas

Žmonės, šeimos, besirenkantys emigraciją, turi tam tikras priežastis, kurių gali būti ne viena. Pasiruošimas emigravimui ir pasirengimas apie tai informuoti šeimos narius, su jais aptarti susidariusią situaciją, yra neatskiriama šio proceso dalis, nes prieš išvykstant svarbu numatyti, kam bus paliktas vaikas, kokius ir kur sutvarkyti vaiko globos dokumentus, taip pat būtina informuoti tas įstaigas, kurios yra susiję su vaiku, kaip mokykla, neformaliojo ugdymo mokyklos.

Pirmiausia, siekiant išsiaiškinti pagrindines emigravimo priežastis, tyrime dalyvaujančios motinos buvo teiraujamosi apie priežastis, kodėl buvo renkama emigracija iš Lietuvos ir kieno tai buvo sprendimas:

„Tuo metu buvau ką tik grįžusi iš Airijos, kur po kelių metų po skyrybų bandžiau suklijuoti iširusią santuoką, bet nepavyko, neturėjau darbo, įstojau mokytis manikiūro ir likus savaitei iki baigimo pasiūlė darbą Anglijoje, man tai buvo gera išeitis, nes planavau užsidirbti ant manikiūro priemonių ir pradėti manikiūrininkės darbą.“ (M1).

Iš šio atsakymo ryškėja, kad motina neturėjo darbo, mokėsi, siekė įsigyti naują specialybę, tačiau ir jai pabaigti ir pradėti naujai veiklai reikėjo finansinių išteklių, kurių informantė neturėjo. Vadinasi, emigracija pasirinkta dėl ekonominių, finansinių priežasčių, kuri Lietuvių tyrėjų darbuose yra pati dažniausia (Šimkienė ir kt., 2008, Mikelionienė ir kt., 2012). Taip pat matoma, kad tiriamą šeimą yra palietusios vyro ir moters skyrybos, kurios, manoma, taip pat turėjo didelės įtakos emigracijai, dukros savijautai ir emocinei būklei. Tiek tėvų skyrybos, tiek vieno ar abiejų tėvų išvykimas gyventi į užsienį, vaikui gali būti lygus netekčiai (Butvilas ir kt., 2005, 2008, Leliūgienė, 2005, Kondrotaitė ir Butvilas, 2007). Todėl šiuo atveju galima sakyti, kad tiriamas dvigubą netektį patyręs vaikas ir jo teisės į šeimos ryšius užtikrinimas, šios teisės pažeidimų prevencija.

Kitas klausimas, kuris buvo užduotas motinai, buvo apie tai, prieš kiek laiko ir koku būdu apie emigravimą informavo ji šeimos narius. Informantė atsakė, kad apie išvykimą pranešė iškart, kai sulaukė skambučio su darbo pasiūlymu. Tai reiškia, kad apie sprendimą emigruoti nebuvo nutylėta, delsta pranešti šeimos nariams, nes nuo šeimos narių priklauso emigravimo galimybė. Mama sakė: *„Kalbėjau su mama, klausiau, ar sutiktų, kad palikčiau jai dukrą, o aš kokius metus padirbėčiau užsienyje.“* Atsakyme pastebima tai, kad pirmiausia buvo atsiklausta senelės dėl dukros priežiūros, bet mamai nebuvo svarbiau dukters nuomonė apie emigravimą be jos. Šiuo atveju išryškėja tai, kad vaiko nuomonė yra ne tokia svarbi. Patikslinus klausimą, kad sužinotume mergaitės reakciją, motina atsakė:

„Dukra sureagavo nelabai pritariančiai, bet paaiškinau, kad darbo neturiu, grįžti į siuvyklą nenoriu, o čia geras pasiūlymas šiek tiek daugiau užsidirbti. Tada ji sutiko, džiaugėsi, kad atsiųsiu dovanų, drabužių.“ (M1)

Gautas atsakymas parodo, kad mama tikriausiai turėjo galimybę pasilikti Lietuvoje dirbti, tačiau esamos sąlygos jos netenkino. Apie esamų sąlygų netenkinimą pasakė ir senelė: *„<...> nors mane tai visada tenkino tie minimalūs poreikiai, man užtekdavo visada jų, o dabartinių vaikų jau netenkinta minimalūs poreikiai“.* Tai rodo, kad ir senelė žinojo motinos turėtą galimybę išgyventi ir likti Lietuvoje su šeima, tačiau dėl ne tokių sąlygų, kokių ji norėtų, pasirinko išvykimą. Prieš tai buvusiamės mamos atsakyme išryškėja tai, kad dukrai buvo žadamos dovanos, drabužiai, kurie bet kokio amžiaus vaikui yra lyg atlygis, kompensacija už bendravimo nebuvimą su tėvais (Vaitekonienė, 2010, Mikelionienė ir kt., 2012). Galima daryti prielaidą, kad materialinėmis dovanomis tėvai bando užglaistyti savo sprendimo galimas pasekmes.

Į pateiktą klausimą apie tai, kada ir kaip sužinojo, kaip reagavo į dukros sprendimą emigruoti, senelė sakė:

„Visada buvau prieš palikimą tėvukams ar kam. Sužinojau staigiai, nes mūsų ta padėtis buvo sunki pragyvenimo, <...>. Jai pranešė prieš 3 dienas ir per tas tris dienas turėjo susiruošti ir išvažiavo. Aš puikiai sutikau. Iki to laiko mes su anūke gerai sutarėm labai. Nemielai pasilikau, bet kadangi taip dukrai viską pasiūlė ir gyventi buvo kur, ir darbo vieta, o laiko nebuvo, tai aš ir sutikau.“ (S1)

Iš atsakymo matyti, kad prieš motinos išvykimą nebuvo ilgai ruošiasi ir žinia apie emigraciją pasiekė staiga. Taip pat akivaizdu tai, kad pagrindinė emigravimo priežastis buvo sunki pragyvenimo padėtis, kas anot autorių yra viena pagrindinių emigracijos priežasčių apskritai kalbant apie Lietuvos situaciją. Šiame atsakyme akivaizdu ir tai, kad mokslininkų rekomenduojamas šeimos narių, vaikų paruošimas žiniai apie emigraciją nevyko, nes pasiruošimas emigracijai įvyko per 3 dienas, iš to išplaukia išvada, kad per 3 dienas nėra įmanoma atitinkamai paruošti vaiko išsiskyrimui su antruoju iš tėvų išsiskyrimui, taip pat reikalingų dokumentų sutvarkymui dėl vaiko globos. Kaip ir sprendimas emigruoti, taip ir visas procesas įvyko šiuo atveju skubotai, kas, manoma, gali turėti atitinkamas pasekmes. Pašnekovės atsakyme nuskamba žodžiai „*puikiai sutikau*“ ir „*nemielai pasilikau*“, tai reiškia, kad ir jai reikėjo atitinkamo pasirengimo pasilikti anūkę, kai tuo tarpu jaučiamas noras padėti savo dukrai, kuri staiga gavo darbą, gyvenamą vietą svečioje šalyje. Senelės „*nemielas sutikimas*“ rodo, kad netinkamas nusiteikimas gali pakenkti ir tolesniam jos ir anūkės bendravimui, sutarimui. Nors senelė teigia, kad iki dukros emigravimo su anūke sutarė labai gerai, tačiau būtojo kartinio laiko vartojimas rodo, kad galima numatyti po motinos emigravimo pasikeitusį jų santykį. Kaip teigia R. Raudeliūnaitė ir J. Urbikaitė (2011), svarbu globėjų paruošimas ir pasirengimas vaiko globai ir pagalba pačiu globos metu atsakingų institucijų, ko iš šios situacijos nematoma.

Mergaitės taip pat buvo klausama apie tai, kaip jai tėvai pranešė apie emigravimą ir kaip ji jautėsi tai sužinojusi:

„Sakė, kad reikia išvažiuot, nes neturėjom iš ko gyvent. Pamenu, kai mama išvažiavo, tai labai verkiau.“; „Nesisodino ir nieko nepasakojo, pati viską supratau, nes ilgą laiką tik apie tai ir kalbėdavo, kad išvažiuos į užsienį dirbt.“ (D1)

Pateiktuose atsakymuose išryškėja informacija, kad tėvai išvyko dėl ekonominių, finansinių savo šeimos problemų. Taip pat svarbu tai, kad pašnekovė pamena tik mamos išvykimą ir su tuo susijusią emociją – liūdesį, kuris pasireiškė verksmu. Tai rodo, kad mamos ir dukros ryšys buvo tvirtesnis nei su tėvu, kurio išvykimo informantė nemini. Papildytame mergaitės atsakyme matoma, kad nei motina, nei tėvas apie emigraciją atskirai nieko neaiškino, neargumentavo, jos suprantama kalba jai neišdėstė, kaip patariama knygoje *Šeimos krizių prevencija, socialinės ir psichologinės pagalbos šeimai būdai* (2008). Kaip teigia dukra, ji pati viską suprato, nes išvykimo tema ir pokalbiai

šeimoms apie sunkią padėtį buvo namie labai dažni. Vadinasi, ji buvo tiesiog įtraukta į bendrą šeimoms rutiną, kasdienį gyvenimą ir tinkamai neparuošta motinos išvykimui.

Apibendrinimas:

a) tiriamosios šeimos pagrindinė emigracijos priežastis – sunki finansinė padėtis, geresnio darbo ir didesnių pinigų siekis;

b) šeimos nariams apie emigravimą buvo pranešta iškart gavus darbo pasiūlymą Velse. Pirmiausia buvo atsiklausta senelės, ar ji gali pasilikti anūkę, o tik vėliau buvo informuota pati dukra apie priimtą sprendimą emigruoti;

c) senelė į žinią apie savo dukros emigravimą sureagavo ramiai, sutiko pasilikti anūkę be jokių abejonių, o mergaitė, kai sužinojo, kad mama išvyksta ir ją palieka, sureagavo jautriai, verkė, nebuvo patenkinta, tačiau kai buvo pažadėtos dovanos ir nauji drabužiai, ji džiaugėsi išvykimu;

d) dėl suplanuoto staigaus išvykimo, motina skyrė per mažai laiko dukros paruošimui ir informacijos pateikimui apie emigraciją ir jos palikimą su močiute, tai reiškia, kad mergaitė turėjo nepakankamai laiko apsiprasti su mintimi, kad mama ją palieka ir kodėl.

4.1.2. Sprendimo vaiką palikti Lietuvoje aplinkybių pristatymas: vaiko globa

Tėvų emigravimo atveju, turi būti ribojama tėvų teisė ir steigiama vaiko globa, kuria turi pasirūpinti patys tėvai prieš išvykdami į užsienį. Jei tai nėra įgyvendinta, kyla vaiko atstovavimo, teisių užtikrinimo ir interesų įgyvendinimo klausimas (Kairienė, 2011; Kairienė, Purpurovič, 2011). Esama atveju, kuomet tėvai savo vaikus paliko tretiesiems asmenims arba vienus, ir jokių reikalingų dokumentų netvarkė ir atsakingų institucijų neinformavo apie išvykimą (Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus 2007 metų veiklos ataskaita), dėl šios priežasties buvo siekiama išsiaiškinti, kaip tiriamoji šeima išsprendė vaiko globos klausimą, ar buvo susipažinusi su globos procedūra ir apskritai, kodėl buvo priimtas sprendimas vaiką palikti Lietuvoje tretiesiems asmenims.

Aiškinantis, kodėl motina nusprendė dukrą palikti Lietuvoje senelei, buvo klausama, kas lėmė tokį sprendimą, į tai motina atsakė, išskirdama kelias priežastis:

„Todėl, kad aš važiauvau nusiteikęs pabūti neilgai, metus, gal kiek ilgiau, nemaniau, kad būtų naudinga vaikui pradėti mokytis užsienyje, tuo labiau, kad lietuvių mokyklų ten nebuvo, į anglų mokyklą ji nebuvo pasiruošusi eiti dėl to, kad nemokėjo kalbos. Kita priežastis ta, kad aš nebūčiau galėjusi jos mokyklos reikalais rūpintis pati, dėl tos pačios priežasties – kalbos nemokėjimo, o kažkam užkrauti savo pareigas – nenorėjau.“ (M1)

Viena iš priežasčių yra pašnekovės nusiteikimas užsienio šalyje būti neilgai, vadinasi ir vaiko mokslo Lietuvoje nenorėta nutraukti metams ir vėl sugrįžti po jų į tą pačią mokyklą. Taip pat svarbus dukros nepasiėmimo faktorius tas, kad tame miestelyje, kuriame motina gavo darbą ir gyveno, nebuvo lietuvių mokyklos, į kurią galėtų leisti dukrą, nemokančią užsienio (anglų, velsų) kalbos. Kalbos nemokėjimas, nei motinos, nei dukros, yra viena rimčiausių priežasčių, kodėl buvo nuspręsta dukrą palikti su senele. Motina jaučia ir savo silpnumą šioje situacijoje, nes ja pačia reikėjo rūpintis emigracijos metu dėl užsienio kalbos nemokėjimo. Užsienio kalbos nemokėjimas yra viena iš priežasčių, kodėl vaikai nesivežami į užsienio valstybę laikinai emigracijai, taip pat ir tėvų neišmanymas užsienio kalbos yra priežastis, kodėl nenori prisiimti atsakomybės vežtis vaiką kartu su savimi (Butvilas, 2007, Kuzmickaitė, 2008, Zasyplin et al., 2013). Svarbu tai, kad mama pripažįsta, kad dukros mokslo užtikrinimas yra jos pareiga, tačiau jos niekam „užkrauti“ nenorėjo. Kartu, tai ir lengvesnis sprendimo priėmimas palikti dukrą, kur motina jau pareigą atliko ir išleido į mokslus, tačiau tuo emigracijos metu rūpinasi senele. Norint įsitikinti, kad motina visiškai nesvarstė dukros pasiėmimo su savimi klausimo, buvo to dar kartą pasiteirauta, tačiau mama dar kartą patvirtino:

„Ne buvo kilusi tokia mintis, nes manim pačia rūpinosi kiti – eidavo kaip vertėjai su manimi į polikliniką, į banką, į valdiškas įstaigas. Dėl to aš jaučiausi labai blogai, be kitų pagalbos nebūčiau sugebėjusi jos išleisti nei į mokyklą.“ (M1)

Galima sakyti, kad mama nenorėjo būti našta kitiems, o taip pat ir dukros ja padaryti nenorėjo. Buvimas priklausomai nuo kitų kėlė motinai blogus jausmus, kurių, kaip galima teigti iš prieš tai buvusių atsakymų, ji norėjo kuo greičiau atsikratyti ir kaip galima po mažesnio laiko tarpo grįžti į Lietuvą. Sprendimui vaiką pasiimti su savimi ar pasilikti Lietuvoje, turi ir užsienio šalies įstatymai, sąlygos. Dėl to buvo motinos klausta, ar prieš vykstant ši domėjosi Velso teisine sistema, galimybėmis atvykti į šalį su dukra, tačiau pašnekovė atsakė: *„Kadangi neplanavau ten gyventi ilgesnį laiką, tai net nesidomėjau. Norėjau kuo greičiau grįžti namo.“* Tai rodo, kad motina nesiėmė jokių priemonių, veiksmų tam, kad galėtų būti metus ar ilgiau su savo dukra užsienio šalyje ir nepagalvojo, kad minimas neilgas laiko tarpas gali užsitęsti.

Šioje situacijoje svarbu išsiaiškinti mergaitės nuomonę apie tai, ar nenorėjo vykti su vienu iš tėvų į užsienį. To paklausus, informantė atsakė: *„Mama sakė, kad neilgai ten bus, tai kažkaip labai nepergyvenau dėl to.“* Patikslinant, ką dukrai reiškė mamos žodžiai „neilgai“, ji atsakė, jos galvojo, kad tai gali trukti pora mėnesių. Iš šių atsakymų matyti, kad mergaitė nesijaudino per daug dėl mamos išvykimo, nes manė, kad tai truks labai trumpai. Iš pastarojo teiginio galima daryti prielaidą, kad motina tiksliai nepaaiškino prieš išvykdama, apie kokį laiko tarpą yra kalbama. Laiko neapibrėžtumai

kelia vaikams daug streso ir gali atsilipti jo tolesniam santykiui su tėvais (Mikelionienė ir kt., 2012). Čia matoma, kad duktė pati nusibrėžė laiką, kurio lauks mamos sugrįžtant.

Vaiko palikimas Lietuvoje su kitais asmenimis siejasi su tam tikromis formaliomis veiklomis, kurias turi iki išvykimo sutvarkyti tėvai. Vaiko globa emigracijos ilgalaikės ar trumpalaikės emigracijos atveju privalo būti sutvarkyta, taip nurodo Lietuvos įstatymai, todėl siekta išsiaiškinti, kiek tai buvo žinoma tiriamosios šeimos nariams ir ką jos darė tuo klausimu. Motina atsakė: „*Buvau vaiky teisėse dėl dukros globos perrašymo mamai, bet išvažiavau dar to nesutvarkiusi, nes savaitės buvo per mažai, mama globą susitvarkė vėliau.*“ Tai rodo, kad ji žinojo, jog tokia tvarka yra nustatyta, tačiau greitas emigracijos sprendimo priėmimas sutrukdė atlikti tai iki galo. Pasitaiko atvejų, kai apie šią būtinybę tėvai nežino ir palieka vaikus su atsakingu asmeniu, kuris iš tikrųjų nėra teisiškai atsakingas už prižiūrimą vaiką (Maslauskaitė, Stankūnienė, 2007). Senelė apie šią situaciją sakė:

„*Tam nebuvo laiko, aš pradėjau vėliau tvarkytis tą globą. Po kelių mėnesių pradėjau tvarkyt. Dukra pati pasakė, kad reik susitvarkyt, nes į susirinkimus reikėjo vaikščiot, o aš gi negaliu be globos.*“ (S1)

Šis atsakymas parodo, kad senelė ne iš karto išvykus motinai pabaigė jau pradėtą vaiko globos procedūrą, o tik po kelių mėnesių. Tai reiškia, kad ši veikla informantams neatrodė pati svarbiausia ar būtina, nors vaikui būtina turėti savo teisėtus įstatyminius atstovus (Kairienė, 2011).

Apibendrinimas:

a) Motina nurodė pagrindines priežastis, kodėl nusprendė dukrą palikti Lietuvoje su senele: kalbos nemokėjimas (tiek motinos, tiek vaiko), o nuo to priklauso galimybė tvarkyti mokyklos parinkimo reikalus ir leidimo į ją, o vaikui – kalba, kaip mokymosi galimybė; planavimas užsienio šalyje pasilikti neilgą laiko tarpą, dėl kurio neverta dukrai išvykti iš Lietuvos, mesti mokyklą; lietuvių mokyklų nebuvimas tame krašte, kuriame motina gavo darbą; motinos priklausomumas nuo kitų asmenų (lietuvių), kurie jai padėjo įsikurti svečioje šalyje, tuo pačiu nenoras dar ir dukters paverti našta tiems patiems asmenims;

b) mergaitė nebuvo tiksliai informuota, kiek laiko teks gyventi be motinos, manė, kad tai truks neilgai, dėl šios priežasties teigė, kad prieš motinos išvykimą stipriai neišgyveno;

c) apie vaiko globos procedūras motina žinojo, pradėjo dokumentus tvarkyti prieš išvykstant, tačiau dėl laiko trūkumo nespėjo, tuo tarpu senelė tik po kelių mėnesių po motinos išvykimo baigė tvarkyti globos dokumentus, tai rodo, kad vaiko globa nebuvo prioritetas šeimai dalykas.

4.1.3. Tėvų ir vaiko ryšių palaikymas emigracijos metu

Šeimą vaikui galima vadinti reikiamybe ir būtinybe, nes būtent joje formuojasi tiek vaiko mąstymas, vertybės, pasaulėžiūra, bet čia, daugeliu atvejų, jis gali jaustis saugus, visapusiškai aprūpintas. Šeima lemia vaiko asmenybės vystymąsi ir raidą (Ivanauskienė, 2012), nes vaikui reikalinga nuolatinė tėvų globa ir priežiūra. Tuo tarpu Konvencija, Lietuvos Respublikos Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas bei kiti teisės aktai nurodo, kad vaikas turi teisę žinoti savo tėvus, gyventi ir bendrauti su jais, taip pat privalo būti auklėjamas ir aprūpinamas savo tėvų, išsaugoti savo tapatybę, taip pat ir šeimos ryšius. Tolesniais tyrimo klausimais buvo siekiama išsiaiškinti, kaip tėvai su savo dukra palaikė ryšį emigracijos atveju, kaip buvo bandoma užtikrinti jos teises.

Santykiai su mama. Kalbant apie vaiko teisę į šeimos ryšius, dažniausiai turima galvoje bendravimas ne per atstumą, o gyvas, kontaktas ir pokalbis akis į akį. Žinoma, nelikus galimybės, siekiama per atstumą palaikyti ryšį. Tyrimu siekta išsiaiškinti, kaip dažnai emigravimo metu motina gyvai susitiko su dukra, o be šių susitikimų, kokiais dar būdais bendravo, palaikė ryšį. Pirmiausia motinos buvo klausiama, kiek kartų ir kaip dažnai grįždavo į Lietuvą pasimatyti su dukra, tačiau gautas atsakymas „*Deja, bet per tuos du metus, nebuvau grįžusi nei karto. Tiesiog nebuvo galimybės. Norėjosi užsidirbti ir grįžti, o grįžimai namo būtų atėmę daug laiko ir pinigų*“ leidžia daryti išvadą, kad motinai ne taip svarbu buvo matytis gyvai su dukra, o svarbu neprarasti uždirbtų lėšų, kurios ir buvo emigracijos priežastis. Taip pat matomas motinos siekis kuo greičiau grįžti namo, bet verta atkreipti dėmesį, kad pradžioje išvykimo buvo kalbama apie vienų metų laikotarpį, kuris užsitęsė iki dviejų metų. Vadinas motina nebuvo pati tikra, kiek laiko praleis užsienyje, todėl ir dukros neinformavo apie tai. Kai motinos buvo klausiama dėl baimės ir sunkumo palikti vaiką metams, buvo gautas atsakymas, kad išsiskyrimas nebuvo lengvas, tačiau matoma tai, kad ir du metus nematant dukros buvo išbūta užsienio valstybėje. Atsižvelgiant į tai, kad motina į Lietuvą neparvažiudavo lankyti dukters, buvo paklausta mergaitės, gal ši buvo pas ją nuvykusi atostogų metu, tačiau sužinota, kad apie tokią galimybę nėra rimtai kalbėjusios: „*Net neatsimenu, kad gal net nekalbėdavo apie tai, ji daug dirbo, neturėdavo atostogų*“. Kitu klausimu mergaitės teirautasi, ar ši pati nebandė paprašyti mamos pas ją nuvykti, tačiau atsakyta:

„*Klausiau kažkada, bet tada ji ir sakė, kad daug dirba ir neturėtų laiko būt su manim, išvažiavo užsidirbt, parsivežt šiek tiek pinigų namo, o jei būčiau važiavus, būtų papildomos išlaidos.*“ (D1)

Atsakymuose matyti, kad motinos ir dukros realiam susitikimui turėjo įtakos finansinės galimybės ir laiko trūkumas. Atsiradęs atstumas ir laiko trūkumas tėvų emigracijos metu, gali sukelti psichologinio ryšio distanciją, dėl to suprastėja socialiniai santykiai, tėvai įsisuka į naujas veiklas,

darbą, gyvenamosios vietos pažinimą, o viso to kaina – ryšio netekimas su vaiku (*Šeimos krizių prevencija, socialinės ir psichologinės pagalbos šeimai būdai*, 2008). Manoma, kad santykių kokybė ir bendravimas priklauso nuo jų dažnumo, todėl vėlesniais klausimais siekta išsiaiškinti, kaip buvo palaikomas ir koks buvo motinos santykis su dukra.

Tiek motinos, tiek dukros buvo klausama, koku būdu ir kaip dažnai palaikydavo ryšį. Apibendrinus gautus atsakymus, matoma, kad jos kalbėdavo tik telefonu, kaip motina patikslina, laidiniu, nes kompiuterio neturėjo, o į mobilųjį telefoną skambinti būtų buvę per brangu, taip pat pabrėžiama tai, kad pokalbiai vykdavo beveik kasdien, tačiau ne visada rasdavo namuose mergaitę, todėl kalbėdavo apie dukros reikalus su senele. Dukra nurodo, kad pokalbis vykdavo su mama maždaug po 5 minutes. Vadinasi, motina beveik kasdien susisiekdavo su dukra ir jai skirdavo bent kelias minutes, klausdama, kaip sekas mokykloje, ką per dieną veikdavo. Taip pat mergaitė sako: „*Norėdavau pasakyt apie gerus pažymius, šiaip kas nutikdavo gero ar blogo*“, tai rodo, kad ji turėjo norą dalintis su mama savo išgyvenimais. Tačiau paklausus, ar skambučių visada laukdavo, buvo atsakyta, kad ne visada, o tai priklausė nuo to, kad „*<...> būdavau kartais ką nors prisidirbus*“. Tai rodo, kad apie tai, ką mergaitė būdavo padariusi neleistino, jau motina žinodavo ir telefoninio pokalbio metu apie tai bus pakalbėta. Mamos buvo klausama, kaip ši jausdavosi bendraudama nuotoliniu būdu su dukra, į tai buvo atsakyta: „*Labai ilgėjausi namų visą laiką, sunku būdavo su ja kalbėti, tuo labiau, kad nėra labai atvira, nežinojau jos kasdieninės veiklos. Daugiau sužinodavau iš mamos pasakojimų.*“ Nors dukra teigia, kad su mama kalbėdavosi apie savo kasdienybę, tačiau mamos nuomone, jos dukra buvo per daug uždara ir informacijos neužteko. Vadinasi, tik iš senelės buvo galima gauti daugiau žinių, tačiau tai nereiškia, kad senelė perteikė motinai visa tai, ką norėjo mama sužinoti asmeniškai iš savo dukros. Toks bendravimas yra antrinis, ne tiesioginis, todėl negalima to vadinti visaverčiu ryšio palaikymu su vaiku. Apie motinos ir dukros bendravimą emigracijos metu kalba ir senelė:

„*Kiekvieną dieną dukra skambindavo man ir jai. Atskirai.*“; „*Kiekvieną dieną skambindavo man pirmiausia, vakare dukrai. Aš jau papasakoju, apipasakoju viską. Jei nesusitvarkau, tai aš skambinu dukrai į ten, ji darbe ir tada ji skambina, pasikalba su dukra ir tada jau ji tik su motinos reikalavimu važiuoja ar ką daro. Dukra kiekvieną dieną su ja kalbėdavo, labai didelės naudos nebuvo, nes kainavo gi tie ir pokalbiai telefonu.*“ (S1)

Tai rodo, kad senelė buvo taip pat tas asmuo, iš kurio motina norėjo žinoti esamą situaciją dėl dukros auginimo ir priežiūros. Taip pat laikui bėgant motina tapo tarpininke tarp anūkės ir senelės, kurių santykiai emigracijos metu pasikeitė. Iš senelės atsakymo taip pat matyti, kad yra sureikšminami pinigai už telefono pokalbius, nors pastarieji yra skirti vaiko ir motinos santykiui, ryšiui palaikyti. Galima teigti, kad senelė šiuo atveju buvo praradusi viltį, kad motinos pokalbiai gali ką nors pakeisti ir todėl nevertina jų teigiamai.

Mergaitės paklausus, ar ji jautė pasikeitimus bendravime su mama, ši atsakė, kad pokyčio nejautė, nes labai dažnai kalbėdavo telefonu.

Santykiai su tėvu. Nors šioje šeimoje yra įvykę skyrybos, svarbu vaiko santykis ir su tėvu, kuris emigravo anksčiau nei motina. Iš apibendrintų atsakymų matyti, kad su tėvu bendraudavo ir iki šiol bendrauja telefonu ir „Skype“ programa. Taip pat svarbu, tai, kad anksčiau, kai mergaitė buvo mažesnė, tėvas su ja bendraudavo į savaitę maždaug po kartą, tačiau šiuo metu bendravimas vyksta daug rečiau – per pora mėnesių tik vieną kartą. Teirautasi, ar trūksta dažnesnių su juo pokalbių, mergaitė atsakė: *„Trūksta. Dažnai aš skambinu, bet jis niekada neatsiliepia. Kas pora dienų vis bandau susisiekti. Retai atskambina.“* Tai rodo, kad šiuo metu mergaitė pati rodo bendravimo iniciatyvą, o ne tėvas, reiškiasi, kad vaikui trūksta bendravimo su juo, tai matyti iš žodžių *„<...> paklaust noriu, kaip sekasi jam, papasakot kaip mes gyvenam.“* Taip pat šis pasakymas rodo, kad jai svarbu, kad ir ja domėtusi, jos gyvenimu, noras, kad ja rūpintųsi. Tačiau iš pokalbio apie santykį su tėvu, išaiškėjo tai, kad per visą laiką, kol tėvas yra emigravęs, dukra pas jį buvo gal 9 kartus nuvykusi atostogų metu. Tai reiškia, kad tėvui svarbu matytis su dukra, nes kol ji būdavo pas jį, abu *„<...> važinėdavom po parduotuves, nusiveždavo prie jūros, į kalnus, žuvaut dar važiuodavom“.* Taip pat mergaitė minėjo, kad kol ji pati važiuodavo pas tėvą, jis į Lietuvą negrįždavo, o dabar, kai nebėra galimybės pas jį išvykti, tėvas grįžta į Lietuvą maždaug per metus su puse vieną kartą. Tai rodo, kad su tėvu dukra susisiečia pakankamai retai ir matosi ne tiek kartų, kiek jai norėtųsi. Nors į Lietuvą tėvas grįžta retai, tačiau mergaitė teigia, kad tą visą laiką, kol tėvas būna čia, jie praleidžia kartu – *„<...> vedasi į parduotuves, jei vasara būna, tai prie ežerų važiuojam, o jei žiema, tai dažniausiai būnam namie“*, taip pat *„Pasakoja, kaip jam ten sekasi, kur buvo nuvykęs, ką veikė, ką matė. O aš irgi apie tą patį pasakoju.“* Šie pasisakymai rodo, kad tėvas grįžęs laiką leidžia su dukra, užsiima tuo, ką veiktų paprastai, nieko specialaus ar išskirtinio nedaro, kas, manoma, dukrą tenkina. Kai mergaitės buvo klausiami apie tėvą, jų veiklas, laiko leidimą, nei karto nebuvo paminėta motina, jos nuomonė, niekur ji nefigūravo, todėl galima manyti, kad ji į tėvo ir dukros santykius nesikiša, nei skatina, nei draudžia. Taip pat tai rodo, kad mergaitės mama ir tėvas yra vertinami atskirai, ne kaip bendra šeima.

Apibendrinamas:

a) dukra ir motina emigracijos metu palaikė ryšį kone kasdieniniais pokalbiais telefonu, tačiau per visu emigracijos metus nei motina, nei dukra viena pas kitą nebuvo nuvykę;

b) dukra su tėvu, kuris išvykęs nuo to laiko, kai mergeitei buvo 10 metų, su dukra nuotoliniu būdu bendrauja telefonu ir „Skype“ programa, tačiau bendravimas jau keli metai kaip yra sumažėjęs, tačiau per visą tėvo emigracijos laiką keletą kartų pas jį atostogavo.

4.1.4. Vaiko emociniai ir elgesio pokyčiai tėvų emigracijos metu gyvenant su senele

Vaiko palikimas ir bendravimo sumažėjimas tėvų emigracijos metu turi įtakos ne tik vaiko emocinei, psichologiniai savijautai, elgesiui, jo socializacijai, bet ir visai šeimos sistemai (Butvilas, 2005; Leliūgienė ir kt., 2005; Kondrotaitė ir Butvilas, 2007; Gumuliauskienė ir kt., 2008). Taip pat emigracijos poveikis vaikui nėra iki galo ištirtas, dėl ko reikalingi tiek kiekybiniai, tiek kokybiniai tyrimai, kurie leistų įvykdyti prevencijos priemones (Giedraitytė, Bieliauskaitė, 2010). Tuo tarpu T. Lazdauskas teigia (2011), kad vien vaikų išsiskyrimo su tėvais patirties ar šeiminės padėties negalima tiesiogiai sieti su vaiko patiriamais sunkumais, todėl reikia kreipti dėmesį į kitas galimas vaiko patirtis tiek šeimoje, tiek jį supančioje aplinkoje. Atsižvelgiant į kitų autorių padarytas išvalgas, svarbu išskirti mergaitės elgesio pasikeitimus, įvertinti emocijas ir galimus elgesio motyvus, priežastis.

Asmuo, kuris pirmiausia išvelgė mergaitės elgesio pasikeitimus, tai senelė. Jos paklausus apie sudėtingumus, likus su anūke, ši atsakė, jog:

„<...> santykiai su mergaite. Mergaitė iš karto protestą pareiškė. <...> Ir ji iš karto nusistatė prieš mane. <...> Iš karto jos neklausymas, iš karto mokykloj pažeidimai, nesimokymas, nelankymas mokyklos. Buvau šaukiama į mokyklą. Tai gerai, ji pasižada, bet daro savo. Kol pagaliau buvo išmesta iš mokyklos 7 klasėj. Kalbėt buvo neįmanoma, viskas kaip nukirsta. Nepareidinėjimai naktim, prasėdėjus va per naktis ir žiūriu, kad va pareina iš tolo, koks bernas apsikabinęs ją parlydi.“ (S1)

Senelės atsakyme galima išvelgti mergaitės elgesio pasikeitimus, kurie pasireiškė iš karto po jos motinos išvykimo. Pirmiausia elgesio pakitimas pasimatė bendraujant su senele protesto forma, vėliau tai paveikė buvimą švietimo įstaigoje, kur nuketėjo tiek pamokų lankomumas, tiek rezultatai (*Šeimos krizių prevencija, socialinės ir psichologinės pagalbos šeimai būdai*, 2008). R. Civinskas ir kt. (2006) teigia, kad netinkamas ugdymas šeimoje, socialiniai-ekonominiai sunkumai, psichologinės problemos priverčia vaikus nelankyti mokyklos. To pasekmes galima išvelgti ir šiuo atveju. Mergaitė taip pat teigia, kad pyktis su senele pradėjo *„Po poros mėnesių kai išvažiavo mama, tada prasidėjo mano lakstymai <...>, rėkdavo ant manęs, o aš vis tiek tą patį darydavau.“* Darymas vis to paties patvirtina, kad mergaitė maištavo, prarado pagarbą savo senelei ir globėjai. Taip pat senelės pasakyti žodžiai *„<...> ji mane apmušdavo, jau užaugo didelė per pora metų, o kad gražiai žodį, jokio gražaus žodžio negalėjai jai pasakyt, nes „debilė“ buvau“* rodo, kad autorių (Butvilas, 2005; Gumuliauskienė ir kt., 2008; Mikelionienė ir kt., 2012) minimas delinkventinis elgesys būdingas ir šiuo atveju, bet dar svarbu tai, kad smurtas buvo naudojamas prieš šeimos narius. R. Žukauskienė (2012) teigia, kad nusikalstamo elgesio priežastis gali būti blogi tėvų ir vaikų tarpusavio santykiai, vaiko atstūmimas, nesaugumo jausmas, nepriklausomybės siekimas, žiaurios bausmės, pernelyg griežta tvarka. Būtent

šiuo atveju galima teigti, kad pirmosios paminėtos priežastys ir sukėlė delinkventinį elgesį. Taip pat interviu jaučiama ir nuoskauda, kurią jaučia senelė dėl savo anūkės pasikeitusio elgesio, nes pačiais pirmaisiais klausimais buvo išsiaiškinta, kad prieš tai jų santykiai buvo geri. Apie santykius mini ir anūkė:

„Artimos niekada nebuvom“; „Iš pradžių tai geri, paskui aš pradėjau lakstyt su draugais, tada ir pykdavomės. Neklausiau močiutės, o nebuvo daugiau kam sulaikyt manęs, tai ir darydavau ką noriu.“ (D1)

Norėta išsiaiškinti, kodėl D1 elgėsi taip, kad supykdytų šeimos narius.

„Aš norėjau, linksma būdavo. Būdavom prie ežerų visur, net negaliu paaikšinti, kodėl taip dariau, gal kad žinojau, jog parėks ir viskas tuo baigsis iki kito karto. Daug aišku įtakos ir draugai padarė, visą laiką kviesdavosi visur, rūkyt pradėjau, išgerdavom kartais, smagu. Paskui jau nei nenorėdavau atsisakyti.“ (D1)

Iš atsakymo matyti, kad mergaitė suprato, jog jos veiklos bus įvertintos senelės ar mamos moralais ir riksmis, todėl nejautė pareigos ką nors keisti, taip nesielgti nematė tikslo. Kaip teigia R. Žukauskienė (2012), namų aplinkos ir tėvų vaidmuo paauglio elgesiui ir pasirinkimams yra svarbus. Jei tėvų ir paauglio ryšiai yra geri, tvirti, tai jaunuoliai yra mažiau linkę pradėti rūkyti, vartoti alkoholį, muštis ir turėti lytinių santykių. Šiuo atveju santykių nestabilumas, teigiamo pavyzdžio nebuvimas padarė neigiamą įtaką. Taip pat iš interviu išryškėja ir tai, kad mergaitei įtaką padarė vyresni draugai, „kažkurie irgi palikti su močiutėmis“, su kuriais ji pradėjo vartoti kenksmingas organizmui medžiagas, o viso to niekas negalėjo sustabdyti. Vadinasi, mergaitė bendravo su tais, kurie yra panašaus likimo ir išgyvenantys tokią pačią krizę (Leliūgienė ir kt., 2005). Senelė dar mini kelias nusikalstamas veikas, po kurių anūkė buvo pagauta policijos: apsigvogimas parduotuvėje ir girtavimas po 23 val. su jaunuoliais. Svarbu tai, kad tokių veiksmų mergaitė ėmėsi dar pirmaisiais motinos emigravimo mėnesiais. Tai reiškia, kad tėvų emigracija ir galimai jų skyrybos padarė didesnę poveikį vaiko elgesiui, sutriko žmogiškųjų vertybių priėmimas, prasidėjo delinkventinio elgesio proveržiai, kurie būdingi netektį patyrusiems vaikams (Gumuliuskienė ir kt., 2008). Svarbus momentas yra mergaitės šalinimas iš mokyklos 7 klasėje, o tai rodo, kad mokyklos administracija, soc. pedagogai, psichologai, mokytojai nerado geresnės išeities. Tačiau šioje situacijoje labai svarbu mokyklos bendruomenės įsikišimas, mokytojų informavimas apie krizės ištiktą vaiką (Wolf, 2012). Apie tai, kad tėvų emigravimas ir palikimas jos seneliai, padarė neigiamos įtakos ypač mokslams, teigia ir pati mergaitė, kuri pripažįsta ir tai, kad gyvendama su močiute turėjo per daug laisvės. Apie per daug liberalų požiūrį į paliktus vaikus, jų auklėjimą, mokslo rezultatus kalba ir T. Butvilas (2007).

Po senelės pasakymo apie patiriamą smurtą ir anūkės nusikaltimus, pasikeitusį elgesį, buvo užduotas klausimas, apie tai, kokių veiksmų ėmėsi globėja, tačiau atsakymas, „Nieko, dar kentėjau“, rodo, kad senelei nesinorėjo nutraukti motinos emigracijos, nors ir suprato, kad negeba

pasirūpinti globotinė. Iš kitų senelės atsakymų visgi matyti, kad ji kalbėjo apie anūkės elgesį su jos motina:

„Su mama ji kalba labai gražiai, viską sutinka, viskas gerai, o man iš karto priešiškas“; „Po dviejų metų jau aš reikalavau, kad grįžtų, nes aš visiškai nesusitvarkiau su ja. Du metus kenčiau ir vėžį gavau. Po dviejų metų grįžo dukra, bet jau po to ir ji nesusitvarkė su ja.“ (S1)

Šie atsakymai rodo, kad mama buvo kaip tarpininkas tarp senelės ir anūkės, kurios viena su kita nesusikalbėdavo ir negerbė viena kitos. Taip pat ir šiame atsakyme jaučiama senelės nuoskauda, kuri dėl savo ligos kaltina anūkės elgesį ir tai, kiek reikėjo iškęsti prižiūrint ją. Apie kančias taip pat kalbama ir atsakyme apie anūkės draugų pažinojimą:

„Eidavo pulkais per naktis. Į kompiuterį gi visko prisidėjo, visokių nuotraukų internete, norėjau sudaužyt aš tą kompiuterį, ligi šiolei negaliu aš prie jo prisiliest, kaip jis mane per du metus paveikė. O išvart negalėjau netgi draugės, sėdi kai įkaltos, sakau „eikit namo, laikas, naktis“, sėdi, o anūkė kai užburzgia „koks tavo reikalas“ ir tos kai įkaltos sėdi.“ (S1)

Senelė teigia, kad net anūkės draugės, kurios ateidavo į jos nuosavus namus, jos prašymams išeiti nepakludavo, nes anūkė rodė savo galią prieš senelę, neleisdavo draugėms vykdyti senelės nurodymo išeiti. Tai rodo, kad ne tik mergaitė, bet ir jos draugai maištavo, elgėsi neadekvačiai, nepagarbiai, galima manyti, kad jei pasisėdėjimai vykdavo per naktis, tai draugų namuose taip pat niekas nelaukdavo, jiems nebuvo nubrėžtos ribos. R. Žukauskienė (2012) būtent draugų grupės labai svarbios paauglystėje, su jais praleidžiama daugiau laiko ir jie daro įtaką vieni kitiems.

Dukros elgesys iš motinos perspektyvos taip pat pasikeitė:

„<...> į blogą pusę, nes ji nelabai klausė močiutės, įprato, kada nori išeiti ir kada, nori pareiti, man taip pat mažai ką pasakodavo, telefonu pažadėdavo taip nesielti, bet elgėsi. Gaudavosi taip, kad mūsų pokalbiai virto moralais iš mano pusės, ašarom iš jos pusės.“ (M1)

Teiginys apie tai, kad mergaitė darė, ką nori, rodo, kad senelė ir motina nesugebėjo nubrėžti ribų ir palaikyti tokio santykio, kad išlaikytų pagarbų elgesį vienos su kitomis. Spartūs socialiniai pokyčiai sukelia didelį atotrūkį tarp kartų (Žukauskienė, 2012), kaip nutiko ir šiuo atveju, kuomet draugų grupės padarė įtaką mergaitės socializacijai. Taip pat akivaizdu, kad mergaitė tapo uždaresnė ir jautresnė, kaip dauguma netektį patyrusių vaikų (Butvilas, 2005; Kondrotaitė ir Butvilas; 2007, *Šeimos krizių prevencija, socialinės ir psichologinės pagalbos šeimai būdai*, 2008; Mikielionienė ir kt., 2012). Taip pat motina paminėjo suprastėjusius mokslus, melavimus senelei ir jai, verksmus, taip pat slaptumą, kai klausama su kuo dukra bendrauja, draugauja. M. Giedraitytė ir kt. (2010) teigia, kad būtent tėvų išvykimas ir vaikų palikimas daro didžiausią įtaką vaikų pažangumui. Tai rodo, kad ne visi vaikai, kaip ir tiriama, susitvarko su pasikeitusia šeimos padėtimi. Nors mama pastebėjo tokius dukros

elgesio pasikeitimus, kurie, jos teigimu, „*neatsitiko iš karto*“, ji negrižo į Lietuvą tol, kol senelė jai nepasakė grįžti. Tik tada, pasak motinos, „<...> *viską mečiau ir grįžau*“. Sunku spręsti, kodėl motina negrižo pas dukrą po pirmųjų atvejų, kurie parodė, kad senelei yra sunku su likusia paaugle Lietuvoje, tačiau galima spėti, kad abiems moterims, mamai ir seneliai, pradžioje nepasirodė, kad su visais elgesio pasikeitimais bus sunku susitvarkyti, kad kuo didesnis laiko tarpas nesimatymo tarp dukros ir mamos, galės turėti pasekmes, su kuriomis iki šių dienų tenka taikytis, motina teigia: „<...> ... *iki dabar santykiai tarp mūsų nėra labai artimi*“. Kaip teigia J. Jonynienė ir L. Šinkariova (2010), paauglio bendravimui su tėvais įtakos turi jo minčių, elgesio ir jausmų nepastovumas, vidinės tuštumos jausmas ir neatrastas tapatumas. Todėl bendraujat ar svarstant apie pasikeitusį mamos ir dukros ryšį, reikia atsižvelgti į šiuos faktorius.

Šiuo sunkiu laikotarpiu svarbus ir tėvo vaidmuo, tačiau motinos teigimu: „<...> *sakydavau, kad paskambintų, pasikalbėtų su ja. <...> Bet naudos iš jo pokalbių su dukra būdavo nedaug, ji buvo uždara su visais mumis.*“ Mergaitė teigia kitaip, sakydama, kad „*tėtė nieko nedarė*“. Vadinasi nesiėmė jokių priemonių, kad padarytų įtaką pasikeitusiam dukros elgesiui. R. M. Berns (2009) patvirtina, kad su motinomis augdami vaikai su tėvais bendrauja rečiau. Pateikti atsakymai ir esama situacija parodo, kad mergaitė neturėjo autoritetų iš suaugusiųjų, užsidarė nuo aplinkinių šeimos narių, pradėjo maištauti, pradėjo sekti bendraamžiais ar vyresniais jaunuoliais, tuo labiau, kad paauglystėje vaikai pakeičia savo moralines vertybes (Leliūgienė ir kt., 2005). Taip pat R. Žukauskienė (2012) pabrėžia, kad kuo vaiko santykiai su tėvais yra blogesni, tuo paaugliui lengviau didesnę įtaką padaro bendraamžiai. Apibendrinti dukros elgesio pasikeitimo priežastis buvo paprašyta mamos, kuri atsakė:

„*Ją palikau tokiu metu, kai paauglystė lipo ant kulnų, ji ir anksčiau nebuvo lengvas vaikas, psichologai jau mums buvo pažįstami. O kai išvažiavau, gal ji jautėsi kažkuria prasme palikta, o gal kaip tik laisvesnė ir savarankiškesnė.*“ (M1)

Iš atsakymo matyti tai, kad motina supranta, jog paliko dukrą ne pačiu tinkamiausiu metu, taip pat savo vaiką įvardija kaip „*sunkų*“, problemišką, tačiau šios prielaidos nesustabdė priimti sprendimo emigruoti ir palikti vaiką senelei. Apie vaiko ir tėvų išsiskyrimą emigruojant kalba psichologė-psichoterapeutė V. Mažeikienė (2011) V. Spurytės straipsnyje²³, kuriame teigia, kad toks išsiskyrimas yra vaiko ir tėvų santykių lygus mirčiai, o apie mirusiojo atgaivinimą nėra ką kalbėti. Taip pat pastebima, kad motina ne iki galo supranta, kad dukra buvo ne „*kažkuria prasme palikta*“, o iš

²³ Spurytė, V. Vaikai tampa našlaičiais dėl tėvų emigracijos. Prieiga per internetą: <http://prensa1.com/naujienos/news/new_220> [žiūrėta 2014-03-15].

tikrųjų palikta tėvų tokiu metu ir nesuprato, ką su ta laisve ar savarankiškumu daryti, kaip valdyti savo emocijas ir apsieiti be motinos ar tėvo autoriteto. Mergaitės buvo paprašyta įvardinti, ko jai trūko, kai tėvai išvyko:

„Šilumos trūko, neturėdavau su kuo pasikalbėt, močiutei nepasakodavau nieko, net nežinau kodėl, o mamai per telefoną irgi kažkaip nieko nesakydavau. Iš pradžių tai labai sunku būdavo kai tik dviese su močiute namie, o paskui tai kažkaip pripratau.“ (D1)

Šis atsakymas rodo, kad mergaitei reikėjo žmogaus, kuris išklausytų, suprastų, priimtų ją tokią, kokia ji yra, todėl galima teigti, kad senelei nenorėdavo išsipasakoti dėl autorių minimo kartu skirtumų ir konfliktų (Gumuliausienė ir kt., 2008). D1, apibendrinama, kas nutiko jai, kai mama ją paliko sakė: „*Nežiūrėjau rimtai į mokslus, pradėjau rūkyt, gert, lakstyt visur, trūko tėvų, kad griežtai galėtų mane augint, taip ir gavosi palaida bala.*“ Tai rodo, kad mergaitė savikritiškai vertina tai, kas nutiko, savo elgesį, kol nebuvo mamos, taip pat pripažįsta, kad jai reikėjo griežtesnio auklėjimo ir žodžio. Nemokėjimas bendrauti su mokytojais, tėvais, bendraamžiais, mokymosi sunkumai, negebėjimas savęs išreikšti, nepasitikėjimas suaugusiaisiais, pedagogų dėmesio stoka daro įtaką neigiamai paauglio socializacijai (Barkauskaitė, 2007), tai reiškia, kad visa, ką išgyveno tiriamoji, daro ir darys įtaką jos tolesniam gyvenimui ir buvimui visuomenės dalimi.

Apibendrinamas:

a) iškart po motinos išvykimo ir palikimo Lietuvoje, mergaitė pradėjo maištauti, elgtis nepagarbiai su senele, suprastėjo mokslo rezultatai, pradėjo nelankyti pamokų, o galiausiai buvo išbraukta iš mokinių sąrašų 7 klasėje, vykdė nusikalstamas veikas, turėjo reikalų su policijos pareigūnais, išryškėjo delinkventinis elgesys;

b) motina, sužinojusi apie dukros elgesio pakitimus ir nusikalstamas veikas negrįžo pas dukrą, o laukė, kol senelė pasakys, kad nebesusitvarko ir ji privalo grįžti;

c) senelė jaučia nuoskaudą dėl suprastėjusio jos ir anūkės santykio, kuris prieš motinos išvykimą buvo geras;

d) apie dukros pasikeitusį į blogąją pusę elgesį tėvas buvo informuotas, tačiau jokių veiksmingų priemonių nesiėmė ir įtakos nepadarė;

e) mergaitė turėjo savo amžiaus ar šiek tiek vyresnius draugus kaip autoritetus, tačiau tėvai ir senelė šios įtakos neteko.

4.1.5. Kitų asmenų įtaka, įstaigų pagalba šeimai, palikusiai vaiką Lietuvoje

Krizę išgyvenančiai šeimai yra sudėtinga susidoroti su iškilusiomis problemomis. Todėl svarbu išsiaiškinti, kaip šeimai, kuri paliko vaiką Lietuvoje senelei, padėjo aplinkiniai, artimieji ar tam tikros įstaigos ir organizacijos.

Giminaičiai. Tai, kad mergaitė maištauja ir kelia susirūpinimą jos elgesys, pirmoji pastebėjo senelė. Todėl jos klausama, kas padėjo prižiūrėti anūkę tiek morališkai, tiek finansiškai. Senelė sakė:

„Finansiškai tai dukra siųsdavo kiekvieną mėnesį pinigus, o morališkai tai viena iš marčių. Ji pas mane ateidavo, su anūke tai ten niekas negalėjo kalbėt, nes jos nebūdavo namie niekada ir su niekuo ji čia neužsimeidavo kalbėt.“ (S1)

Tai rodo, kad moteriai reikėjo palaikymo, tačiau ji paminėjo tik vieną marčią, kuri ateidavo, vadinasi savo atėjimu prablaškydavo ir palaikydavo sunkiomis akimirkomis. Taip pat moteris minėjo, kad daug ko nesakė savo seserims, nes bijojo, kad jos teis jos dukrą, kuri paliko anūkę. Baimė kalbėti su artimaisiais rodo, kad senelė tikriausiai pati jautė kaltę dėl to, kas vyksta jų šeimoje, nepasitikėjo dauguma aplinkinių. Taip pat svarbu paminėti tai, kad ši senelė, kuriai buvo palikta anūkė, nėra vienintelė, kuri gyveno tame pačiame mieste, tad svarbu palaikomas ryšys ir su kita močiute. Mergaitės globėja teigia, kad kai gulėjo ligoninėje, prašė kitos senelės prižiūrėti anūkę, pagyventi su ja mergaitės namuose, tačiau ji tik padarydavo valgyt, sulaukdavo jos grįžtant iš mokyklos ir palikdavo namie vieną, nenakvodavo. Tai reiškia, kad vaikas, kuriam buvo 13 metų, apskritai likdavo be priežiūros net nakties metu. Taip pat senelė sako: *„Ji abejinga, šalta ir dabar anūkei <...>“*, o tai rodo, kad panašūs santykiai buvo visada. Artimas ryšys su kita senele nėra palaikomas ir dabar, senelės teigimu, tik tada, kai anūkė pati jai paskambina, ši pakviečia papietauti, tačiau kalbėti nėra apie ką.

Tuo tarpu mergaitė teigia, kad močiutei padėjo ją prižiūrėti teta, nuo kurios *„gaudavau velnių, pabūdavau ramiai, o paskui vėl tas pats“*. Tai dar kartą patvirtina, kad agresyvus elgesys ir vaiko nusistatymas neduoda teigiamų rezultatų vaiko auklėjime. Ir dar kartą išryškėja, kad suaugusio žmogaus autoriteto mergaitė neturėjo.

Įstaigos, institucijos. Pažymėtina, kad senelė, kaip teisėta vaiko globėja, nežinojo, ar su anūke mokykloje bendravo socialinė pedagogė ar psichologė. Tai gali reikšti, kad arba mokykla nesiėmė visų reikalingų priemonių padėti D1 mamai emigravus, arba ne apie viską, kas vyksta mokykloje, buvo informuojami vaiko globėjai. Tačiau senelė žino, kad policijos vaikų teisių inspektorius ateidavo į mokyklą: *„Ji apsigovė kelis kartus. Ten jau niekas nieko negalėjo padaryt.“* Taip pat pašnekovė paminėjo tai, kad buvo sprendžiamas klausimas dėl anūkės išvežimo į

nepilnamečių koloniją, dėl ko senelė būtų sutikusi, tačiau pareigūnai patys bandė perkalbėti teigdami, kad „iš ten neišeina geri vaikai, dar labiau pagenda“. Noras anūkę atiduoti į nepilnamečių koloniją rodo, kad moteriai buvo per sunku ją prižiūrėti ir tai reikalavo greitesnio motinos grįžimo. Motina paklausta, ar kreipėsi dėl dukros elgesio į mokyklos specialistus, teigė, kad būdama Anglijoje galimybės tokios neturėjo, tačiau grįžusi tai darė, bet tai jokio poveikio nedavė. Taip pat motina informavo, kad dukra atsisakė eiti pas psichologus, o tai rodo, kad vaikui gali būti lankymosi pas juos gėda prieš kitus bendramokslius, draugus, taip pat gali būti maištavimo ir savo bėdos nepripažinimo priežastis, taip pat jau minėtas anksčiau motinos teiginys, kad jos vaikas yra ne lengvas ir tekę lankytis pas psichologus, kurie vaiko atmintyje yra išlikę. Tačiau svarbu tai, kad pati motina klausė tiek mokyklos, tiek Pedagoginės-psichologinės tarnybos (toliau – PPT) psichologų patarimų, pagal juos bandė elgtis su dukra, tačiau, kaip minėta, motinos ir dukters santykiai netapo artimesni.

Apibendrinamas:

a) senelės teigimu, finansiškai mergaitę išlaikyti padėjo emigravusi dukra, o morališkai prisidėjo viena iš marčių, kitiems artimiesiems nenorėjo guostis, pasakoti, kad nebūtų teisiama dėl visko jos dukra, o kita senelė su anūke ryšio beveik nepalaikė;

b) mergaitės teigimu, senelei ją prižiūrėti padėjo teta, kuri tik aprėkdavo, bet niekas nuo to nepasikeisdavo, tai reiškia, kad vaikas nejautė kitų giminaičių ar artimųjų palaikymo, suaugusiojo autoriteto;

c) mergaitė nepriėmė mokyklos psichologo pagalbos, ja ir PPT psichologų konsultacijomis pasinaudojo mama. Policijos vaiko teisių inspektoriaus vaidmuo jaučiamas, nes buvo pasiūlyta mergaitę uždaryti į nepilnamečių koloniją. Apie mokyklos administracijos, soc. pedagogo vaidmenį šioje situacijoje negalima nieko pasakyti, nes iškart po pamokų praleidinėjimų, suprastėjusių mokymosi rezultatų buvo nuspręsta mergaitę 7 klasėje išbraukti iš mokinių sąrašų;

d) apibendrinant galima teigti, kad jaučiamas tiek giminaičių, artimųjų ir atsakingų įstaigų darbuotojų teigiamas poveikis ir noras padėti šeimai.

4.1.6. Vaiko elgesio ir šeimos padėties pasikeitimai, mamai grįžus iš užsienio

Svarbus momentas vaiko ir šeimos gyvenime yra grįžimas namo tų, kurie buvo palikę gimtąją šalį ir šeimą. Tikima, kad grįžus namo vienam iš tėvų, gali viskas grįžti į taip, kaip buvo prieš emigraciją arba tiesiog tikimasi tam tikrų teigiamų pakitimų žmonių gyvenime. V. Spurytės kalbinta V.

Mažeikienė (2011)²⁴ sako, kad tėvai bando tai, ką emigracijos metu prarado, kalbant apie santykius, kompensuoti materialiais daiktais, kelionėmis, tačiau buvusių santykių nepavyksta atkurti net pradėjus gyventi kartu. Psichologė-psichoterapeutė teigia, kad vaiko pašamonėje užsifiksuoja tėvų išdavystė, jie nebegalvoja apie tėvų emigravimo priežastis, jie tiesiog prisimena, kad juos paliko ir dėl to pyksta. Po ko gali sekti depresija, pasireikšti priklausomybės, toliau gali nebelankyti mokyklos, šlietis prie asocialių grupuočių tam, kad pasijustų svarbūs.

Mergaitės paklausus, kas pasikeitė, kai grįžo mama, ši atsakė: „*Viskas pasikeitė, turėdavau būt namie, niekur neišleisdavo, ir mokslai pagerėjo.*“ Šis atsakymas yra dviprasmiškas tuo, kad neaišku, kaip vaikas vertina tai, kad reikia būti visada namie, niekur neišleidžia, mokymosi rezultatai pagerėja. Galima manyti, kad vaikas pasiilgęs griežtumo ir ribų nustatymo, per daug mėgavosi laisve, kurią pats susikūrė. Norėta pasitikslinti, kaip pats santykis su mama keitėsi, pašnekovė teigė, kad pradžioje nejuto šilumos, kurios prieš tai minėjo, kad jai reikėjo, kol mama buvo užsienyje. Taip pat teigia, kad su mama mažai kalbėjo ir jautė pyktį, nes dėl dukros netinkamo elgesio motina turėjo viską mesti ir grįžti į Lietuvą. Šie pasisakymai rodo, kad mama neparodė, jog yra pasiilgusi dukters, o atvirksčiai, demonstravo savo pyktį ir nusivylimą vaiku. Toks mamos elgesys vaikui taip pat turėjo kelti nerimą ir baimę. O tokį elgesį galiam vertinti kaip emocinį smurtą, kuris pasireiškia dėmesio nesuteikimu, nesikalbėjimu (Kairienė, 2010). Tačiau dukra sako, kad vėliau mama nustojo pykti ir jos pradėjo gerai sutarti. Reiškiasi, kad motinai reikėjo laiko, kol priims savo dukrą su visomis problemomis ir elgesio pakitimais. O mergaitei mamos labai trūko, nes kai mama grįžo, ji visada būdavo šalia jos, norėjo viską pasakoti apie tai, kas vyko, kol buvo išvykusi. Taip pat pastebėjo jų santykių skirtumą, nes daugiau nei prieš išvykstant, mamai grįžus jos praleisdavo laiko kartu. Taip pat dukra ir pamini galimas to priežastis – motina neturėjo darbo ir tuo metu buvo vasara, tad laiką leisdavo sode, prie ežerų.

Mergaitę paveikė paauglystė, prasidėjo lytinis brendimas, vadinasi, prasidėjo ir su tuo susiję sunkumai. Kaip teigia R. Žukauskienė (2012), romantiniai ryšiai paauglystėje linkę dažnėti ir stiprėti, o tuo atveju, kai santykiai tarp vaikų ir tėvų yra silpni, paaugliai linkę užsiimti nesaugiu seksu, vartoti alkoholį, rūkyti. Todėl atkreipiamas dėmesys į tai, kad senelės ir anūkės interviu minima mergaitės dukra, senelės proanūkė, tačiau motina nei vieno karto nepamini savo anūkės, tai rodo, kad jai gali būti gėda pripažinti, kad jai grįžus į Lietuvą, ji nesugebėjo taip prižiūrėti savo dukters, kad ši per anksti nepradėtų lytinių santykių. Kai tuo tarpu senelė džiaugiasi, kad anūkė susilaukė kūdikio ne tada, kai jos buvo likusios be mamos Lietuvoje. R. Žukauskienė (2012) remdamasi O. Ranko

²⁴ Spurytė, V. Vaikai tampa našlaičiais dėl tėvų emigracijos. Prieiga per internetą: <http://prensa1.com/naujienos/news/new_220> [žiūrėta 2014-03-12].

teorijomis, teigia, kad atsitiktiniai, nepastovūs lytiniai santykiai padeda išvengti emocinio prisirišimo, kurio paauglio nenori, taip pat tai yra jiems būdas rasti pusiausvyrą tarp priklausomybės ir nepriklausomybės. Todėl galima teigti, kad mergaitė per anksti pradėjo lytinius santykius, nes motinai grįžus ir vėl tapo priklausomai nuo jos, nors prieš tai du metus jautėsi laisva, nepriklausoma. R. M. Berns (2009) taip pat išskiria priežastį per ankstyvo lytinio gyvenimo pradėjimo – tai tėvų skyrybos, tėvo išėjimas iš namų, su kuo iki paauglystės mergaitės susitaiko per 2–3 metus, o paauglystėje joms kyla problemų bendraujant su kita lytimi, konfliktuoja su motinomis. Tiriamu atveju šis teiginys pasitvirtino, nes mergaitė savo vaiką augina be vyro, o kartu su mama ir močiute.

Visiems trims informantams buvo užduoti klausimai „Kaip elgtumeis, jei...“. Jie parodo, kaip iš šių dienų perspektyvos jie žvelgia į tai, kas praėjo ir paveikė jų gyvenimus. Senelės buvo klausama, ką ši būtų dariusi kitaip, jei būtų vėl prašoma prižiūrėti anūkę. Pašnekovė atsakė, kad būtų vis tiek pasilikusi anūkę prižiūrėti, nes nieko nedarba. O tai, kaip elgėsi jos anūkė, ji vertina žodžiais: *„Bet čia buvo grynai jos protestas, ji palikta tėvų.“* Tai rodo, kad net po to, ką teko išgyventi dėl anūkės pasikeitusio elgesio, jos užgauliojimų ir smurto, senelė padėtų savo dukrai ir prižiūrėtų mergaitę, kurios poelgių priežastis ji pateikia. Mergaitės buvo klausama nuomonės apie tai, jei pačiai tektų kada emigruoti, kaip ši pasielgtų su savo vaiku. Ši atsakė, kad *„Aš ir dabar jau planuoju greitai metu išvažiuot dirbt ir tikrai vaiką imsiu su savim <...>. Aš manau, kad net negalėčiau būt be jos, pasiilgčiau labai.“* Mergaitė, kitaip nei jos mama, nesvarsto galimybės vaiko palikti Lietuvoje kam nors iš artimųjų. Tai rodo, kad ji nenori, kad jos vaikui nutiktų taip, kaip jai ir santykis su vaiku jai yra pakankamai svarbus. Motinai užduotas klausimas apie tai, ar tuo atveju, jei tektų vėl emigruoti, ši paliktų dukrą Lietuvoje. Motina atsakė, jog dabar tikriausiai visai neemigruotų, o jei taip būtų, ji metams laiko vis tiek nesivežtų dukros, nes, jos teigimu, *„neuzkraučiau mūsų kitiems žmonėms ant galvos“*.

Apibendrinamas:

a) motinos grįžimas pakeitė dukros laisvalaikio praleidimo būdus, neteko prieš tai turėtos laisvės, pagerėjo mokslo rezultatai, bet nors motinai grįžus į Lietuvą dukra stengėsi visada būti šalia jos ir pasakoti, kas įvyko, kol nebuvo šalia, tačiau jautė mamos pyktį dėl to, kad dėl mergaitės netinkamo elgesio buvo priversta reemigruoti;

b) motina, grįžus į Lietuvą, stengėsi pakeisti savo dukros elgesį ir sugrąžinti šeimos tarpusavio santykius į tokius, kokie buvo prieš emigraciją, tačiau negalėjo atitaisyti padarytos žalos ir padedant psichologams.

4.2. Šeimos, emigravusios kartu su savo vaikais, atvejo pristatymas ir gautų rezultatų analizė

Šiame skyriuje pristatomas atvejis ir gauti tyrimo rezultatai šeimos, kuri emigravo kartu su savo vaikais iš Lietuvos į Jungtinę Karalystę (Velsą). Motina (šiuo metu 34 m. amžiaus) emigravo anksčiau nei kiti šeimos nariai, maždaug po metų išvyko ir tėvas (šiuo metu 41 m. amžiaus) su dviem sūnumis. Tuo metu, kai emigravo vaikai, vyresniajam buvo 10 m., jaunesniajam – 4 m. Tyrimo atlikimo metu vaikams buvo atitinkamai 13 ir 8 metai ir visa šeima gyvena Velse. Stengiantis atskleisti, kaip išvykusi šeima užtikrina vaiko teisę į šeimos ryšius ir palaiko santykius su Lietuvoje likusiais asmenimis, buvo ne tik užduodami interviu klausimai, bet atliktas interviu ir su senele (tėvo motina), pas kurią vaikai praleisdavo daugiausiai laiko prieš išvykdami į Velsą.

Toliau darbe, analizuojant ir pristatant gautus tyrimo duomenis, yra naudojami informantų – šeimos narių kodai: motina – M2, tėvas – T2, jaunesnysis sūnus – V1, vyresnysis sūnus – V2, senelė – S2.

4.2.1. Emigravimo priežastys, šeimos narių reakcijos į išvykimo iš šalies žinią bei sprendimo priėmimas pasiimti vaikus su savimi

Tiriamu atveju, kai šeima nusprendė išvykti iš Lietuvos visa, o tai reiškia tėvai su vaikais, svarbu išsiaiškinti, kokios aplinkybės lėmė apsisprendimą palikti šalį, nutraukti vaikų mokslus ir lavinimą vaikų darželyje, atsisakyti darbų, gyvenimo nuosavame bute ir mažiau matytis su giminėmis, draugais ir artimaisiais. Informantų buvo klausama, kieno sprendimu ir kodėl šeima nusprendė emigruoti. Tiek motina, tiek vyras pripažino tai, kad pati emigracija buvo žmonos sugalvota išeitis geresnio gyvenimo paieškoms, tačiau galutinis sprendimas buvo priimtas abiejų kartu, viską gerai apsvarsčius. Atkreipiant dėmesį į tai, kad emigruoti mintį davė motina, tėvo buvo klausama, kaip jis į tai reagavo:

„Pradžioj man tas nepatiko, esu labiau sėslus žmogus, tačiau kai su mano darbu pasidarė nelabai gerai, kai pradėjo algos neužtekti net už komunalines paslaugas susimokėti, supratau, kad geriau nieko nesugalvosiu. Tuo labiau, reikėjo galvoti apie vaikus, apie jų buvimą Lietuvoje, kada tėvai ko ne skursta.“ (T2)

Šis tėvo atsakymas taip pat parodo emigracijos pasirinkimo priežastį – finansinių galimybių nebuvimas išlaikyti namų, šeimos, užtikrinti vaikų ateities. Apie finansinius sunkumus interviu metu minėjo ir senelė, teigdama, kad sūnaus alga stipriai sumažėjo, taip pat buvo pasiėmę paskolą, kurios įmokoms niekaip neatlikdavo pinigų. Todėl tampa aišku, kad ir antrosios šio tyrimo šeimos, kaip ir pirmosios, emigracijos priežastys – ekonominės (Mikelionienė ir kt., 2012; Šimkienė ir

kt., 2008). Verta paminėti tai, kad šeima emigravo 2009–2010 m. laikotarpiu, kai Lietuvoje ekonominė krizė įgavo pagreitį ir keitė ne vienos šeimos likimą.

Emigracija su visa šeima reikalauja didesnio pasiruošimo, nusiteikimo tiek suaugusiųjų, tiek vaikų, todėl svarbu sužinoti, kaip šiai šeimai sekėsi įgyvendinti šį savo priimtą sprendimą. Manant, kad užsienio šalies įstatymų išmanymas ir galimybių žinojimas gali daryti įtaką pasirinkimui vaikus pasiimti su savimi, buvo klausama, ar tėvai tuo domėjosi. Tiek motina, tiek tėvas teigė, kad rimtai nusprendus emigruoti, jie domėjosi, kas laukia jų vaikų, kokios yra miestelyje mokyklos, taip pat žinojo ir vaikų priežiūros tvarką. Viskas dar aiškiau pasidarė mamai išvykus, nes būdama ten, ji daugiau sužinojo ir tvarkė dokumentus šeimos atvykimui. Tai rodo, kad vaikai tėvų sprendimu tapo vaikais emigrantais, tais, kurie keliauja su šeima dėl ekonominių, socialinių priežasčių (De Lima et. al., 2012)²⁵. Emigravimo priešistorė matoma motinos atsakyme:

„Aš jau prieš kelis metus turėjau minčių išvažiuoti, ir visi apie tai žinojo, o šį kartą pasakiau, gal likus nepilnai dviem mėnesiams. Vaikai reagavo gana ramiai ir neprieštaravo, nors aš išvažiavau viena. Jie žinojo, kad atvažiuos paatostogauti pas mane, ir kad aš parvažinėsiu atostogų. O po metų laiko prisijungė ir vyras su vaikais.“ (M2)

Iš atsakymo matyti, kad emigravimas nebuvo staigus, neapgalvotas sprendimas, jis motinos buvo svarstomas keletą metų, o tai rodo, kad visa šeima apie jį žinojo ir nusiteikimas vyko palaipsniui. Motina teigia, kad jos išvykimas nesukėlė stiprių emocijų, ar bent jų nepastebėjo. Tai galėjo būti ir dėl tos priežasties, kad vaikai žinojo apie tai iš daug anksčiau, taip pat buvo nuteikiami su žinia atostogoms užsienyje pas mamą, mamos kalbėjimu apie grįžimą, jų lankymą, o svarbiausia tai, kad žinojo, jog po kažkurio laiko ir jie, ir tėtis išvažiuos pas ją gyventi. Tačiau apie vaikų kitokias emocijas pasakoja tėvas:

„Kadangi žmona išvyko anksčiau nei aš su vaikais, tai visi žinojome, kad kažkada išvažiuosime ir mes. Vaikai savaime apie tai suprato, aišku, prieš mamos išvykimą buvo visko, ir ašarų, ir nerimo, bet jie juk neliko vieni, jie buvo su manim, seneliais. O kai mes turėjom išvažiuoti, tai reagavo ramiai, sakyčiau jie dar per maži buvo, kad galėtų suprasti, kur geriau. Jiems svarbiausia, kad jie su savo tėvais.“ (T2)

Galima daryti prielaidą, kad motinos ir tėvo atsakymai apie vaikų emocijas skiriasi dėl to, kad tėvas vaikus daugiau matė, su jais bendravo, kalbėjo apie jų išgyvenimus po to, kai motina emigravo. Tuo tarpu motina matė tik tai, kaip vaikai elgėsi prieš jos išvykimą. Tėvas pabrėžia ir tai, kad vaikai neliko Lietuvoje vieni ir išskiria vaikų globojimą savo paties ir senelių. Tai rodo, kad tėvas vertina vaikų nepalikimą vienu. Taip pat tėvo atsakyme išryškėja informacija apie vaikų ramumą prieš

²⁵ De Lima, P. et al. Exploring children's experiences of migration: movement and family relationships. 2012. Prieiga per internetą: <<https://www.era.lib.ed.ac.uk/bitstream/1842/6555/1/briefing%2061.pdf>> [žiūrėta 2014-03-30].

jiems išvykstant, yra išskiriamos vaikų ramumo priežastis. Viena – vaikų amžius ir nesupratimas, kur yra geriau, kita – vaikai buvo ramūs, nes žinojo, kad bus ten, kur yra tiek tėvas, tiek mama, kad jie bus visa šeima kartu. Tai reiškia, kad šeimai yra labai svarbu buvimas visiems kartu, vaikų nepalikimas Lietuvoje. Kaip teigia R. Dapkus ir kt. (2011), vaikam reikalingas ne tik materialinis aprūpinimas, bet ir visavertė šeima, nenutrūkstama priežiūra, globa.

Vaikų (ne)palikimo vertinimas išryškėja ir kituose atsakymuose, kai buvo klausama, ar nekilo minčių vaikus palikti seneliams ar kitiems asmenims Lietuvoje. Tėvas šiuo klausimu buvo labai griežtas teigdamas: „*Ne, vaikai turi gyventi su tėvais.*“ Motinos nuomonė yra panaši:

„<...> metus laiko buvau be vaikų, bet tik „apšilusi“ planavau juos su vyru atsivežti pas save. Visada buvau tik už tai, kad vaikai gyventų kartu su tėvais. Niekada negalvojau palikti. Metus laiko vaikai gyveno su tėčiu, žinoma, ir seneliai padėjo, bet vis tiek su vienu iš tėvų ir tik laikinai.“ (M2)

Šiuo atveju motinos emigravimo ir vaikų palikimo situacija yra skirtinga nei tėvo, nes pirmiausia moteris išvyko įsikurti, pradžiai užsidirbti ir pasiruošti gyvenimui užsienyje su šeima, kitaip tariant, paruošti sąlygas sau ir šeimai. Nepaisant to, motina kaip ir tėvas teigia, kad vaikai turi gyventi kartu ir ji jaučia nuoskaudą, kad beveik metus laiko vaikai buvo tiktis su vienu iš tėvų, nors padėjo ir seneliai. Taip pat tėvų buvo teirautasi apie tai, Apie tai, kokia nuomonė dėl galimybės palikti anūkus Lietuvoje buvo klausama senelės, tačiau ši teigė, kad tokių minčių neturėjo ir ji to nenorėjo, to priežastis yra vaikų ir tėvų santykio stiprumas, klausymas ir paklusimas, nes senelė pamena, kad su jais anūkai ginčydavosi.

Nors vyras ir žmona emigracijai ruošėsi abu kartu ir tai nebuvo staigus sprendimas, senelei ši žinia buvo kelianti nerimą:

„Labai sunkiai reagavau kai pirmiausia išvažiavo marti, tai jau buvo baisiausia, nes pagalvojau, kad palieka šeimą. Tada jau ir verkiau, ir nervinausi. Bet sūnus palaikė ryšį su vaikais, su ja, dar nuvažiavo aplankyti jų, nuotraukų padarė, tada apsipratau. O paskui, kada ruošėsi kitam pavasarį išvažiuoti ir sūnus su tais anūkučiais, tada jau taip baisiai nepergyvenau, bet vis tiek buvo nelengva. Tik sakėm, gerai, kad visi kartu išvažiuoja, kad nepalieka vaikų, kad ne vienas išvažiuoja kuris, nes tada jau nutrūksta tas gyvenimas. O čia išvažiavo kartu, jie ten prisižiūri tuos vaikus ir mes ramūs.“ (S2)

Senelei didžiausią nerimą kėlė pirmiausia marčios išvykimas vienos, be vyro ir vaikų. To, galima manyti, priežastis galėjo būti šeimos ne iki galo informavimas apie emigravimo planus, apie pasiruošimą ir šeimos priėmimą po kurio laiko. Tik tada, kai susiruošė išvykimui sūnus su anūkais, senelė nurimo, tai rodo, kad jai šeimos buvimas visų kartu yra taip pat labai svarbus. Taip pat pastebima, kad senelė turėjo nuomonę apie tai, kad bet kokio išsiskyrimo tarpas bent su vienu iš šeimos narių, gali sugriauti apskritai šeimą kaip instituciją. Kad emigracija kelią grėsmę šeimai, kalba ir I.

Juozeliūnienės ir Ž. Leonavičienės (2009) atliktame tyrime, kur teigiama, kad vaikai turi vyksti su tėvais, kad šeima turi gyventi vienoje vietoje. Tai reiškia, kad yra baimė sugadinti tarpusavio santykius, o kitaip – pažeisti vaikų teises į šeimos ryšius (Sagatys, 2006; Butvilas, 2007; Kairienė, 2012 a, 2012 b; Liebel, 2012). Papildant šių autorių nuomonę, svarbu paminėti, kad reikia vaikams emigrantams suteikti galimybę bendrauti su tais, kurie liko gimtoje šalyje, taip pat vaikus būtina įgalinti būti aktyviais dalyviais emigruojant, leisti reikšti savo nuomonę, pasiimti savo daiktų ir naujoje šalyje supažindinti su nauja bendruomene, juos supančia aplinka (De Lima et al., 2012)²⁶.

Vaikų taip pat buvo teirautasi apie tai, kaip jie sužinojo ir reagavo į žinią apie visos šeimos emigravimą. Jaunesnysis vaikas teigė, kad nelabai atsimena, tačiau šiek tiek prisiminimų išlikę:

„<...> atrodo, kad iš pradžių verkiau, nes buvo gaila palikti senelius, nenorėjau skirtis su pusbroliu. Paskui tėtis daug pasakojo apie šalį, žadėjo, kad skrisim lėktuvu, todėl išvažiuoti norėjau.“ (V1)

Iš vaiko atsakymų išryškėja tai, kad buvo jaučiamas gailestis palikti artimuosius, su kuriais buvo palaikomas didžiausias ryšys (tai matoma viso interviu metu). Taip pat matomas tėvo nuteikimas ir bandymas sudominti berniuką geografinėmis žiniomis apie šalį, skrydžiu, kas mažajam kėlė didelį susidomėjimą. Vyresnysis vaikas taip pat sakė, kad nelabai atsimena, kaip jautėsi, kai tėvai pasakė, jog teks emigruoti, tačiau jam „nebuvo keista, nes savo klasėj toks ne vienas buvau“. Vadinasi, vaikas žinojo, ką reiškia pati emigracijos sąvoka ir kaip tai vyksta, tai įrodo jo žodžiai: „Buvo išvykęs ir mano draugų tėvai <...>. Nors man gal kitaip, nes aš tai turėjau išvažiuot su jais, o jie tai liko.“ Taip pat šis berniuko atsakymas atskleidžia tai, kad jis suprato savo situacijos išskirtinumą nei draugų, nes jam teko išvykti su tėvais iš Lietuvos, o jo klasiokai likę be tėvų. Toks vaiko suvokimas leidžia manyti, kad ir reakcija į emigraciją vaiko galėjo būti ne tokia jautri. Psichologė R. Breidokienė²⁷, kalbėdama apie vaiko paruošimą emigracijai sako, kad paprastai ikimokyklinio amžiaus vaikai pakankamai lengvai adaptuojasi naujoje šalyje, ypač tada, kai šalia jų yra tėvai, su kuriais yra palaikomi saugūs prierašumo ryšiai, taip pat teikia, kad vaikai iki šešerių metų amžiaus paprastai dar nebūna suformavę artimų draugystės santykių, todėl emigravimas nenutraukia jiems svarbių ryšių. Psichologė pataria tėvams anksčiau su mažais vaikais apie emigraciją, o šią žinią pateikti džiaugsmingai, kaip stengėsi padaryti ir tiriamos šeimos tėvai. Tuo tarpu psichologė sako, kad pradinėje mokykloje besimokantys vaikai nėra tokie, kaip ikimokyklinukai. Su jais labai svarbu būti sąžiningu ir atviru – nežadėti, kad naujoje šalyje jiems viskas patiks. Be to, vaikus galima nuteikti teigiamai, sakant, kad galės vaikai susirasti naujų draugų, patirti naujų įspūdžių ir pan.

²⁶ De Lima, P. et al. Exploring children's experiences of migration: movement and family relationships. 2012. Prieiga per internetą: <<https://www.era.lib.ed.ac.uk/bitstream/1842/6555/1/briefing%2061.pdf>> [žiūrėta 2014-03-30].

²⁷ Breidokienė, R. Emigracija ir vaikai. Prieiga per internetą:

<http://www.psyvirtual.lt/straipsniai/2009/emigracija_ir_vaikai_1.html> [žiūrėta 2014-02-20].

Vaikų taip pat klausta apie tai, ar jie norėjo išvykti iš šalies. Jaunesnysis teigė:

„<...> buvo įdomu išmokti naujas kalbos ir viską pamatyti. Tėtis daug pasakojo apie Velsą, todėl norėjau pamatyti, kaip viskas atrodo. Kalnai, sakė gyvensim šalia jūros, bus galima dažnai maudytos. Dar labai norėjau skristi lėktuvu.“ (V1)

Atsakyme išryškėja jau minėtas tėvų bandymas sudominti jaunesnįjį vaiką tuo, kas jo laukia naujo. Tuo tarpu vyresnįjį emigravimas ne taip domino, jis sakė: *„<...> gal nelabai, nes čia ir mokykla, ir draugai, ir giminės, bet jei važiuoja tėvai, tai vadinasi ir aš turiu važiuoti.“* Šiame atsakyme jaučiamas abejingumas kalbėti apie tai ir prisiminti, taip pat įžvelgiamas vaiko supratimas, kad vaikai turi elgtis taip, kaip nori tėvai. Svarbu tai, kad vaikas jautė nostalgiją mokyklai, draugams, seneliams, ryšys su jais visais jam yra aktualus. Tą patį apie vyresniojo anūko jausmus sakė ir senelė, kuri prisimena, kad ramesnio būdo anūkas nenorėjo išvykti dėl draugų, dėl nenoro keisti aplinkos.

Apibendrinimas:

a) šeimą emigruoti privertė finansiniai sunkumai ir šį sprendimą priėmė po kelerių metų svarstymų. Nors pirmoji emigravo motina, tėvas ir vaikai žinojo, kad po kurio laiko jie bus visi kartu, nes apie vaikų palikimą Lietuvoje nebuvo jokių svarstymų;

b) vaikai į žinią emigruoti reagavo pakankamai ramiai, nes išvykus motinai, liko su tėvu ir seneliais ir ruošėsi išvykimui į naują valstybę, tuo tarpu seneliai, išvykus pirma motinai, išsigando, kad šeima gali iširti, todėl tik tada, kai sūnus su anūkais susiruošė išvykimui, seneliai nurimo, nes šeima buvo visa kartu.

4.2.2. Emigravusios šeimos ryšių palaikymas su likusiais Lietuvoje

Tiriant emigravusią šeimą, siekiama atskleisti, ar ji stengiasi, ar noriai palaiko ryšius su likusiais Lietuvoje ir ar skatina vaikų bendravimą su tais, kuriuos mato pastarieji retai.

Pirmiausia buvo klausama apie bendravimo būdus, dažnumą bei priežastis. Apibendrinant tėvo ir motinos atsakymus, galima teigti, kad jie pagal galimybes grįžta į Lietuvą bent su vienu iš vaikų, taip pat į savaitę bent kartą skambina telefonu arba naudodami „Skype“ programą, didžiausia priežastis – ilgesys, bei noras tiek vienu, tiek kitų žinoti, kaip gyvena. Tėvas taip pat pabrėžė svarbumą ryšių su seneliais: *„<...> juk anūkų jie labai pasiilgsta, nemato, kaip jie čia auga, o anksčiau gyvenom šalia vieni kitų, kas antrą dieną vaikai pas juos būdavo.“* Tai rodo, kad tėvai deda dideles pastangas,

kad ryšys tarp senelių ir anūkų nenutrūktų, apie ryšių palaikymo svarbumą kalba ir P. de Lima et al. (2012)²⁸.

Prieš išvykstant su sūnumi senelė kalbėjo apie tai, kad bijo prarasti ryšį ne tik su anūkais, bet ir su juo bei marčia, todėl apie palaikomus ryšius bei bendravimo trūkumą su anūkais senelė sakė:

„Aišku, kad trūksta. Ir tie vaikai, kai su jais šneki kartu būdamas, tai gali šnekėt daug, o tuo kompiuteriu ir matai atrodo juos, ir girdi, bet jie neturi, ką sakyti, jie nemato ir nemoka šnekėt. O taip atrodo išsiilgsti tų vaikų. Pamačiau vakar mažiausio anūko nuotrauką metų laiko, tai ir pravirkau, negali tiesiog.“ (S2)

Senelė teigė, kad anksčiau su anūkais daugiau bendravo kompiuteriu, dabar telefonu, bet tai vyksta kas savaitę, kas dvi, o į Lietuvą šeima grįžta dabar bent du kartus per metus, tačiau patys dėl prastos sveikatos, turėjimas ūkio bei lėšų trūkumo nėra buvę pas artimuosius Velse. Iš prieš tai pateikto atsakymo matyti, kad anūkų bendravimas keičiasi, kuo didesnis atstumas tarp matymųsi, tuo mažiau ir kalbėti lieka apie ką. Taip pat bendravimui sunkumų kelia pastebimas lietuvių kalbos prastėjimas, kurį senelė įvardija kaip nemokėjimą šnekėt. Ilgesį senelė taip pat pamini kalbėdama apie tai, kai pamatai prisiminimus keliančius daiktus, nuotraukas. Tai rodo, kad senelei labai svarbu neprarasti ryšio su anūkais. Remiantis G. Sagačiu (2006) ir A. Gumuliauskiene ir kt. (2008), galima teigti, kad vaikų teisę į šeimos ryšius yra užtikrinama, nes palaikomi santykiai ir su seneliais, nes į šios teisės apibrėžtį įeina ne tik bendravimas su tėvais, bet ir su giminaičiais. Tačiau reikia pastebėti, kad ryšių ir prieraišumo stiprumas priklauso nuo bendravimo intensyvumo. Taip pat senelės teirautasi apie tai, kaip bendrauja ar kokių pasikeitimų bendravime mato, kai anūkai grįžta į Lietuvą. Apie pasikeitusius su anūkais santykius rodo senelės žodžiai:

„<...> Toks tas bendravimas. Mes tai jų klausinėjam, o jie tai nelabai turi ką papasakot. Jiems ten gerai, apie mokslą ir pasakė „gerai“ ir gulėdavo tik prieš televizorių ir žiūrėdavo anglišką filmukų kanalą. Tai jie tik gulėdavo ir niekas jiems neįdomu buvo. O į kiemą išeina, apsidairo apsidairo, apžiūri, bet jau nenori to tokio, kad va, čia jų namai.“ (S2)

Iš atsakymo išryškėja tai, kad seneliams svarbu jų anūkai, kuo jie gyvena, kuo domisi, kaip jiems sekasi, tačiau patys anūkai nebeturi noro, kuris dingo esant dideliame atstumui, kažkuo per daug domėtis, klausinėti. Žinoma, tokio bendravimo priežastis yra ir amžiaus skirtumas bei gyvenimo sąlygų pasikeitimas, dėl ko senelei yra skaudu. Tačiau ji vėliau pamini ir tai, kad jei anūkus įtrauki į kokią nors veiklą, kur jie patys gali ką nors daryti, pavyzdžiui, su seneliu sodinti bulves ir važiuoti traktoriumi, tuomet ir kalbos atsiranda. Šiuo atveju svarbu tai, kad vaikai nėra visiškai apatiški

²⁸ De Lima, P. et al. Exploring children's experiences of migration: movement and family relationships. 2012. Prieiga per internetą: <<https://www.era.lib.ed.ac.uk/bitstream/1842/6555/1/briefing%2061.pdf>> [žiūrėta 2014-03-30].

artimiams žmonėms. Tai rodo ir pačių vaikų atsakymai apie tai, ką jiems buvo gaila palikti Lietuvoje ir ko pasiilgsta, su kuo noriai bendrauja.

Jaunesnysis vaikas, paklaustas, ko labiausiai pasiilgsta iš to, kas liko Lietuvoje, sako:

„Senelių namų su jų kiemu ir sodu ir pusbrolio. Jis buvo mano geriausias draugas, tai jo labiausiai pasiilgstu. Seneliai turi šunį Mopsą, aš daug laiko praleisdavau su juo sode žaisdamas. Labai jo pasiilgstu, čia mama neleidžia auginti šuniuko, todėl labai laikiu atostogų, kai važiuosim į Lietuvą ir galėsiu nuo ryto iki vakaro žaisti su Mopsu.“ (V1)

Vaiko pateiktame atsakyme išryškėja tai, su kuo vaikas jaučia didžiausią ryšį: seneliai ir jų namai, pusbrolis-draugas, šuo. Svarbu tai, kad nors senelė sako, kad vaikams grįžus į Lietuvą įdomu tik žiūrėti animacinius filmukus anglų kalba, tačiau patys vaikai turi tik teigiamą atsiminimą pačių senelių ir jų namų. Galima teigti, kad vaiko paminėti trys pasiilgimo objektai yra jam artimiausi ir kelia geriausius prisiminimus, o Lietuva ir gyvenimas čia su tuo ir asocijuojasi. Taip pat vaiko buvo klausta apie minčių apie Lietuvą dažnumą, į tai vaikas atsakė, kad dažnai galvoja apie žiemą ir sniegą, nes Velse to beveik nebūna. Tai rodo, kad pati šalis ir gyvenimas čia jam buvo svarbus ir yra, nes vis dar yra ko pasiilgti. Taip pat vaikas pokalbio metu paminėjo, kad į Lietuvą norėtų grįžti dažniau, vadinasi, jam negana tų pokalbių telefonu, nuotraukų žiūrėjimo ar 1–2 kartų grįžimo.

Vyresnysis vaikas pokalbio metu apie tai, kas liko Lietuvoje, ko pasiilgsta, buvo neiškalbus, lakoniškas, abejingas. Jis teigė, kad buvo gaila Lietuvoje palikti katina, senelius ir šiek tiek senus draugus, klasiokus, o pasiilgsta tik katino ir senelių. Vaiko paklausta ir pasitikslinta, kodėl neliko pasiilgimų sąrašė draugų, šis atsakė, kad jų nebepasiilgsta, nes grįžus į Lietuvą nebendrauja, o būna tik pas gimines ir senelius, vaikas teigė, kad „draugų neliko“. Tai rodo, kad nepalaikomi ir nestiprinami santykiai išnyksta, o to pavyzdys yra draugų netekimas. Apie anūko palaikomus su draugais santykius minėjo ir senelė:

<...> namie, tai tų draugų ėjo ten pas juos, su dviračiais važinėjo, o paskui kai parvažiuodavo, tai gal tik pirmą kartą buvo susitikę su tais draugais, kad pasikvietė juos į namus keli draugai ir viskas. O jau dabar jau nesusitinka su tais draugais ir jie išvis net nė nenori, nežino ką daryt su jais.“ (S2)

Senelės pastebėjimas apibendrina tai, ką kalbėjo vyresnysis vaikas apie draugų netekimą ir nebuvimą. Pasikeitusios gyvenimo sąlygos, bendrų temų nebuvimas, kalbos suprastėjimas padarė neigiamą įtaką draugysčių išlaikymui.

Taip pat vaiko domėtasi, kaip dažnai jis prisimena tuos, kas liko jam brangūs Lietuvoje, šis atsakė:

„Tuomet, kai pasakoju dabartiniams draugams apie Lietuvą, nes jie apie ją nieko nežino. Ir šiaip kartais prisimenu, kai tėtė nuotraukas kokias žiūri ar mums rodo, filmus kai paleidžia, su mama kai apie buvusius namus kalba.“ (V2)

Iš šio atsakymo galima matyti tai, kad tėvai stengiasi vaikams priminti, ką jie paliko Lietuvoje, pas ką jie turi sugrįžti, dėl šios priežasties ir vaikų santykis su gimtąja šalimi nėra visiškai nutrūkę. Taip pat reikšminga tai, kad vaikas dabartiniams draugas yra lyg ir priverstas pasakoti apie Lietuvą, o tai kartu ir skatina jo prisiminimas neišnykti.

Tėvų buvo teiraujamasi apie tai, kokias jie pastebi vaikų reakcijas išvykus į užsienį. Motina teigė, kad kai tik vaikai atvyko pas ją, prisimindavo ir kalbėdavo apie senuosius namus, senelius, katiną, tačiau niekada neminėjo, kad nori grįžti, taip pat teigia, kad vaikai greitai apsiprato, nes susikūrė visa šeima naujus namus, naują gyvenimą. Tėtis teigia, kad vyresnysis sūnus apie pusę metų prisimindavo senus namus, draugus, su kuriuos, kaip minėta anksčiau, sutikus nėra apie ką kalbėti. Mažasis taip, tik pirmais grįžimais norėdavo susitikti kaimynų vaikus, o vėliau nebeteko prasmės. Apie tai, kaip tėvai neleidžia pamiršti gimtųjų namų, rodo tėvo žodžiais: „*Taip pat daug rodau vaizdelių, nuotraukų iš to, kaip mes gyvenom Lietuvoje, nenoriu, kad jie pamirštų vietas, senelius, kad turėtų tų atsiminimų.*“ Šie teiginiai patvirtina ir vyresniojo vaiko minėtus žodžius apie tai, kaip dažnai prisimena Lietuvą ir tai, kas joje pasiliko. Taip pat tėvas pastebi tai, kad vaikai praranda kalbėjimo lietuviškai gebėjimus, dėl šios priežasties taip pat stengiasi vaikams rodyti nufilmuotus vaizdelius, kaip jie deklamuodavo eilėraščius, lietuviškus filmus. Kad svarbu saugoti lietuviybę emigrantų šeimose rašo ir A. Mazolevskienė ir S. Montvilaitė (2013), teigdamos, kad gyvenant emigracijoje būtina formuoti vaiko, kaip lietuvių tautos nario, vertybes bei akcentuoti patriotiškumą. Galima teigti, kad tėvams svarbu ne tik ryšių su Lietuvoje likusiais giminaičiais palaikymas, bet ir lietuviybės išsaugojimas. Psichologė R. Breidokienė teigia, kad jei vaikas namuose bendrauja gimtąja klaba, tai tik po daugelio metų jo gimtosios kalbos įgūdžiais taps prastesni, tačiau šios tiriamos šeimos atveju matyti, kad lietuvių kalba suprastėjo praėjus keliems metams. Taip pat specialistė teigia, kad būtent dėl kalbos skirtumų, kuomet tėvai prasčiau kalba užsienio kalba, o vaikai geriau, gali kilti įvairių nesusipratimų bendraujant.²⁹ Galima teigti, kad tiriamos šeimos tėvai bando tam užskirsti kelią skatindami lietuvių kalbos vartojimą, jos klausymą.

²⁹ Breidokienė, R. Emigracija ir vaikai. Prieiga per internetą:

<http://www.psyvirtual.lt/straipsniai/2009/emigracija_ir_vaikai_1.html> [žiūrėta 2014-02-20].

Apibendrinimas:

a) emigravusi šeima su likusiais Lietuvoje artimaisiais ryšius palaiko ir bendrauja dažniausiai telefonu ar internetu, taip pat pagal galimybes stengiasi parsikristi į gimtąją šalį aplankyti artimųjų, nes ilgisi ir domisi vieni kitų gyvenimais;

b) seneliai prieš emigraciją bijojo dėl ryšio praradimo ne tik su anūkais, bet ir savais vaikais, bet šiuolaikinės technologijos, pokalbiai telefonu ir keletą kartų parsiskridimai į Lietuvą padeda palaikyti santykius su išvykusiais šeimos nariais. Tačiau pastebima tai, kad emigravimas ir atstumas paveikė anūkų domėjimąsi grįžus pačiais seneliais, jų gyvenimu;

c) emigravimas padarė didžiausią įtaką vaikų ir Lietuvoje likusių jų draugų santykiams, kurie nutrūko po pirmųjų parvykimų į Lietuvą.

4.2.3. Tėvų ir vaikų santykių bei gyvenimo sąlygų pasikeitimas emigravus

Pasikeitusi aplinka, šalis, gyvenimo sąlygos, daro įtaką žmonių gyvenimams ne tik kiekvienam atskirai, bet ir žmonių grupei, šiuo atveju šeimai. Svarbu sužinoti, ar sprendimas emigruoti visiems kartu ką nors pakeitė šeimos santykiuose, bendravime, jei taip, kaip tuo pasikeitimus vertina tiek vaikai, tiek tėvai.

Siekiant sužinoti, ar emigravimas paveikė vaikų elgesį, tėvų buvo klausama, kaip jis pakito ir kaip su tuo elgėsi. Tiek tėvas, tiek mama teigė, kad su vaikų elgesiu sunkumų neturėjo:

„<...> jokių problemų kaip ir nebuvo. Nors ir turėjo išmokti dvi užsienio kalbas, bet nesiskundė. Jaunesnysis visada norėjo eiti į mokyklą, nors iš pradžių ir nesusikalbėjo su vaikais, vyresnysis į mokyklą nenorėjo, bet taip buvo ir Lietuvoje. Bet ir nesiskundė mokykla, nes patys mokslai buvo lengvesni. O vėliau ir susirado draugų.“
(M2)

Iš atsakymo matyti, kad nors faktorių, kas galėjo apsunkinti vaikų elgesį ar pabloginti nuotaikas buvo užsienyje, tačiau vaikai su tuo susidorojo. Kaip teigia D. K. Kuzmickaitė (2008), užsienio kalbos nemokėjimas yra priežastis, dėl kurios dažnai šeimos vaikas palieka vaikus Lietuvoje, tačiau šioje šeimoje sunkumų nesukėlė net tai, kad vaikai turėjo mokytis dvi užsienio kalbas ir dar kalbėti savo gimtąja. Taip pat vaikai nuvykę įsitikino, kad nemokant užsienio kalbų, mokytis yra lengviau nei Lietuvoje. Galima daryti prielaidą, kad nors mokyklą vyresnysis sūnus lankė tiek Lietuvoje, tiek Velse nenoriai, tačiau paprastesni mokslai kelia teigiamas emocijas, kurios galėjo būti visiškai kitokios, jei mokytis būtų nesisekė. Tėvui nerimą kėlė ir vyresniojo sūnaus labai ramus būdas, svetimų žmonių nenoras prisileisti arčiau, bet taip pat viskas pasikeitė, kai naujojoje mokykloje žinias patikrino ir perkėlė į aukštesnę klasę, nei jis turėjo būti Lietuvoje. Tai suteikė vaikui didesnę

pasitikėjimą savimi ir šalimi, kurioje jis pasiliks. Verta atkreipti dėmesį tai, kad kai kuriais atvejais, užsienio mokyklos, mokytojai nėra pasirengę priimti emigrantų vaikų dėl tam tikrų biurokratinių dalykų (Zasyrkin et al., 2013), tačiau šiai šeimai ir jos vaikams, su ugdymo įstaigomis problemų nepasitaikė nei dėl kalbos nemokėjimo, nei dėl nepritaikytų programų ar mokytojų nepasirengimo. Dėl jaunesniojo sūnaus taip pat tėvas išgyveno, nes šis, jų manymu, yra hiperaktyvus, tuo labiau, kad jokios kalbos nemokėjo apskritai, tik šiek tiek lietuviškai, keik gali mokėti ketverių metų vaikas, tačiau noras bendrauti ir aktyvumas jam suteikė žinomumą darželyje.

Apie pasikeitusius savo ir vaikų santykius tėvai sakė:

„<...> labiau suartėjome, nes aš vedžioju ir į mokyklą ir iš jos (žinoma, vyresniojo jau nereikia), ir šiaip kartu praleidžiame daugiau laiko.“ (M2)

„<...> tai santykius tik sustiprino, nes mes daugiau laiko praleidžiame su jais. Lietuvoje vaikai nemažai laiko praleisdavo su seneliais, o čia jau tik su mumis.“ (T2)

Tėvų atsakymai rodo, kad jie emigracijos padarytą įtaką jų ir vaikų santykiams laiko teigiama, pasikeitusios gyvenimo sąlygos pakeitė ir laiką, ir buvimą su vaikais. Taip pat tėvas teigia, kad anksčiau vaikai leisdavo laiką su giminėmis, o dabar, kai galimybės neleidžia, tėvams tenka daugiau laiko skirti savo vaikams. Taip pat verta paminėti, kad ir Jungtinės Karalystės įstatymai yra griežtesni dėl vaiko priežiūros, kas šiuo atveju, taip pat daro įtaką praleidžiamam laikui su vaikais.

Kadangi tėvai daugiau laiko skiria vaikams, domėtasi, kaip jį išnaudoja, ką veikia. Tėvas teigia, kad beveik visą vakarą po darbo praleidžia su vaikais, taip pat šie turi savo kambarius ir žaidimus. O savaitgaliais tenka daugiau pakeliauti, eina stebėti gamtos, nes gyvena šalia draustinio, daug laiko leidžia pajūryje, o kai persikraustė į naują namą su nuosavu kiemu, daugiau laiko praleidžia kieme. Motina daugiau bendrauja tol, kol veda ar parsiveda mažąjį iš mokyklos, kol ruošia kartu pietus, taip pat stengiasi vestis ir į daržą, šiltnamį. Taip pat mama pabrėžė: *„Tikrai vaikai visada šalia ir visada žinau, kur jie yra ir ką veikia.“* Tai rodo, kad naujo gyvenimo sąlygos suteikė daugiau atsakomybių tėvams. Siekiant sužinoti, kokią emigravimas įtaką padarė ne tik šeimos santykiams, bet ir laiko praleidimui, buvo teiraujamasi, kaip praleistas laikas, veiklos skiriasi nuo Lietuvoje buvusio:

„Lietuvoje tikrai mažiau laiko leisdavau su vaikais. Pagrindė dėl darbo grafiko. Dėl to vaikai daugiau laiko leisdavo su tėčiu, su seneliais. O ir pramogų čia turime daugiau ir daugiau galime sau leisti. Mes čia vis tik atvažiuome ne užsidirbti, nekreipdami dėmesio į gyvenimo sąlygas, bet gyventi normalų šeimyninį gyvenimą, normaliomis gyvenimo sąlygomis, skirdami pakankamai laiko visai šeimai.“ (M2)

Iš mamos atsakymo matyti, kad Lietuvoje ji vaikams skirdavo mažiau laiko dėl galimybių neturėjimo. Taip pat ji pabrėžia tai, kad pagerėjusi materialinė padėtis pakeitė ir šeimos įpročius, ir laiko leidimo būdus. Tai, kad nebuvo patenkinta tuo, ką turėjo Lietuvoje ir kokį gyvenimą gyveno, rodo

mamos žodžiai apie tai, kad čia (užsienyje) yra normalus gyvenimas, normalios gyvenimo sąlygos, kurias ir norėjo turėti atvykę į čia su visa šeima. Tėvas taip pat mini tai, kad laiko tenka su vaikais leisti daugiau, nes nėra daugiau kam juos prižiūrėti, taip pat pabrėžia, kad daugiau pakeliauja ir turi didesnes galimybes kitoms pramogoms, ko Lietuvoje nebuvo. Kaip didžiausias to priežastis abu tėvai išskiria gaunamą atlyginimą, užtikrintumą darbu, socialines garantijas dėl visos šeimos. Nors imigrantai paprastai Jungtinėje Karalystėje gauna vidurinį atlyginimą (tos šalies atžvilgiu), jiems tai leidžia gyventi tinkamai, leisti sau keliones, išlaikyti šeimą, sutaupyti pinigų (Alifanovienė, Krikščiūnaitė, 2008).

Vaikai, kaip ir tėvai, pajuto pokyčius savo gyvenime, kuriuos sukėlė emigracijos reiškinys. Pirmiausia buvo teiraujamasi apskritai, kaip jie jaučiasi naujoje aplinkoje. Jaunesniajam, kaip ir vyresniajam, viskas patinka, tačiau norėtų šiltesnių orų ir džiaugiasi tuo, kad Lietuvoje gyveno bute ir teko su broliu dalintis kambariu, o dabar gyvena name ir turi savo nuosavą erdvę, kas jį labiausiai ir džiugina. Vyresnysis sūnus naujoje šalyje nors jaučiasi „*labai gerai*“, bet yra kritiškai nusiteikęs vietinių Velso gyventojų atžvilgiu: „*<...> bet žmonės tai keistoki, bet pripratau*“. Iš vaikų atsakymų matyti, kad abu jaučiasi gerai, patenkinti buvimu naujoje valstybėje ir niekas nekelia didelio nerimo. Tuo tarpu N. Sigona, V. Hughes (2012) teigia, kad dažnai emigrantai susiduria su būsto problema, gyvena susigrūdę daug šeimų į vieną namą, dėl ko būna pažeista apskritai vaiko teisė mokytis, laisvai bendrauti su tėvais, ko šiuo atveju nepastebima³⁰.

Išsiaiškinus, kaip vaikai jaučiasi naujame krašte, jų taip pat buvo klausiama apie santykių su tėvais pasikeitimus. Mažasis atsakydamas į šį klausimą dar kartą pamini savo atskirą kambarį, savo nuosavus žaislus ir žaidimus, dėl kurių, jo nuomone, jam tenka mažiau bendrauti su tėvais, tik pyksta dėl to, kad ne neleidžiama jam žaisti visada kai jis nori. Sužinojus, kad tėvai ne visą laiką leidžia žaisti, buvo siekta išsiaiškinti, kokią alternatyvą tėvai pasiūlo:

„Tada su tėte žiūrėjim laidas lietuviškas, einam prie jūros, dažniau su mama važiuojam į parduotuves. Ji daug mezga, tai duoda ir man, aš jai sakau, kad to berniukai nedaro, bet ji sakė, kad galėsiu apie tai mokykloje pasigirti. Aj, dar vedasi mane į šiltnamį, moko apie augalus.“ (V1)

Iš pateikto atsakymo matyti, kad tėvai stengiasi kuo daugiau laiko leisti su vaikais, imtis naujų veiklų, mokytis. Taip pat verčia daryti ne tik tai, kas vaikui malonu, bet ir tai, kas ateityje gali praversti ar tiesiog praplėsti akiratį. Vyresnysis sūnus neprisiminė, ar santykiai kažkuo skiriasi nuo to, kokie jie buvo Lietuvoje. Tik pastebėjo, jog Lietuvoje galėjo vienas laisvai vaikščioti, o čia tėvai jį iki

³⁰ Sigona, N., Hughes, V. No Way Out, No Way In: Irregular migrant children and families in the UK. 2012. Prieiga per internetą:

<https://www.compas.ox.ac.uk/fileadmin/files/Publications/Reports/NO_WAY_OUT_NO_WAY_IN_FINAL.pdf> [žiūrėta 2014-03-30].

12 metų turėjo nuvesti ir parsivesti iš mokyklos, todėl daugiau tekdavo kalbėtis. Taip pat suprato, jog tėvai turi juo ir broliu čia labiau rūpintis, nes prisimena įvykį, kai tėtis greitai išbėgo iš namų parnešti iš restorano pietus, tačiau kaimynai pamatė, jog vaikai liko vieni namuose ir iškvietė policiją ar specialias tarnybas. Apie panašias situacijas dėl vaikų palikimo vienu ar nepriežiūros, kurios baigiasi rimtu socialinių tarnybų įsikišimu, kalba ir O. Tarvydienė (2010), sakydama, kad tarptautinės teisės aktai numato, kad tos valstybės, kurioje gyvena vaikas, institucijos priima lemiamus sprendimus dėl vaikų priežiūros, o ne ta šalis, kurios pilietybę turi vaikas.³¹

Pasiteiravus apie tai, ar užtenka su tėvais praleidžiamo laiko, vyresnysis atsakė, jog užtenka, o kartais net per daug, o jaunesnysis teigė, kad užtenka, bet norėtųsi daugiau laiko leisti su tėčiu, o su mama yra per daug, kai tenka padėti darže. Taip pat tyrimu išsiaiškinta, kad vaikai po pamokų su mama kartu gamina pietus, kartais eina pasivaikščioti, žaidžia kieme ar pajūryje, o su tėte mažasis ruošia namų darbus. Savaitgaliais, kaip ir sakė tėvai, vaikai su šeima daug keliauja, rengia iškylas, žaidžia stalo žaidimus ar pietauja su lietuviais giminaičiais, kurie gyvena tame pačiame miestelyje. Nors iš vaikų ir tėvų pasakojimų atrodo, kad laiko praleidžiamo kartu yra pakankamai, buvo vaikų klausama, ką jie dar norėtų veikti su tėvais kasdien. Vyresnysis sūnus atsakė trumpai ir aiškiai, kad viskas gerai, kaip dabar yra, tuo tarpu jaunesnysis daugiau laiko norėtų praleisti su tėčiu ir kad šeima turėtų dviračius, kuriais galėtų važinėti čia, nes Lietuvoje tai darydavo. Tai rodo, kad paaugliui sūnui dabartinė šeimos situacija ir bendravimas su tėvais yra pakankamas, o jaunesniajam tėvo skiriamo dėmesio yra per mažai, taip pat norėtų, kad visa šeimą leistųsi į keliones su dviračiais, nes tai primena Lietuvą.

Atliekant interviu su visais informantais ir teiraujantis apie gyvenimo pasikeitimus, nebuvo užsiminta apie tai, kad naujoje šalyje emigrantams sunku prisitaikyti, kad juos nenoriai priima vietinių žmonių bendruomenė, priskyrimu žemesniam sluoksniui ir pan. (Platt, 2005), todėl galima daryti prielaidą, kad visa šeima sėkmingai adaptavosi naujoje gyvenamojoje vietoje ir dėl šios priežasties neigiamų vaikų elgesio, tėvų ir vaikų santykių pakitimų negalima įžvelgti.

Apibendrinimas:

a) tyrimo metu išsiaiškinta, kad emigravimas su visa šeima vaikų elgesiui neigiamo poveikio nepadarė, o atvirkščiai, vaikai labiau pradėjo pasitikėti savimi;

b) emigracija paveikė vaikų ir tėvų santykius, kurie dar labiau sutvirtėjo. Tėvai su vaikais praleidžia daugiau laiko kartu nei Lietuvoje, turi didesnes galimybes užsiimti įvairesne veikla, dažnai

³¹ Čepaitė, Z. Ar emigrantai – blogi tėvai? Prieiga per internetą: <<http://www.delfi.lt/news/daily/emigrants/ar-emigrantai-blogi-tevai.d?id=32423967#ixzz2yrAg7hJp>> [žiūrėta 2014-01-25].

keliauja tos šalies, kurioje gyvena, apylinkes. To priežastys yra pagerėjusi materialinė padėtis ir užsienio šalies įstatymai, kurie yra griežtesni vaikų globos klausimu.

IŠVADOS

1. Emigracijos reiškinio teorinis diskursas parodė, kad emigracija, kaip socialinis reiškinys, yra aktualus, reikšmingas ir mokslininkų tyrinėjamas ne tik viso pasaulio, bet konkrečiai Lietuvos, jos gyventojų kontekste. Tokiems tyrimams pagrindą suteikia emigraciją lemiančių priežasčių gausa, išvykstančių žmonių skaičiai bei pokyčiai, kuriuos šis reiškinys sukelia tiek šalies, tiek visuomenės, tiek šeimų gyvenimuose.

2. Lietuvos, ir ne tik, gyventojų emigraciją bendrąja prasme lemia siekis ieškoti to, kas ir kur yra geriau, noras sau, šeimai, vaikams užtikrinti kokybiškesnę ateitį. Dėl to pagrindinėmis emigracijos priežastimis įvardijama prasta gyventojų finansinė padėtis, sunki gyvenamosios šalies ekonominė situacija, kuri tai pat lemia ir „protų nutekėjimą“, kai šalį palieka mokslininkai, gydytojai, tyrėjai, turintys geresnes perspektyvas svečiose šalyse, taip pat aukštesnių mokslo rezultatų siekdami emigruoja studentai, tikėdami, kad po studijų ras jas atitinkantį darbą, tokiu būdu užsitikrins sau ateitį. Be viso to, žmonės emigruoja dėl kultūrinių, socialinių, politinių priežasčių. Visa tai, ir dar daugiau, daro poveikį šalies gyventojų skaičiui, gimstamumui, ūkio augimui, kultūros ir tautiškumo išsaugojimui, šeimoms, kurioms dėl emigravimo tenka keisti struktūrą, gyvenimo būdą ir santykius, šeimų stabilumui, vaikų ir tėvų santykiams, vaiko emocinei, psichologinei būklei ir galimiems vaiko teisių pažeidimams.

3. Lietuvai ratifikavus Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvenciją, pasikeitė vaiko padėtis Lietuvos visuomenėje – jis įgavo teisinį statusą, vadinasi, turi teises, kurios yra apibrėžtos, o nuo jų pažeidimų vaikas turi būti apsaugotas. Šie vaiko statuso, jo teisių įvardijimo pasikeitimai padarė įtaką valstybės, visuomenės, šeimos požiūriui į vaiką – yra įgyvendinamos ir ginamos jo teisės, užtikrinami vaiko interesai bei atsižvelgiama į poreikius, nuomonę. Tačiau socialiniai procesai skirtingai veikia žmones, visuomenę, šeimą, kaip tam tikrą uždara instituciją, kurioje vaiko teisių įgyvendinimas priklauso nuo tėvų ar kitų suaugusiųjų. Tai reiškia, kad šalies gyvenime vykstantys socialiniai pokyčiai daro nevienodą įtaką žmonėms, jų suvokimui, todėl ir vaiko teisių užtikrinimas yra šeimose suprantamas skirtingai ir dėl šios priežasties susiduriama su vaiko teisių pažeidimais.

4. Vaiko teisė į šeimos ryšius yra viena iš nedaugelio vaikų teisių, kurios užtikrinimu ir įgyvendinimu privalo rūpintis pirmiausia tėvai (globėjai), tada valstybė ir jos institucijos, atsižvelgiant į

tai, ar vaikas palaiko socialinius santykius, tiesiogiai bendrauja su šeimos nariais ir giminaičiais. Pažymima, kad šeima kiekvieno žmogaus atveju gali būti suprantama ir įvardijama skirtingai. Vieniems ji asocijuojasi su tėvais, broliais ir seserimis, kiti mini ir senelius, ir kitus giminaičius, dar kiti – be artimiausių narių pažymi draugus ir kt. Tačiau svarbiausia tai, kad šeima yra vaiko pirmoji ugdymo institucija ir gyvenimo pagrindų davėja, nuo kurių priklauso tolesnė vaiko socializacija ir gyvenimas, todėl santykio ar ryšio praradimas tarp vaiko ir tėvų gali turėti sunkių pasekmių tiek vaiko, tiek šeimos gyvenime.

5. Abiejų tėvų ar vieno iš jų emigracija turi reikšmę vaiko socialinės gerovės užtikrinimui ir daro neigiamą poveikį vaiko teisių įgyvendinimui, kuris pasireiškia įvairių teisių pažeidimais: vaikas gali būti diskriminuojamas, gali turėti netinkamas gyvenimo sąlygas, gali būti neatsižvelgiama į jo teisėtus interesus, gali būti su juo netinkamai elgiamasi, neatsižvelgiama į jo nuomonę, nesirūpinama jo sveikatos apsauga, medicinine priežiūra ir kt. Tačiau svarbiausia, gali būti ir dažniausiai būna pažeista teisė į šeimos ryšius, teisė į gyvenimą kartu su tėvais, būti jų auginamiems. Tėvų emigracijos atveju šios teisės pažeidimo pasekmės yra skaudžios ir tapatinamos su netekties jausmo sukeliomomis pasekmėmis: sutrikęs vertybių priėmimas, kyla adaptacijos problemų, linkstama į agresyvų, delinkventinį elgesį, smurtaujama, užsidaroma nuo supančio pasaulio, menkas savęs vertinimas, nedrausmingumas, suprastėja mokslo rezultatai, pradedama nelankyti mokyklos, konfliktuojama su bendraamžiais ir suaugusiais, imamas vartoti alkoholis, vaiko gyvenime atsiranda kiti žalingi įpročiai ir t. t. Tai rodo, kad tėvų išvykimas ir vaiko palikimas giminaičiams ar kitiems globėjams atsiliepia vaiko psichologinei savijautai, sukelia elgesio problemų, kurios pasireiškia mokykloje, bendraujant su globėjais ir tėvais. Reikšmingiausia prevencinė priemonė šios teisės įgyvendinimui ir užtikrinimui – likti su vaiku (-ais) Lietuvoje arba emigruojant pasirūpinti jų išsivežimu su savimi. Vaikams, kuriuos paliko tėvai ir kuriems emigracija padarė neigiamą poveikį, gali padėti psichologų, socialinių darbuotojų konsultacijos, mokytojų žinojimas apie šį įvykį vaiko gyvenime, didesnė globėjų, giminaičių kontrolė ir domėjimasis vaiku, jo išgyvenimais, didesnis tėvų dėmesys.

6. Atliktas tyrimas atskleidė, kad tiriamų šeimų narių emigracijos priežastis yra viena dažniausių – ekonominė, geresnių finansinių galimybių ieškojimo, bet šeimos to siekė skirtingais būdais – vienos šeimos motina emigravo, o dukrą paliko prižiūrėti senelei Lietuvoje, kita šeima emigravo visa, tik pirmiausia išvyko motina, o vėliau prie jos prisijungė tėvas su vaikais. Nors toks pasirinkimas priklauso nuo galimybių (ekonominių, kalbos mokėjimo, laikotarpio nusimatymo ir pan.),

tačiau tai taip pat rodo, kiek tėvams yra svarbi šeima ir jos savitarpio santykiai. Be to, buvo nustatyta, kad:

a) kartu su vaikais emigravusi šeima nepastebėjo ryškių vaikų emocinių ar elgesio pakitimų, kuriems įtaką galėjo padaryti emigracija, o atvirkščiai – šeimos santykiai sustiprėjo, tėvai ir vaikai praleidžia daugiau laiko kartu ir įvairioms veikloms turi geresnes finansines galimybes, kokių Lietuvoje neturėjo. Dėl tokio gyvenimo pasikeitimo šeima nusprendė negrįžti į Lietuvą tol, kol vaikai nebaigs mokslų, nes šie jiems sekasi labai gerai;

b) pastebėtas ryškus elgesio pasikeitimas mergaitės, kurią emigravusi motina paliko globoti senelei. Iškart po motinos išvykimo vaikas pradėjo maištauti, protestuoti, elgtis nepagarbiai su globėja, išryškėjo delinkventinis elgesys, suprastėjo mokslo rezultatai, pradėjo nelankyti pamokų, o galiausiai buvo pašalinta iš mokyklos, vaiko autoritetais tapo draugai, kurie įtaką padarė ir žalingų įpročių atsiradimui ir pan., tačiau nei senelė, nei motina, bendraudama su dukra per atstumą, nepajėgė su tuo kovoti. Grįžus motinai, mergaitė daugiau laiko leido su ja, tačiau atitaisyti jų santykiams padarytą žalą sunku, iki šiol jie nėra artimi, kokių norėtų abi. Tai rodo, kad motinos emigracijos metu sutriko dukros elgesys, psichologinė savijauta, pasikeitė bendravimo įgūdžiai ir vertybių sistema, o tai sukėlė nerimą ir rūpestį tiek su ja likusiai senelei, tiek išvykusiai motinai. Vadinasi, tokioms šeimoms reikalingas ypatingas dėmesys bei speciali socialinė ir psichologinė pagalba.

REKOMENDACIJOS

Seniūnijoms, savivaldybėms

1. Atsižvelgiant į tai, kad emigruoti ir vaikus Lietuvoje palikti nusprendę tėvai nežino, kokių reikia imtis priemonių dėl vaiko globos paskyrimo arba to darymo vėliau, neišmanymo, kaip vaiką paruošti išsiskyrimui, rekomenduojama seniūnijose, savivaldybėse, mokyklose, interneto specialiuose puslapiuose talpinti bendrąją informaciją, kuri padėtų geriau pasiruošti tėvams emigracijai, o vaikams – adaptuotis.

2. Atsižvelgiant į tai, kad emigravus tėvams, iškyla sunkumų globėjams su globotiniais, rekomenduojama savivaldybėse organizuoti pasirengimo globoti seminarus, savitarpio pagalbos grupes, kur globėjai pamatytų, jog kyla problemų ne tik jiems, o šalia būtų žmogus (psichologas, socialinis darbuotojas, konsultantas), kuris galėtų patarti, kaip padėti paliktam vaikui ir visai šeimai.

Mokykloms, ugdymo įstaigoms

1. Atsižvelgiant į žinią, kad emigravus tėvams, suprastėja vaiko (-ų) mokslai, pamokų lankymas, rekomenduojama apie šeimoje esančią situaciją informuoti mokyklos administraciją, socialinius pedagogus, psichologus, auklėtojus ir mokytojus, nes pastarieji apie vaiko elgesio pasikeitimo priežastis ir šeimoje esančią situaciją dažnai nežino ir nesiima specialių priemonių ir pagalbos vaikui. Toks vaikas yra iš krizę išgyvenančios šeimos, todėl visa mokyklos bendruomenė turi jam padėti, o ne imtis griežčiausių priemonių, tokių kaip vaiko pašalinimas iš mokyklos.

Užsienio šalių socialiniams centrams, savivaldos institucijoms, turinčioms sąsajų su imigrantais, jų šeimomis

1. Atsižvelgiant į tai, kad tėvai vis dar renkasi vaiko palikimo galimybę Lietuvoje dėl nežinojimo, kas jų laukia, kokios perspektyvos ir galimybės, užsienio šalių atsakingoms įstaigoms, į kurias imigruoja lietuviai ir kitų šalių gyventojai, rekomenduojama paruošti valstybinėmis kalbomis informaciją, kurioje būtų nurodytos galimybės dėl visos šeimos imigravimo: darželiai, mokyklos, socialiniai centrai, pagalbos grupės, atsakingi asmenys, teisės aktai, svarbiausia informacija apie tai, ką daryti atvykus naujai šeimai į šalį.

LITERATŪRA

Norminė ir kita literatūra

1. Alifanovienė, D., Krikščiūnaitė, L. Lietuvių emigrantų Didžiojoje Britanijoje gyvenimo būdo analizė: profesinės veiklos aspektai // Jaunųjų mokslininkų darbai. 2008, nr. 2 (18), p. 6–10.
2. Barcevičius, E., Žvalionytė, D. Išvados: ar nustos sukintis užburtas migracijos ratas? // Užburtas ratas? Lietuvos gyventojų grįžtamoji ir pakartotinė migracija. Moksliniai redaktoriai: E. Barcevičius, D. Žvalionytė. Vilnius: Vaga, 2012, p. 271–288.
3. Barcevičius, E., Žvalionytė, D. Įvadas // Užburtas ratas? Lietuvos gyventojų grįžtamoji ir pakartotinė migracija. Moksliniai redaktoriai: E. Barcevičius, D. Žvalionytė. Vilnius: Vaga, 2012, p. 17–29.
4. Barkauskaitė, M. Paauglių socializacija: ypatumai, kaitos galimybės // Pedagogika. 2007, nr. 88, p. 116–123.
5. Berns, R. M. Vaiko socializacija. Šeima, mokykla, visuomenė. Kaunas: Poligrafija ir informatika, 2009.
6. Bitinas B., Rupšienė V., Žydžiūnaitė V. Kokybinių tyrimų metodologija: Vadovėlis vadybos ir administravimo studentams. Klaipėda: S. Jokužio leidykla-spaustuvė, 2008.
7. Butkus, M., Matuzevičiūtė, K. Emigracijos ir reemigracijos situacija Lietuvoje // Vadyba. 2009, nr. 1 (14), p. 27–32.
8. Butvilas T. Emigracija: palikti vaikai // Acta humanitarica universitatis Saulensis. 2007, t. 5, p. 378–385.
9. Butvilas T. Šeimoje netektį patyrusių pradinėjų klasių mokinių vertybių internalizacijos raiška // Acta Paedagogica Vilnensia. 2005, nr. 14, p. 38–48.
10. Butvilas T., Terepaitė J. Tėvų emigraciją patyrusių vaikų asmenybiniai bruožai ir jų emocinį ugdymą sąlygojantys socialiniai mitai // Jaunųjų mokslininkų darbai. 2008, nr. 1 (17), p. 70–74.
11. Butvilas, T. Šeimoje netektį patyrusių pradinėjų klasių mokinių statusas klasėje kaip jų socializacijos veiksnys // Acta Paedagogica Vilnensia. 2006, nr. 17, p. 122–131.
12. Civinskas, R., Levickaitė, V., Tamutienė, I. Vengiančių lankyti mokyklą vaikų problemos ir poreikiai. Monografija. Vilnius: Garnelis, 2006.
13. Česnuitytė, V. Šeimos samprata: Lietuvos gyventojų subjektyvus požiūris // Socialinis darbas. 2012, nr. 11 (2), p. 257–270.

14. Damulienė, A. Migracijos problema Lietuvoje ir jos įtaka šalies ekonomikai // *Business systems and economics*. 2013, nr. 3 (1), p. 106–118.
15. Dapkus, R., Lisinskienė, A., Šukys S. Emigracijos poveikis jauno žmogaus raidai darnaus kaimo vystymosi kontekste // *Vadybos mokslas ir studijos – kaimo verslų ir jų infrastruktūros plėtrai*. 2011, nr. 2 (26), p. 59–68.
16. Giedraitytė, M., Bieliauskaitė, R. Vaikų, kurių tėvai išvykę iš Lietuvos, elgesio ir emocijų sunkumai: palyginimas su Lietuvos reprezentacinės imties duomenimis // *Tarptautinis psichologijos žurnalas: biopsichosocialinis požiūris*. 2007, nr. 7, p. 9–28.
17. Giedraitytė, M., Lazdauskas, T., Zabarauskaitė, R. Vaikų poreikių tenkinimas ir psichosocialinis prisitaikymas tėvams išvykus iš Lietuvos // *Visuomenės sveikata*. 2010, nr. 2 (49), p. 89–94.
18. Grakauskaitė-Karkockienė, D. Šeimos psichologija. Vilnius: Edukologija, 2012.
19. Gumuliauskienė, A., Butvilas, T., Butvilienė, J. Tėvų emigraciją patyrusių vaikų globos ir socialinės gerovės užtikrinimas: ekspertų požiūris // *Jaunųjų mokslininkų darbai*. 2008, nr. 4 (20), p. 145–150.
20. Hodgkin R., Newwel P. Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencijos įgyvendinimo vadovas. UNICEF, 2002.
21. Ivanauskienė, V. Tapimas socialinės rizikos šeima: moters patirtis // *Socialinis darbas*. 2012, nr. 12 (2), p. 83–97.
22. Jonynienė, J., Šinkariova, L. Paauglio besiformuojančio asmenybės stiliaus reikšmė subjektyviai jo patiriamai bendravimo su tėvais kokybei // *Tarptautinis psichologijos žurnalas: biopsichosocialinis požiūris*. 2010, nr. 7, p. 59–83.
23. Jonynienė, V. Ž. Vaiko teisių įgyvendinimo Lietuvoje aktualijos // *Acta Paedagogica Vilnensia*. 2005, nr. 15, p. 129–142.
24. Juozeliūnienė, I., Kanapienienė, L., Kazlauskaitė, A. Atotolio šeima: nauja užduotis šeimos sociologijai // *Sociologija. Mintis ir veiksmas*. 2008, nr. 1, p. 119–133.
25. Juozeliūnienė, I., Leonavičienė, Ž. Atotolio šeima daugiavietiško požiūriu // *Sociologija. Mintis ir veiksmas*. 2009, nr. 1 (24), p. 81–98.
26. Kairienė, B. Tėvų ir vaikų santykių specifiškumas vaiko teisių įgyvendinimo požiūriu // *Socialinis darbas*. 2012 (b), nr. 11 (2), p. 391–400.
27. Kairienė, B. Vaikai, patyrę smurtą šeimoje // *Socialinis darbas. Profesinė veikla, metodai ir klientai*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2010, p. 322–351.
28. Kairienė, B. Vaiko atskyrimo nuo tėvų praktinio taikymo aspektai // *Socialinis darbas*. 2011, nr. 10 (1), p. 36–41.

29. Kairienė, B. Vaiko teisinis statusas: įgyvendinimo problemos // Socialinių mokslų studijos. 2012 (a), nr. 4(4), p. 1443–1455.
30. Kairienė, B., Purpurovič, V. Vaiko atskyrimo nuo tėvų praktinio taikymo aspektai // Socialinis darbas. 2011, nr. 10 (1), p. 36–41.
31. Kairienė, B., Žiemienė, R. Vaiko teisių įgyvendinimo ypatumai šeimoje // Socialinis darbas. 2007, nr. 6 (2), p. 43–50.
32. Karalevičienė, J., Matuzevičiūtė, K. Tarptautinės emigracijos ekonominių priežasčių analizė Lietuvos pavyzdžiu // Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos. 2009, nr. 1 (14), p. 143–151.
33. Kardelis, K. Mokslinių tyrimų metodologija ir metodai. Šiauliai: Lucilijus, 2007.
34. Kondrotaitė, G., Butvilas, T. Socialinės rizikos šeimose augančių vaikų socializacija: patirtos netekties poveikio jų elgesiui analizė // Socialinis darbas. 2007, nr. 6 (1), p. 96–103.
35. Kumpikaitė, V., Žičkutė, I. Emigracijai įtaką darančių veiksnių analizė // Economics and management. 2012, nr. 17 (2), p. 740–746.
36. Kuzmickaitė, D. K. Vaikų švietimas užsienio šalyje // Emigracija ir šeima: vaikų ugdymo problemos ir iššūkiai. Straipsnių rinkinys. Sudarytojai E. Aleksandravičius, D. K. Kuzmickaitė. Vilnius: Versus aureus, 2008, p. 105–152.
37. Kvieskienė, G. Socializacija ir vaiko gerovė. Vilnius, 2003.
38. Labanauskas, L. „Protų nutekėjimo“ problema Lietuvoje: medikų emigracija // Filosofija. Sociologija. 2006, nr. 2, p. 27–34.
39. Lazdauskas, T. Išsiskyrimo su tėvais patirtį turinčių vaikų psichologinio prisitaikymo sunkumai rizikos sankaupos požiūriu // Švietimas: politika, vadyba, kokybė. 2011, nr. 1 (7), p. 19–28.
40. Lekavičienė, R., Vasiliauskaitė, Z., Antinienė, D., Almonaitienė, J. Bendravimo psichologija šiuolaikiškai. Vilnius: Alma litera, 2010.
41. Leliūgienė, I. Socialinė pedagogika. Kaunas: Technologija, 2003.
42. Leliūgienė, I., Rupšienė, L., Plavinskienė, L. Tėvų išvykimo dirbti į užsienį įtaka vaikų socializacijai // Specialusis ugdymas. 2005, nr. 1(12), p. 35–44.
43. Liebel, M. Children's Rights as Living Rights: Why Human Rights Only Make Sense if They Are Connected to the Lives of Children // Revista de Asisten. 2012, nr. 2, p. 13–26.
44. Lietuvos istorija. Enciklopedinis žinynas. Vilnius: Mokslo enciklopedijų leidybos centras, 2011, t. 1.
45. Lietuvos Respublikos 1995 m. liepos 3 d. įstatymas Nr. I-983 „Dėl Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencijos ratifikavimo“ // Valstybės žinios. 1995, nr. 60-1501.

46. Lietuvos Respublikos Seimo 2008 m. birželio 3 d. nutarimas Nr. X-1569 „Dėl Valstybinės šeimos politikos koncepcijos patvirtinimo“ // Valstybės žinios. 2008, nr. 69-2624.
47. Lietuvos Respublikos Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus 2007 metų veiklos ataskaita.
48. Lietuvos Respublikos Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus 2012 metų veiklos ataskaita.
49. Malinauskas, G. Pagalbos ypatumai vaikams, išgyvenantiems sunkumus, kai jų tėvai yra išvažiuavę dirbti į užsienį // Socialinis darbas. Patirtis ir metodai. 2008, nr. 1(1), p. 129–167.
50. Manning, P. Migration in World History. New York: Routledge. 2005.
51. Maslauskaitė, A., Stankūnienė, V. Šeima abipus sienų. Lietuvos transnacionalinės šeimos genezė, funkcijos, raidos perspektyvos. Vilnius: Tarptautinė migracijos organizacija Socialinių tyrimų institutas, 2007.
52. Matulienė, G. Šeimos psichologija. Vilnius: www.skaityk.lt, 2012.
53. Mazolevskienė, A., Montvilaitė, S. Ikimokyklinio amžiaus vaikų tautinio identiteto formavimo(si) ypatumai emigracijoje // Pedagogika. 2013, nr. 109, p. 33–38.
54. Mikelionienė, M., Rašomavičienė, B., Stankūnaitė, G. Studentų požiūris į emigraciją. Vilniaus kolegijos tyrimas // Šiuolaikinio specialisto kompetencijos: teorijos ir praktikos dermė. 2012, nr. 2.
55. Myers, D. G. Psichologija. Kaunas: Poligrafija ir informatika, 2000.
56. Navaitis, G. Geriausias pasirinkimas: laimingesnė Lietuvos galimybė. Vilnius: Versus aureus, 2012.
57. Navaitis, G. Psichologinis šeimos konsultavimas. Teorijos ir metodai. Vilnius: Vilniaus šeimos centras, 2013.
58. Pagrindiniai Jungtinių Tautų žmogaus teisių dokumentai. Žmogaus teisių stebėjimo institutas. Vilnius, 2008.
59. Platt, L. Migration and social mobility. The life chances of Britain's minority ethnic communities. UK: University of Essex, 2005.
60. Ralys, K. Rengimo šeimai pagrindai. Vilnius: Vilniaus pedagoginis universitetas, 2009.
61. Raudeliūnaitė, R., Urbikaitė, J. Vaikų globos šeimose ypatumai // Socialinis darbas. 2011, nr. 10 (1), p. 27–35.
62. Sagatys, G. Vaiko teisė į šeimos ryšius: Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos įgyvendinimas Lietuvoje. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2006.
63. Sipavičienė, A. Tarptautinė gyventojų migracija Lietuvoje: modelio kaita ir situacijos analizė. Vilnius: Tarptautinė migracijos organizacija, 2006.
64. Sipavičienė, A., Stankūnienė, V. Lietuvos gyventojų (e)migracijos dvidešimtmetis: tarp laisvės rinktis ir išgyvenimo strategijos // Filosofija. Sociologija. 2011, t. 22, nr. 4, p. 323–333.

65. Skerytė-Kazlauskienė, M., Barkauskienė, R., Povilaitis, R. Paauglių, turinčių mokymosi sutrikimų, savęs vertinimas: ar svarbi patyčių patirtis? // *Tiltai*. 2012, nr. 3, p. 99–109.
66. Stankūnienė, V., Jonkarytė, A., Mikulionienė, S., Mitrikas, A. A., Maslauskaitė, A. Šeimos revoliucija? Iššūkiai šeimos politikai. Vilnius: Socialinių tyrimų institutas, 2003.
67. Stulgienė, A., Daunorienė, A. Migracijos poveikis darbo rinkos pusiausvyrai // *Ekonomika ir vadyba*. 2009, nr. 14, p. 984–992.
68. Šeimos krizių prevencija, socialinės ir psichologinės pagalbos šeimai būdai. Parengė VŠĮ Vaikų laikinosios globos namai „Atsigręžk į vaikus“. Vilnius, 2008.
69. Šimkienė, V., Šerikova, A., Bagdanavičiūtė, J. Lietuvos emigracijos veiksniai ir jų valdymo galimybės // *Profesinės studijos: teorija ir praktika*. 2008, nr. 4, p. 94–99.
70. Tarptautinių žodžių žodynas. Vilnius: Vyriausioji enciklopedijų redakcija, 1985, p. 137.
71. Tidikis, R. Socialinių mokslų tyrimų metodologija. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2003.
72. Urbonavičienė, I., Tvaronavičienė, M. Polinkis emigruoti: priežasčių paieškos // *Verslas: teorija ir praktika*. 2008, nr. 9 (4), p. 253–260.
73. Vaitekonienė, V. Temporary Labor Migration and the Children Left Behind at Home // *Lituanus*. 2010, nr. 3 (56).
74. Valavičienė, N. Tarptautinė migracija struktūrinimo teorijos požiūriu // *Socialinis darbas*. 2013, nr. 12 (2), p. 253–260.
75. Vitkauskas, K. Vaiko globos organizavimo principų įgyvendinimas Lietuvoje // *Viešoji politika ir administravimas*. 2010, nr. 31, p. 133–146.
76. Wolf, K. How can social workers improve the developmental opportunities of children in families with substantial liabilities? // *Socialinis darbas*. 2012, nr. 10 (2), p. 9–25.
77. Zasytkin, Z. P., Zborovskii, G. E., Shuklina, E. A. Interaction Between Schoolteachers and Migrants' Children // *Russian Education and Society*. 2013, nr. 11 (55), p. 61–83.
78. Žukauskienė, R. Raidos psichologija: integruotas požiūris. Vilnius: „Margi raštai“, 2012.

Interneto šaltiniai

79. Ambrozaitienė D. Lietuvos gyventojų tarptautinė migracija. 2013.
<http://osp.stat.gov.lt/documents/10180/637156/Pasaulio_lietuviu_bendr_Gyv_+tarpt_+migr_130509.pdf/48e90937-3bd1-4590-8aa6-68087cdf46dd> [žiūrėta 2014-01-10].
80. Breidokienė, R. Emigracija ir vaikai. 2009.
<http://www.psyvirtual.lt/straipsniai/2009/emigracija_ir_vaikai_1.html> [žiūrėta 2014-02-20].

81. Čepaitė, Z. Ar emigrantai – blogi tėvai? <<http://www.delfi.lt/news/daily/emigrants/ar-emigrantai-blogi-tevai.d?id=32423967#ixzz2yrAg7hJp>> [žiūrėta 2014-01-25].
82. Dabartinės lietuvių kalbos žodynas, 2012. <<http://dz.lki.lt/search/>> [žiūrėta 2013-06-20].
83. De Lima, P., Punch, S., Whitehead, A. Exploring children's experiences of migration: movement and family relationships. 2012. Prieiga per internetą: <<https://www.era.lib.ed.ac.uk/bitstream/1842/6555/1/briefing%2061.pdf>> [žiūrėta 2014-03-30].
84. Europos migracijos tinklo informacija. <<http://123.emn.lt/lt/imigracija/kas-imigruoja-i-lietuva>> [žiūrėta 2014-03-11].
85. Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartija. <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2010:083:0389:0403:lt:PDF>> [žiūrėta 2014-01-20].
86. International Centre for Migration Health and Development. <<http://icmhd.wordpress.com/2013/08/12/migration-displacement-and-children-left-behind-clbs/>> [žiūrėta 2014-03-15].
87. Karmaza, E. 2009 m. Vaikų, kurių tėvai išvyko iš Lietuvos, psichologiniai ir socialiniai gerovės veiksniai. <<http://www.childcentre.info/14380/>> [žiūrėta 2014-02-15].
88. Lietuvos Respublikos 1996 m. kovo 14 d. nr. I-1234 Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas. <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_1?p_id=26397> [žiūrėta 2014-01-20].
89. Lietuvos Respublikos 2006 m. sausio 19 d. nr. X-493 socialinių paslaugų įstatymas. <www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_1?p_id=270342&p_query=&p_tr2=>> [žiūrėta 2014-03-01].
90. Lietuvos Respublikos Civilinis kodeksas. <<http://www3.lrs.lt/pls/inter3/oldsearch.preps2?Condition1=107687&Condition2=>>> [žiūrėta 2013-05-10].
91. Lietuvos Respublikos Konstitucija. <<http://www3.lrs.lt/home/Konstitucija/Konstitucija.htm>> [žiūrėta 2013-05-11].
92. Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus 2002 m. veiklos ataskaita. <http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=2706&p_d=23982&p_k=1> [žiūrėta 2014-01-20].
93. Oficialiosios statistikos portalas. <<http://osp.stat.gov.lt/statistiniu-rodikliu-analize?id=1292&status=A>> [žiūrėta 2014-02-15].
94. Sigona, N., Hughes, V. No Way Out, No Way In: Irregular migrant children and families in the UK. 2012.

<https://www.compas.ox.ac.uk/fileadmin/files/Publications/Reports/NO_WAY_OUT_NO_WAY_IN_FINAL.pdf> [žiūrėta 2014-03-30].

95. Spurytė, V. Vaikai tampa našlaičiais dėl tėvų emigracijos.

<http://prensa1.com/naujienos/news/new_220> [žiūrėta 2014-03-12].

96. Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas.

<http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=174848&p_query=&p_tr2=> [žiūrėta 2014-01-20].

97. Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos 2011 m. veiklos ataskaita.

<<http://www.vaikoteises.lt/media/file/2011patigalutine.pdf>> [žiūrėta 2013-06-20].

SANTRAUKA

Ina Zajankauskaitė. Tėvų emigraciją patyrusių vaikų teisių pažeidimų prevencija.

Socialinio darbo (vaiko teisių apsaugos studijų programos) magistro baigiamasis darbas.

Vadovas doc. dr. Tomas Butvilas. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, Socialinių technologijų fakultetas, 2014. – 90 p.

Emigracija, kaip socialinis reiškinys, daro įtaką šalies gyventojų skaičiui, gimstamumui, ūkio augimui, kultūros ir tautiškumo išsaugojimui, šeimoms, jų stabilumui, vaikų ir tėvų santykiams, vaiko emocinei, psichologinei būklei ir galimiems vaiko teisių pažeidimams. Tiesiogiai su tėvų emigravimu ir vaiko palikimu yra susijusi vaiko teisė į šeimos ryšius, kurios užtikrinimu privalo rūpintis pirmiausia tėvai (globėjai), atsižvelgiant į tai, ar vaikas palaiko socialinius santykius, tiesiogiai bendrauja su šeimos nariais ir giminaičiais. Šeima yra vaiko pirmoji ugdymo institucija ir gyvenimo pagrindų davėja, nuo kurių priklauso tolesnė vaiko socializacija ir gyvenimas, todėl santykio ar ryšio praradimas tarp vaiko ir tėvų gali turėti sunkių pasekmių. Dėl to tyrimo objektu pasirinkta vaikų (4–12 m.), patyrusių tėvų emigraciją, teisės į šeimos ryšius užtikrinimas ir pažeidimai bei jų prevencijos galimybės.

Tyrimo tikslas – atskleisti vaiko teisės į šeimos ryšius užtikrinimo būdus ir pažeidimo priežastis bei prevencijos galimybes emigracijos atveju. Siekiant numatyto tikslo išskirti šie uždaviniai: aprašyti emigracijos sąvoką, priežastis ir reikšmę; įvardinti vaiko teisės į šeimos ryšius sampratą, turinį bei įvertinti šios teisės svarbą emigracijos atveju; išnagrinėti du emigracijos atvejus vaiko teisės į šeimos ryšius aspektu. Tyrimo metodais parinkta mokslinės literatūros ir kitų dokumentų analizė; pusiau struktūruotas interviu; dviejų atvejų analizė, rodanti, kaip vienu atveju buvo užtikrinta, o kitu atveju pažeista vaiko (-ų) teisė į šeimos ryšius. Tyrime dalyvauja dvi šeimos ir jų nariai: pirmoji šeima – išvykusi iš Lietuvos ir pasiėmusi abu vaikus su savimi; antroji šeima – motina išvykusi į užsienį ir palikusi savo dukrą globoti močiutei Lietuvoje.

Atliktas tyrimas atskleidė, kad tiriamų šeimų emigracijos priežastis – ekonominė. Kartu su vaikais emigravusi šeima nepastebėjo ryškių vaikų emocinių ar elgesio pakeitimų, o atvirkščiai – šeimos santykiai sustiprėjo, jie praleidžia daugiau laiko kartu ir turi geresnes finansines galimybes įvairesnėms veikloms. Dėl tokio gyvenimo pasikeitimo šeima nusprendė negrįžti į Lietuvą tol, kol vaikai nebaigs mokslų. Akivaizdžiai pasikeitė elgesys mergaitės, kurią emigravusi motina paliko globoti senelei. Po motinos išvykimo vaikas pradėjo maištauti, protestuoti, elgtis nepagarbiai su globėja, išryškėjo delinkventinis elgesys, suprastėjo mokslo rezultatai, pradėjo nelankyti pamokų, buvo pašalinta iš

mokyklos, vaiko autoritetais tapo draugai, kurie įtaką padarė ir žalingų įpročių atsiradimui ir pan. Motinos emigracijos metu sutriko dukros elgesys, psichologinė savijauta, pasikeitė bendravimo įgūdžiai ir vertybių sistema, o tai sukėlė nerimą ir rūpestį tiek globėjai, tiek motinai, tai rodo, kad tokioms šeimoms reikalingas ypatingas dėmesys bei speciali socialinė ir psichologinė pagalba.

Raktiniai žodžiai: emigracija, vaikas, šeima, prevencija, vaiko teisė į šeimos ryšius.

SUMMARY

Prevention of Violation of the Rights of Children Affected by Parental Emigration

by Ina Zajankauskaitė

Final Master Thesis on social work (The study program of Children Rights Protection)

Supervisor Assoc. Prof. Dr. Tomas Butvilas; Vilnius, Mykolas Romeris University, Faculty of Social Technologies; 2014.

Emigration, as a social phenomenon, has a great impact on the growth of population, its birth rate, the economic growth, the preservation of culture and ethnicity, the families and their stability, relations between children and their parents, emotional and psychological state of a child and possible violations of children rights. The emigration and child abandonment are directly related to the right of a child to family relations which should be first and foremost guaranteed by parents (legal guardians) as it is essential for a child to interact socially and communicate with family members and relatives. It is the family who is the child's first educational institution and lays the foundation for his or her future, the child's future socialization and life depends on it; therefore, the loss of bonds between a child and his or her parents may lead to dramatic consequences. For this reason the assertion of the right of the children (aged 4-12), affected by parental emigration, to have family relations as well as violations of the right and the possibilities of prevention of the violations were chosen as the research topic.

The research aims to reveal the means of ensuring the child's right to family relations, the basis for its violation and the possibilities of the violation prevention in case of emigration. Three goals were hence set – first, to define the concept of emigration, its reasons and importance; second, to define the concept and capacity of the child's right to family relations as well as evaluate the importance of this right in case of emigration; and third, to analyze two cases of emigration on the basis of the child's right to family relations. The analysis of scientific literature and other documents, semi-structured interview, and the analysis of two cases, the one when the child's right to family bonds were ensured and other when it was violated, were chosen as research methods. Two families and their members took part in the research, namely, one family who left Lithuania together with their two children, whereas another family, whose mother went abroad and left her daughter under grandmother's care.

The research revealed that both families who had participated in the research emigrated due to economic reasons. The family who emigrated together with their children did not notice any significant emotional or behavioral changes in their children. On the contrary, the family bonds have grown

stronger; they spend a lot of time together and have better financial background to take part in a wide array of activities. Because of the change in their life, the parents decided not to come back to Lithuania until their children complete their education. On the other hand, the behavior of the girl, whose mother emigrated and left her under grandmother's care, changed dramatically. After the mother's departure, the girl started to rebel, protest and behave disrespectfully with her guardian, she became susceptible to delinquent behavior. What is more, her study results got worse; she skipped lessons and was expelled from school. Her friends, who influenced the development of harmful habits, became her role models. During the mother's emigration, the daughter's behavior and psychological condition got worse, her communication and values changed. This caused anxiety to both the mother and the guardian. The latter case revealed that such families need special care and special social and psychological assistance.

Keywords: emigration, children, family, prevention, the child's right to family relations.

PRIEDAI